İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE İMALAT SANAYİ DIŞ TİCARETİNİN SEKTÖREL İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Derya DOĞAN
412071006

Anabilim Dalı : İktisat

Programı : İktisat

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Suat KÜÇÜKÇİFTÇİ

HAZİRAN 2009

ÖNSÖZ

Ekonomi literatüründe yapılan tartışmalardan biri de ülkelerin dış ticaret politikaları ve bunun sonucunda dış ticarette yaşanan gelişmelerle istihdam arasındaki ilişki olmuştur. Türkiye de dış ticarette önemli dönüşümler yaşamış bir ülkedir ve yakın tarihten bu yana farklı dış ticaret politikaları tecrübe etmiştir. Bu politiklardan ve dış ticaretteki gelişmelerden en çok etkilenen sektör de Türkiye imalat sanayi olmuştur. Bu bağlamda, bu çalışmada öncelikle Türkiye ekonomisinin 1980 sonrasında ekonominin bugününe temel hazırlayan dönüşümler ve bunları göz önünde bulundurarak Türkiye imalat sanayinin 1990'dan itibaren dış ticaretteki gelişmeleri incelenmiştir. Çalışmanın ampirik kısmında ise Türkiye imalat sanayinin dış ticaretinin sektörel istihdamda neden olduğu istihdam kayıpları incelenmiş, bu konuda şu ana kadar oluşmuş literatüre yeni ve anlamlı bir katkı yapılması hedeflenmiştir.

2008 yılının haziran ayından bu yana yaklaşık bir senelik bir çabanın sonuçları olan bu çalışmada sadece benim değil bir çok değerli insanın katkıları oldu. Başta bu tezin yazım süreci de dahil yüksek lisans öğrenimim boyunca benden desteğini esirgemeyen ablam ve aileme, şu anda hayatta olmayan ve yüksek lisans tercihim konusunda bana yardımcı olan Raşit amcam'a, ayrıca tüm yüksek lisans eğitimim boyunca yanımda olan tüm arkadaşlarıma ne kadar teşekkür etsem azdır. Öte yandan bir senelik bu çalışma boyunca gerek konu seçiminde gerek çalışma sırasında beni yönlendiren ve desteklerini benden esirgemeyen tez danışmanım Suat Küçükçiftçi'ye sonsuz teşekkür ederim. Tez konumu belirleme konusunda benden yardımını esirgemeyen hocam Öner Günçavdı'ya, tezin sonuçlar kısmında bana yön veren ve ayrıca tüm yüksek lisans eğitimi boyunca bana her türlü konuda destek olan hocam Ümit Şenesen'e ve İktisat Yüksek lisans eğitimi süresince her konuda benden yardımını ve desteklerini esirgemeyen iktisat anabilim dalındaki bütün hocalarıma teşekkürümü ve saygılarımı bir borç bilirim.

Mayıs 2009 Derya DOĞAN

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **v**
KISALTMALAR ..... **vii**
ÇİZELGE LİSTESİ ..... **ix**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xi**
ÖZET ..... **xiii**
SUMMARY ..... **xv**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Giriş ve Çalışmanın Amacı 1
2. TÜRKİYE EKONOMİSİ GENEL YAPISI **9**
2.1 1980-1988 Döneminde Türkiye Ekonomisinde Uygulanan Politikalar 9
2.2 1989 Dönüşümü 10
2.3 1990 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisi 11
3. TÜRKİYE İMALAT SANAYİ 1990 SONRASI GENEL DURUMU **19**
3.1 Türkiye İmalat Sanayisinin 1990 Sonrası Üretimi ve İstihdamı 19
3.2 Türkiye İmalat Sanayisinin 1990 Sonrası Dış Ticareti 21
3.2.1 Türkiye imalat sanayi gruplarına göre dış alımı ve dış satımı 23
3.3 Sonuçlar 29
4. TÜRKİYE İMALAT SANAYİ DIŞ TİCARETİNİN İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİSİ 1990-2001) **31**
4.1 Metodoloji 31
4.1.1 Net ithalat oranı (NIP) 33
4.1.2 Veriler 34
4.1.3 Metodun verilere uygulanması 36
4.2 Sonuçlar 37
5. SONUÇLAR VE TARTIŞMA **51**
KAYNAKLAR **58**
EKLER A **61**
EKLER B **70**
ÖZGEÇMİŞ **97**

KISALTMALAR

DPT : Devlet Planlama Teşkilatı
ISIC Rev.2 : İmalat Sanayi Sınıflaması Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması İkinci Revizyonu
ISIC Rev.3 : Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması Üçüncü Revizyonu
NIP : Net İthalat Oranı (Net Import Penetration)
TUIK : Türkiye İstatistik Kurumu

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : Ana Sektörlere Göre İhracat Payları (%). 16
Çizelge 2.2 : İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (%). 17
Çizelge 3.1 : İmalat Sanayisi Katma Değerinin Ulusal Gelir İçindeki Payı (1990-2005) (%). 20
Çizelge 3.2 : Türkiye İmalat Sanayi ve Toplam İşgücü Değerleri (1990-2006)..... 21
Çizelge 3.3 : Türkiye İmalat Sanayi ve Toplam Dış Ticaret Değerleri (1990-2008). 22
Çizelge 3.4 : İmalat Sanayinin Katma Değerinin Ulusal Gelir İçindeki Payı ve İmalat Sanayi İstihdamının Toplam İstihdam İçindeki Payı (%). ..….30
Çizelge 4.1 : İmalat Sanayi Grupları Sınıflaması…….. ...35
Çizelge 4.2 : NIP Değerleri (Pozitiften ve Negatife) Sektörler Yoğunluğu. 38
Çizelge 4.3 : NIP ve İstihdam İlişkisi. …….....39
Çizelge A.1 : İmalat Sanayi Sektörlerinin İmalat Sanayi İhracatından Aldıkları Paylar (%) (1990-2008). 61
Çizelge A.2 : İmalat Sanayi Sektörlerinin İmalat Sanayi İthalatından Aldıkları Paylar (%) (1990-2008). …….....62
Çizelge B.1 : 1990-2001 Dönemi Zincirleme Yıllar için Sektörel İstihdam Değerleri..... …70

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 4.1 : İmalat Sanayi Toplamı için NIP Değerleri.……...…38
Şekil A.1 : Gıda ve İçecek Sektörü Dış Ticareti (1990-2008). 63
Şekil A.2 : Tütün Ürünleri Sektörü Dış Ticareti (1990-2008). 63
Şekil A.3 : Tekstil Ürünleri Sektörü Dış Ticareti (1990-2008). 63
Şekil A.4 : Giyim Eşyası Sektörü Dış Ticareti (1990-2008). 64
Şekil A.5 : Bavul, Saraçlık ve Ayakkabı Sektörü Dış Ticareti (1990-2008). 64
Şekil A.6 : Ağaç ve Mantar Ürünleri Sektörü Dış Ticareti (1990-2008). 64
Şekil A.7 : Kağıt ve Kağıt Ürünleri Sektörü Dış Ticareti (1990-2008). ….....65
Şekil A.8 : Basım ve Yayım Sektörü Dış Ticareti (1990-2008). 65
Şekil A.9 : Kok Kömürü, Petrol Ürün ve Nükleer Yakıt Sektörü Dış Ticareti (1990-2008). 65
Şekil A.10 : Kimyasal Madde ve Ürünler Sektörü Dış Ticareti (1990-2008). 66
Şekil A.11 : Plastik ve Kauçuk Ürünleri Sektörü Dış Ticareti (1990-2008). 66
Şekil A.12 : Metalik Olmayan Diğer Mineraller Sektörü Dış Ticareti (1990-2008) 66
Şekil A.13 : Ana Metal Sanayi Dış Ticareti (1990-2008). 67
Şekil A.14 : Metal Eşya Sanayi (Makine, Techizat Hariç) Dış Ticareti (1990-2008 67
Şekil A.15 : Makine Sanayi Dış Ticareti (1990-2008). …… 67
Şekil A.16 : Elektrik Makineleri Sektörü Dış Ticareti (1990-2008). 68
Şekil A.17 : Tıbbi, Hassas, Optik Aletler ve Saat Sektörü Dış Ticareti (1990-2008). 68
Şekil A.18 : Taşıt Araçları Sektörü Dış Ticareti (1990-2008)..……....68
Şekil A.19 : Diğer İmalat Sanayi Dış Ticareti (1990-2008)…….. ……..69
Şekil B.1 : Gıda ve İçecek Sektörü İstihdam Değerleri …. 78
Şekil B.2 : Tütün Ürünleri Sektörü İstihdam Değerleri. 79
Şekil B.3 : Tekstil Ürünleri Sektörü İstihdam Değerleri. …….....80
Şekil B.4 : Giyim Eşyası Sektörü İstihdam Değerleri. 81
Şekil B.5 : Bavul, Saraçlık ve Ayakkabı Sektörü İstihdam Değerleri. 82
Şekil B.6 : Ağaç ve Mantar Ürünleri Sektörü İstihdam Değerleri. 83
Şekil B.7 : Kağıt ve Kağıt Ürünleri Sektörü İstihdam Değerleri. …….....84
Şekil B.8 : Basım ve Yayım Sektörü İstihdam Değerleri. ……..... …85
Şekil B.9 : Kok Kömürü, Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt Sektörü İstihdam Değerleri. …….....86
Şekil B.10 : Kimyasal Madde ve Ürünler Sektörü İstihdam Değerleri. 87
Şekil B.11 : Plastik ve Kauçuk Ürünleri Sektörü İstihdam Değerleri. …..……...…88
Şekil B.12 : Metalik Olmayan Diğer Mineraller Sektörü İstihdam Değerleri. …….89
Şekil B.13 : Ana Metal Sanayi İstihdam Değerleri. ……..90
Şekil B.14 : Metal Eşya Sanayi İstihdam Değerleri. 91
Şekil B.15 : Makine Sanayi İstihdam Değerleri. …….....92

Sayfa

Şekil B.16 : Elektrik Makineleri Sektörü İstihdam Değerleri. ……..…93
Şekil B.17 : Tıbbi, Hassas, Optik Aletler ve Saat Sektörü İstihdam Değerleri.……94
Şekil B.18 : Taşıt Araçları Sektörü İstihdam Değerleri.……95
Şekil B.19 : Diğer İmalat Sanayi İstihdam Değerleri.……....96

TÜRKİYE İMALAT SANAYİNİN DIŞ TİCARETİNİN SEKTÖREL İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİSİ

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinde 1980'lerden itibaren uygulanan politikalar ve ekonominin 1980'den sonra geçirdiği dönüşümler incelenmiş ve Türkiye ekonomisinin 1990'lara nasıl bir zemin hazırladığı göz önünde bulundurularak 1990 yılı ve sonrası için Türkiye imalat sanayi genel yapısı ve dış ticareti incelenmiş, özelde ise Türkiye imalat sanayi 19 alt sektörünün dış ticareti 1990 yılı ve sonrası için incelenmiştir. Türkiye imalat sanayi 19 alt sektörünün dış ticareti ile inceleme yapıldıktan sonra 1990-2001 dönemi için Türkiye imalat sanayinin dış ticaretinin sektörel istihdam kaybına etkisinin ne olduğunu görmek amaçlı ampirik bir çalışma yapılmıştır. 1990-2001 dönemi içinde zincirleme yıllara uygulanan metodoloji sonucunda imalat sanayi 19 alt sektörünün beşinde, bu dönem içerisinde dış ticaretinin zincirleme yıllar arasındaki sektörel istihdam kaybına bir katkısı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sektörler, tekstil, giyim eşyası, plastik ve kauçuk ürünleri, metalik olmayan diğer mineraller ve diğer imalat sanayi sektörleri olarak bulunmuştur. Bunlar dışındaki gıda ve içecek, tütün ürünleri, bavul, saraçlık ve ayakkabı, ağaç ve mantar ürünleri, kağıt ve kağıt ürünleri, basım ve yayım, kok kömürü, petrol ürünleri ve nükleer yakıt, kimyasal madde ve ürünler, ana metal sanayi, metal eşya sanayi, makine sanayi, elektrik makineleri sanayi, tıbbi, hassas, optik aletler ve saat ve taşıt araçları sektörlerinde 1990-2001 döneminde zincirleme yıllar arasında yaşanan istihdam kayıplarına çeşitli yıllarda dış ticaretteki net ithalat oranındaki artışın katkısı olduğu sonucu bulunmuştur.

THE IMPACT OF FOREIGN TRADE ON TURKISH MANUFACTURING SECTOR-SPECIFIC EMPLOYMENT

SUMMARY

This study investigates that Turkish economy, its structure and policies since 1980 to see the background of 1990 and in this regard Turkish manufacturing industry and the foreign trade of Turkish manufacturing industry and its 19 sub-sectors in 1990s and post. This empirical study tested that whether foreign trade of Turkish manufacturing industry affects sector-specific employment loss so that the impact of import penetration on Turkish manufacturing employment has been empirically assessed by using the import penetration method. The method is applied to data of annual survey of Turkish manufacturing industry by industry group for 1990-2001 periods and measured the lost of sector-specific employment due to rising net import penetration between two continuous years. The results of employment estimation by methodology found that net import penetration do not have an impact on five sectors of Turkish manufacturing industry sector-specific employment lost in continuous years during the considered period. These five sectors are textile, wearing apparel, luggage, saddlery and footwear, other non-metallic minerals and other manufacturing industry. On the other hand it is found that the rest of these five sectors there had been the contribution of rising of net import penetration in several continious years in 1990-2001 periods on lost of sector-specific employment. These sectors which are affected by net import penetration throughout the considered period are food products and beverages, tobacco products, products of wood and cork, paper and paper products, printing and publishing, coke, petroleum products and nuclear fuel, chemicals and chemical products, rubber and plastic products, manufacture of basic metals, manuface of fabricated metal product (exc machinery), manufacture of machinery and equipment, electrical machinery and apparatus, medical,precision and optical instruments, watches and transport tools sectors.

1. Giriş

1.1. Giriş ve Çalışmanın Amacı

Ekonomi alanında yapılan araştırmalar ve bu araştırmaların sonucunda yapılan tartışmalardan biri de ülkelerin dış ticaretlerinde izlenen politikaların, dış ticaret yapılarının ve bunun sonucunda yapılan dış ticaret seviyesinin istihdam üzerine etkisidir.

Literatürde bu konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında çok sayıda araştırmayla karşılaşılmaktadır, bu çalışmalar konunun ele alınışı açısından çok çeşitlilik göstermektedir. Genellikle imalat sanayi üzerine yapılan ampirik çalışmalar da çeşitlilik arzetmektedir.

Bu yüksek lisans tezi çalışmasında, Türk imalat sanayi için sektörel istihdama dış ticaretin etkisi ampirik olarak ele alınacak ve bu maksatla Jitendralal Barkakoti'nin (1997) İngiltere imalat sanayinin net ithalat oranlarının istihdam üzerine etkisinin incelediği çalışmasında kullandığı metodoloji kullanılacaktır. Seçilen metodoloji, Türkiye imalat sanayi on dokuz alt sektörü 1990-2001 dönemi verilerine uygulanacak ve bu dönem içerisinde birer yıl ara ile sektörel istihdamda meydana gelen kayıplara net ithalat oranının katkısı incelenecektir.

Borkakoti (1997) tarafından İngiltere imalat sanayi grupları için 1980, 1985 ve 1990 yılları arasındaki net ithalat oranlarındaki değişimin (diğer tüm faktörler sabit iken) imalat sanayi alt grupları için istihdam üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada ele alınan dönemde net ithalat oranında gerçekleşen değişimin istihdam üzerindeki etkisi üç ayrı şekilde incelenmiştir. İlk bölümde gözlemlenen iki yıl için net ithalat oranları hesaplandıktan sonra bu iki yıl arasındaki sektörel istihdam değerlerindeki değişime dış ticaret yapısındaki değişimin (diğer tüm faktörler sabitken varsayımıyla) katkısı Clifton B. Luttrell (1978)'in metodu kullanılarak değerlendirilmiştir. Tahmin edilen ve gerçekleşen istihdam değerleri arasındaki farka bakılarak imalat sanayinin alt gruplarındaki net ithalat oranındaki değişimin, işsizliğe mi yoksa istihdam artışına mı yol açtığını gözlenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ele alınan yıllarda net ithalat

oranındaki ve işgücü verimliliğindeki değişimin karşılaştırmalı olarak istihdam üzerine etkisinin ayrıştırıldığı bir metod kullanılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise, net ithalat oranındaki değişmenin istihdam üzerindeki etkisi ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Çalışmanın birinci ve ikinci bölümlerinde İngiltere imalat sanayi için sektörel istihdam üzerinde net ithalat oranının ve işgücü verimliğinin etkisi anlamlı bulunmuştur. Çalışmanın son bölümü olan ekometrik analizde ise net ithalat oranının İngiltere imalat sanayi sektörel istihdamı üzerinde negatif bir etkisi olduğu bulunmuştur.

Luttrell (1978) tarafından ticarette serbestleşmeyle beraber dış ticarette kazanç sağlayan sanayinin, istihdam kaybıyla karşı karşıya kalması durumu incelenmiştir. Bu çalışmada dış ticaretin istihdam üzerindeki etkisi iki yönlü ele alınmış, diğer herşey sabitken varsayımı kullanılarak ilk olarak net ithalat oranındaki artışın ne kadar istihdam kaybına yol açtığı, ikinci olarak da net ihracat oranlarının ne kadar istihdam artışına yol açtığı değerlendirilmiştir. Çalışmada kullanılan metod Amerika Birleşik Devletleri imalat sanayi 1964-1965 ve 1975-1970 verilerine uygulanmış ve sonuçta net ihracatta miktarca çok kazancı olan sektörlerde istihdamda ciddi kazanımlar olduğu ve çiftlik ticari malındaki ihracat artışının çiftlik istihdamında beklenenden daha fazla istihdam kaybı olmasını engellediği raporlanmıştır.

Balasubramanyam ve Salisu (1993) tarafından İngiltere için yapılan çalışmada tekstil ve giyim sanayisi dış ticaretinin istihdam üzerine olan etkisi1980 ve 1990 yılları için incelenmiştir. Bu çalışmada öncelikle İngiltere tekstil ve giyim sanayisinin 1980-1990 döneminde gerçekleşen istihdam kaybı bulunmuş, bu dönemde yaşanan istihdam kayıplarının oluşmasına katkısı olan faktörler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Çalışmada istihdam kaybına sebep olan faktörler, iş gücü verimliliğindeki artış, talepteki büyüme ve net ithalat oranındaki büyüme olarak ayrıştırılmıştır. Daha sonra belirlenen bu üç faktörün, İngiltere giyim ve tekstil sanayide 1980-1990 döneminde gerçekleşen istihdamdaki değişime olan katkıları ayrı ayrı ele alınmış ve karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu karşılaştırmalı analizin sonucunda istihdamdaki artışın en temel nedeni olarak işgücü verimliliğindeki artış bulunmuş ve her iki sanayi grubu için de istihdamın korunmasının ihracatı ilerletmekle sağlanacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Chakrabarti (2003) tarafından Amerika Birleşik Devletleri imalat sektörü için ekonometrik bir çalışma yapılmış ve bu çalışmada (çok değişkenli panel

kointegrasyon analiziyle yeni açıklama) imalat sektöründeki ithalat rekabetiyle, istihdam ve ücretlerin uzun dönemde bir ilişki sergileyip sergilemediği incelenmiştir. Bu analizde 1982'nin üçüncü çeyreğinden 1992'nin dördüncü çeyreğine kadar olan zaman diliminde imalat sanayinin 12 alt sektörünün verileriyle çalışılmıştır. Çalışmada verilere çok değişkenli panel kointegrasyon analizi uygulanmasının sonucunda istihdamla ithalat rekabeti arasında uzun dönemde bir ilişki olmadığı, ücretlerle ithalat rekabeti arasında ise uzun dönemde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Çalışmanın diğer sonuçlarında ithalat fiyatı ve imalat ücretinin uzun dönem korelasyon sergilediği ve sektör duyarlı panel tahminiyle, ithalat fiyatı ve imalat ücretinin çok anlamlı negatif korelasyon sergilediği görülmüştür.

Mann (1984) tarafından ithalat ile istihdam arasındaki ilişki incelenmiş ve ithalatın daha yoğun olduğu Amerika Birleşik Devletleri sanayi için ithalat fiyatlarının istihdam üzerinde çok küçük bir etkisi olduğu raporlanmıştır.

Grossman (1986) tarafından geliştirilen metodolojide Amerika Birleşik Devletleri çelik sanayi için, ithalatın anlamlı bir zarara sebep olup olmadığı incelenmiş ve Amerika Birleşik Devletleri çelik sanayide gerçekleşen istihdam kaybının uluslararası rekabete yüklenemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır.

Grossman (1987) tarafından kendisinin1986'daki metodolojisi kullanılarak Amerika Birleşik Devletleri imalat sanayi için ampirik bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada seçilen metod uluslararası rekabetin Amerika Birleşik Devletleri imalat sanayinin dokuz alt sektöründe istihdam ve ücretler üzerindeki etkisini görmek için kullanılmıştır. Uygulanan metodun sonucunda sadece tek bir sektörde uluslararası rekabetin istihdam üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu, iki sektör için de uluslararası rekabetin ücretler üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu raporlanmıştır.

Revenga (1992) tarafından Grossman'ın metodu takip edilmiş ve imalat sanayi için panel çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda uzun vadede istihdam ve ithalat fiyatı arasında pozitif korelasyon olduğu bulunmuş ve ithalat fiyatlarındaki değişmenin istihdam üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu raporlanmıştır. Çalışmada ayrıca ithalat fiyatı ve sektör duyarlı ücretler arasında da negatif korelasyon olduğu bulunmuş ve ithalat fiyatlarındaki değişmenin ücretler üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu raporlanmıştır.

Matusz (1986) tarafından zimni sözleşme, işsizlik ve uluslararası ticaretin ele alındığı çalışmada birbiriyle bağlantılı iki ayrı konu incelenmiştir. İncelenen bu konulardan biri işgücü piyasası zimni sözleşme altındayken, teknolojik belirsizliğin uluslararası ticarete etkisi, diğeri de uluslararası ticaretin istihdam üzerindeki etkisi olmuştur. Çalışmada, teknolojik belirsizlik gizli bir şekilde ortaya çıksa dahi bu belirsizliğin olmasının göreli ürün fiyatlarını etkileyebildiği ve bunun da değişen ürün fiyatları olarak kendini gösterebildiği savunulmuştur. Çalışmanın diğer bölümünde ise serbest ticaretle işsizlik arasındaki ilişkiye bakıldığında gözlenen işsizlik iki yolla açıklanmıştır ve bu yollardan biri emek piyasasındaki değişiklik, diğeri de sözleşme koşullarındaki değişiklik olmuştur. Çalışmanın sonucunda serbest ticarete yönelmenin ya da ticaret politikasında gerçekleşen bir değişikliğin istihdam sağlayabileceği ancak bu durumun yüksek ve düşük iş güvencesi olan sektörler arasındaki emek piyasasını uzun dönemde meydana gelecek değişikle etkileyebileceği raporlanmıştır. Bu durumda emekteki yer değiştirme eğer bu sektörlerden yüksek işsizlik sergileyen sektörün himayesindeyse, toplam işsizlik oranında bir artış olacağı aksi halde ise azalacağı savunulmuş ve sadece emekteki değişime odaklanıldığında, sözleşmeye bağlı düzenlemelerde bir değişiklik olmadığı için çalışanın beklenen faydasında da bir değişim görülmeyeceği eklenmiştir. Bununla beraber malların göreli fiyatlarındaki değişmelerle ilgili tartışmalar göz önüne alındığında beklenen faydada belli bir gelişme görüldüğü savunulmuştur. Serbest ticarete yönelmenin sözleşme ilişkilerini değiştireceği açıklanmış ve serbest ticarete yönelme ya da ticaret koşullarında gelişmenin mevcut olması durumunda istihdam güvencesinde düşüş olması mümkünken, sadece bu etkiye dayanarak beklenen faydada bir düşüş olabileceği raporlanmıştır. Bununla birlikte istihdam güvencesinde herhangi bir düşüş olmasının ücretlerdeki artışla kompanse edilebileceği eklenmiş ve dışsal aksaklıkların işsizliği doğurmasıyla ilgili üretilen modellerin sonuçlarının aksine, serbest ticaret yapıldığı durumda beklenen faydanın hep daha fazla olduğu sonucu bulunmuştur. Bu modelde üretimin tek faktörünün emek olduğu durumda bile serbest ticaretin reel ücretleri düşürücü etki yaratacağı görüşü savunulmuş, bu bağlamda da reel ücretlerdeki düşüşün çoğunun istihdam güvencesindeki artışla kompanse edileceği görüşü eklenmiştir. Çalışmanın sonucunda serbest ticaretle işsizlik arasında, biri emek piyasası açısından diğeri de emek piyasasındaki sözleşme koşulları açısından olan iki türlü birbiriyle bağlantılı bir etki görülmüştür.

Bela ve Quintieri (2000) tarafından İtalyan imalat sektöründeki ticaretin istihdam ve ücretler üzerindeki etkisi ayrıştırılmış ve istihdam, reel ücretler, reel satış, reel katma değer, ihracat satış ve ithalat girdi değerleri kullanılarak bir model oluşturulmuştur. Çalışmada uluslararası rekabetteki artışın istihdam kaybına yol açıp açmadığı, istihdam kaybına yol açmıyor ise halen çalışmakta olanların ücretlerinde bir düzeltme yapıp yapmadığı göz önüne alınarak; ticaretteki değişimi, istihdam ve ücretlerdeki değişimle bağlayan basit bir model oluşturulmuştur. Yapılan ampirik çalışmada İtalyan imalat sektöründe 1975'ten 1989'a kadar olan verilerdeki değişmeler modele uygulanarak İtalyan imalat sektörünün ticaretinin (ticaret teşviklerinin satışlara olan katkısından yola çıkılarak) istihdam ve ücretlere ne kadar etki ettiği ayrıştırılmıştır. Çalışmada ücret elastikiyetindeki düşük değerlerin, imalatın talep şoklarına karşı yaptığı düzeltmelerin istihdamda değişmelere yol açtığı ileri sürülmüş ve önceleri önemsiz bulunan istihdamdaki bu negatif etkinin "diğer her şey sabitken" yüzde 3.4 istihdam kaybına göre, dış ticaretin artmasıyla birlikte değerlendiği eklenmiştir. Çalışmanın sonucunda reel ücretlerdeki artışın, teknolojik gelişmeler gibi diğer faktörlerle beraber istihdamdaki düşüşü açıklayabildiği, ticaretin büyümesi ve teknolojik gelişmelerin birbiriyle iç içe bir ilişki sergilediğinden dolayı her ikisinin de istihdam üzerindeki etkisini ayrıştırmanın zor olduğu ve ayrıca istihdam ve ücretlerin İtalyan imalat sektöründe dış rekabette artan risklerden zarar gördüğü raporlanmıştır.

Brecher (1974) tarafından asgari ücret oranları ve uluslararası ticaret teorisinin ele aldındığı çalışmada standart "Heckscher – Ohlin"'in açık ekonomi analizi istihdamın ne kadar etkilendiğinin incelenmesi için kullanılmış ve asgari ücret oranlarının istihdamı, refah düzeyini ve ülkedeki ticaret yapısını nasıl etkilediği gözlemlenmiştir. Standart esnek ücret teorilerinin birçoğunun reel ücretlere kısıt gelince revizyona ihtiyaç duyduğunun ve bu durumun çeşitli asgari ücret propozisyonları ile örneklendirileceğinin açıklandığı çalışmada bunlardan biri olarak, serbest ticaretin, ülkenin hiç ticaret yapmaması durumuna göre düşük olduğu durum değerlendirilmiş ve eğer bu durumda yerli ihracat sermaye-yoğun bir yapıya sahipse ve yurt içinde uzmanlaşma tamamlanmamışsa, istihdam ve refah seviyesinin otonom olmasının bekleneceği ileri sürülmüştür. Çalışmada sermaye-yoğun yapıya sahip yerli ihracat olduğu ve uzmanlaşmanın tam olmadığı durum için, yerli ihracata yabancı talebin artışının ülke için zararlı olduğu durumda, yabancı talep artışının istihdamda düşüş

yaratacağı beklentisi diğer bir örnek olarak verilmiştir. Çalışmada ülkenin ticarette monopol güçten yoksun olduğu durum ele alınmış ve bu durumda ülke için en uygun ticaret politikasının serbest ticareti gerekli kılmadığı savunulmuştur. Sermaye-yoğun bir yapıya sahip yerli ihracatın ve yabancı arz eğrisinin tam elastik olduğu durumda yasaklayıcı tarifelerin istihdam ve refahı arttırması yönünde beklenti oluşturacağı da bu duruma örnek olarak verilmiştir. Çalışmada ülkenin tam elastik olmayan bir yabancı arz eğrisiyle karşı karşıya olduğu durumda, ihracat sermaye-yoğun bir yapıya sahipse ve tam uzmanlaşma olmamışsa, en uygun ticaret politikasının serbest ticaret ya da ticaret vergisi yerine ticaret sübvansiyonu olabileceği savunulmuştur. Bu belirsizliğin ortaya çıkış nedeni olarak, ticaret vergisi dış ticaret koşullarını düzeltici bir etki yaratırken, ticaret sübvansiyonlarının bunun tam tersi etki yaratması gösterilmiştir. Bu açıklamaların ışığında asgari ücret kısıtının, istihdamı arttırmasına rağmen, toplumsal (birey) refahında düşüş ya da ticaretin yönünü değiştirici etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Batra ve Pattanaik (1971) tarafından piyasa etkenliğindeki aksaklıkların ve ticaretin sağladığı faydaların incelendiği çalışmada, Haberler (1950)'in uluslararası ticaret teorisindeki bazı problemleri ele aldığı makalesinden yola çıkılarak ticaret tiplerinin toplumsal refah ve istihdam üzerindeki etkileri ayrı ayrı incelenmiştir. Çalışmada ticaret tipleri, hiç ticaretin olmadığı durum, yasaklayıcı tarifelerin olduğu durum ve serbest ticaretin olduğu durum olarak üçe ayrılmıştır. Haberler tarafından savunulan tezde ticaret tipinde faktör fiyatlarının esnek olmadığı ve tam istihdamın sağlandığını durum başlangıç durumu olarak kabul edilmiştir. Habeler'in tezinde ticaret durumlarının istihdam üzerindeki etkisi incelenirken ilk olarak tam istihdamın olduğu ve faktör fiyatlarının esnek olmadığı durumda, yasaklayıcı tarifenin serbest ticaretten iyi olabileceği bunun da ancak ülke yasaklayıcı tarifeden serbest ticarete geçerse gösterilebileceği savunulmuştur. Ancak henüz ülkede ticaret yeni yapılmaya başlanmış, ülke serbest ticaretten yasaklayıcı tarifeye geçmişse ve ülkede ilk durumda tam istihdam durumu varsa, serbest ticaretin faktör fiyatlarının esnek olmamasına rağmen hiç ticaret olmaması durumundan daha iyi olduğu ileri sürülmüştür. Çalışmanın sonucunda her iki durum için de politikadaki değişmeden dolayı biraz istihdam kaybı ve biraz da üretim kaybı meydana geldiği ancak bu durumda önemli olanın istihdam kaybının hangi politikadan dolayı gerçekleştiğini bulmak olduğu raporlanmıştır.

Jayanthakumaran (2006) tarafından Avustralya'nın ticaret yapısının istihdam üzerindeki etkisinin incelendiği ampirik bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada Avustralya'daki ticaret reformalarıyla, ara mal ticareti ve emek piyasası düzeltmeleri arasındaki ilişki incelenmiştir ve önceden yapılan çalışmaların ışığında ticaret reformlarının genel istihdam üzerinde negatif bir etkisi olduğu savunulmuştur. Çalışmada savunulan bu görüş artan ticari serbestleşmenin emekteki verimin artmasına yardımcı olması sonucuyla kuvetli biçimde desteklenmiştir. Ayrıca çalışmanın sonuçlarının devamı olarak imalatta ara mal ticareti miktarından dolayı ticaretin istihdam üzerinde pozitif bir etkisi olduğu savunulmuş ancak bunu destekleyen çok güçlü kanıtlar bulunulamadığı eklenmiştir.

Clark ve diğerleri (1998) tarafından ithalat rekabeti, istihdam riski ve ticaretten dolayı işinden olan imalat sanayi işçileri ve imalat sanayinde diğer iş arayanların iş arama sonuçları üzerine ekonometrik bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada ampirik olarak Amerika Birleşik Devletleri imalat sanayide ithalat rekabeti, istihdam riski ve işçi gelirleri arasında ortaya çıkan ilişki incelenmiş, emek piyasının denge ve dengesizlik durumunda işçilerin önceden sahip oldukları işin, ithalat rekabetinden ve istihdam riskinden nasıl etkilendiği ve işten ayrılanların iş arama sonuçları açıklanmıştır. Çalışmada ticaretten dolayı işinden olup yeniden iş arayanlarla, diğer iş arayanların başarı durumu ekonometrik modelle karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Bahmani ve Chakrabarti (2003) tarafından ithalat rekabeti, istihdam ve ücretler üzerine bir çalışma yapılmıştır ve bu çalışmada istihdam ve Amerika Birleşik Devletleri imalatı ithalat rekabetinin uzun vadeli bir ilişki sergileyip sergilemediği kointegrasyon analiziyle ampirik olarak gözlemlenmiştir. Bu çalışmadaki kointegrasyon analizinin genelinin Revenga (1992)'nın panel çalışmasını desteklediği görülmüş, ayrıca istihdam ve ücret elastikiyeti çarpımı arasında hesaba katılabilir bir varyasyon bulunmuş ve bunun sonucunda da Amerika Birleşik Devletleri imalatındaki on iki sektörün sekizinin istihdamı ve ithalat fiyatları arasında anlamlı pozitif bir korelasyon bulunurken, altı sektörün de ücret ve ithalat fiyatı arasında negatif korelasyon olduğu bulunmuştur.

Ghosh (2000) tarafından Amerika Birleşik Devletleri imalat sanayinde uluslararası ticaret ve istihdam arasındaki nedensel ilişki ampirik olarak 1961-1995 dönemi için incelenmiştir. Bu çalışmadaki ampirik bulgular imalat ürünleri net ithalatı ile

istihdam arasında uzun vadeli bir ilişki olduğunu desteklemiş ve sektörel ayrıştırma sonuçlarının karışık olmasına rağmen, incelenen dönem için ticarette görülen artışın, Amerika Birleşik Devletleri imalat sanayindeki bazı sektörlerin karşılaştırmalı olarak aleyhine olduğu sonucu vurgulanmıştır. Çalışmada "vector-error correction" modeli kullanılarak Amerika Birleşik Devletleri imalat sanayinde uluslararası ticaret ve istihdam arasındaki nedenselliğin test edilmesiyle net ithalattan istihdama tek yönlü bir sebep sonuç ilişkisi bulunmuş ve bunun sonucunda incelen dönem için Amerika Birleşik Devletleri imalat sanayi ürünlerindeki net ithalattaki değişmenin, imalat sanayi istihdamını etkilediği ancak bunun tersinin geçerli olmadığı görülmüştür.

Literatürdeki çok fazla çalışmanın incelenmesi göstermiştir ki dış ticaret ile istihdam arasındaki ilişki göz ardı edilmemesi gereken bir durum olmuştur ve bu ilişki yıllar içerisinde, ülkeler arasında ve sektörler arasında farklılık göstermiştir. Bu yüksek lisans tez çalışmasında Türkiye için dış ticarette çok önemli bir yerde olan imalat sanayinin dış ticareti ve sektörel istihdamı arasındaki ilişki ampirik olarak incelenmiştir. Tezin birinci bölümünde literatürde dış ticaret ile istihdam ilişkisini teorik ve ampirik olarak ele almış çalışmalardan bahsedilerek tezin amacı vurgulanmıştır. İkinci bölümde Türkiye ekonomisinin genel yapısından dönemler itibariyle bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde Türkiye imalat sanayinin genel yapısı ve Türkiye imalat sanayinin alt sektörleriyle beraber dış ticareti incelenmiştir. Dördüncü bölümde Türkiye imalat sanayide dış ticaretin sektörel istihdam üzerindeki etkisi seçilen metodolojiyle 1990-2001 dönemi için ampirik olarak ele alınmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Beşinci bölüm olan son bölümde ise, Türkiye imalat sanayi için yapılan ampirik çalışmanın sonuçlarından ve önerilerden bahsedilmiştir.

2. Türkiye Ekonomisi Genel Yapısı

Bu bölümde Türkiye ekonomisinin 1980-2004 yılları arasındaki genel yapısı, ekonomide izlenen politikalar, yaşanan yapısal dönüşümler ve ekonominin bu zaman dilimi içerisindeki performansı ele alınacaktır. Bu dönemlerden bahsederken yaşanan politik kararlar itibariyle bunları üç ana grupta toplamak daha anlamlı olacağından 1980-1988 arası ekonomik durum, 1989 dönüşümü ve 1990 sonrasında ekonominin yapısı için ayrı ayrı Türkiye ekonomisinin durumu ele alınacaktır. Bu üç ana dönem içinde 1990 sonrası dönem daha detaylı olarak incelenecektir. 1990 sonrası dönemden bahsederken bu dönemde yaşanan ekonomik krizleri de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

2.1. 1980 – 1988 Dönemde Türkiye Ekonomisinde Uygulanan Politikalar

1980 yılından itibaren Türkiye ekonomisine bakıldığı zaman bu yılın ekonomi için yeni bir başlangıç yarattığı söylenebilir. Türkiye dünya ekonomisiyle bütünleşme yolunda, 1980 yılından başlayarak önemli mesafeler katetmiştir. 1980'lerin başından itibaren, ekonomide aşamalı bir serbestleşme gayretine girilmesiyle birlikte, önce dış ticaret, ardından yurt içi mali piyasalara yönelik liberalizasyon ve 1990 yılında da dış finansal işlemlerde yaşanan bir serbestleşmeyle bu süreç tamamlanmıştır (Rodrik, 1999). 24 Ocak 1980'de IMF ve Dünya Bankasının desteğiyle alınan kararlar itibariyle Türkiye ekonomisinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur ve ilerleyen yıllar için de bu politikalar bir temel oluşturmuştur. Bu yeni politikalar kaynak ihtiyacının giderilmesine yönelik bir takım düzenlemeler içermektedir ve ekonominin acil olarak karşı karşıya kaldığı finansal kısıtların kaldırılması amacıyla, IMF ve Dünya Bankası başta olmak üzere OECD'den önemli oranlarda kaynak temin edilmiştir. Bu kaynakların sürekliliğinin temini amacıyla uluslar arası piyasalarda güvenin arttırılmasına öncelik verilmiş, bu amaçla IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların önerdiği politikalar benimsenmiştir. Finansal serbestleşme kapsamında yürütülen politik dönüşümler uyarınca, faiz oranlarına ilişkin

sınırlamalar terk edilmiş ve zamanla faizlerin piyasa güçleri tarafından belirlenmesi temin edilmiştir (Akyüz, 1990 ve Esen, 2000).

24 Ocak 1980 sonrası uygulamaya konulan ekonomi politikasının belirleyici özelliği, ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatların tek "yol gösterici" olmalarıdır. Her mal ve hizmet için, arz ve talebe göre oluşacak fiyatlar, tüm ekonomik işlemlerde geçerli olmalıdır. Bu yöntemle oluşacak olan fiyatlar, tüketim, yatırım ve yeniden üretim kararlarını belirleyecek, üretici ve tüketiciler davranışlarını fiyatlara göre düzenleyecek ve en yararlı ve de karlı buldukları girişimleri serbestçe yapacaklardır. Denge fiyatlarından sapmaları uzun dönemde piyasa kendisi düzeltecektir (Kepenek ve Yentürk, 2008).

Sonuç olarak 1980 yılından itibaren Türkiye ekonomisine bakıldığında 24 Ocak 1980'in ekonomide bir dönüm noktası olduğu bu dönemde alınan serbestleşme kararlarının ekonominin geleceği için önemli bir temel oluşturduğu söylenebilir.

2.2. Ekonomide 1989 Dönüşümü

1980 sonrası reform sürecinin 1988'e gelindiğinde ivmesini kaybettiğini ve ekonominin de bir tıkanma içine girdiği görülmektedir. 1988'in tüm makro ekonomik verileri "ihracata yönelik büyüme" politikalarının iktisadi ve sosyal sınırlarına ulaşıldığını göstermektedir. Bunu izleyen yıllarda artık Türkiye ekonomisinde dışa açılım öncelikleri reel üretim sektörlerinde değil, finans ve kambiyo hizmetlerini de kapsayacak politika değişiklikleriyle biçimlenmiştir. Söz konusu politika değişikliklerinin en önemlisi 1989'da ödemeler dengesi sermaye hareketleri üzerindeki tüm kısıtlamaların kaldırılarak, kambiyo rejiminin tamamıyla serbestleştirilmesi olmuştur (Yeldan, 2006). 1980 yılında başlayan ekonomide serbestleşme sürecini 1989 yılında alınan finansal serbestleşme kararı izlemiştir. 1989'da sermaye hareketlerini serbestleştiren Türkiye konvertibilite koşullarını kabul ettiğini IMF'ye iletmiştir. Enflasyonu indirmeden, döviz rezervlerini güçlendirmeden ve mali denetim kapasitesini arttırmadan alınan bu kararın gerekçeleri resmi makamlarca yeterli ayrıntıda açıklanmamıştır (Celasun, 2002).

1989 sonrası dönemde ekonominin makro düzeyde performansı, net sermaye giriş ve çıkışlarına aşırı duyarlı bir konuma gelmiştir. Ekonomi dolarlaşmış, ulusal paraya talep azalmıştır ve nüansları zamanla değişen esnek kur politikası izlenmiştir.

Türkiye'nin mali, kurumsal ve altyapı koşulları doğrudan yabancı yatırımlar için cazip bir ortam oluşturmadığından, dış finansman sistemi genellikle borç-nitelikli finansal araçlarla düzenlenen sermaye akımlarına dayalı bir biçimde gelişmiştir (GÜVEN, 2001).

1990 yılına geçmeden önce biri 1980'de diğeri de 1989'da olmak üzere ekonomi önemli dönüşümler geçirmiş ve 1990'lı yıllara önemli bir temel oluşturarak girmiştir bu dönüşümlerden birinin yaşandığı 1989 yılı da finansal serbestleşme olarak adlandırılan önemli bir dönüşüm olmuştur.

2.3. 1990 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisi

Türkiye ekonomisinin 1990 sonrası dönemini incelerken dikkate alınması gereken önemli yıllar vardır. Bunlar ekonomik krizlerin yaşandığı yıllar olan 1994, Kasım 2000 ve Şubat 2001'dir. Türkiye 1990 yılından 2006 yılına gelene kadar 3 önemli kriz atlatmıştır ve bu zaman dilimindeki ekonomik performansı incelerken kriz dönemlerinde alınan kararları da bilmek gerekmektedir.

1990-93 döneminde ekonominin ortalama yıllık büyüme hızı yüzde 5.2 dolayında gerçekleşmiştir. Toplam dış borç stoku 1989'da yaklaşık 42 milyar dolardan 1993'de 67 milyara yükselmiştir. Türkiye ekonomisinde zamanla bir takım makroekonomik dengesizlikler ortaya çıkmış ya da bu dengesizliklerde bir artış meydana gelmiştir. Bu dengesizliklerin nedenlerine bakıldığında ise, yaşanan yüksek spekülatif sermaye girişlerinin cari açık ve kamu açıklarının artmasında, Türk lirasının değerlenmesinde, faiz oranlarının yükselmesinde, para arzının ve kredi stokunun genişlemesinde rol aldığı görülmektedir. Bu dengesiz yapı orta-uzun dönemde sürdürülemeyecek olduğundan 1994 yılının Nisan ayında oluşan krizin temelini oluşturmuştur. Spekülatif sermaye girişlerine müdahaledeki yönetim yanlışlıkları ve krizin iyi yönetilememesi, Türkiye ekonomisinde 1990'ların başından itibaren var olan dengesizliklerin boyutunu arttırmıştır ve 1994 ekonomik krizine sebep olmuştur. Hükümet bu dengesizliklerden kurtulmak ekonomiyi yeniden doğrultmak amacıyla 5 Nisan 1994 kararları denilen yeni kararlılık önlemleri paketini açıklamıştır. Sonuçta 1994 krizi ekonomide ciddi kayıplara neden olmuştur, ekonominin daralması ve buna ek olarak da dış alımda azalma, ücretlerin düşürülmesi, işsizlikte artış, yüksek bir develüasyon ve yüksek enflasyon oranı bu kayıpların en önemlileridir (Kepenek ve Yentürk, 2008).

1994 krizinden sonra ekonomi toparlanmaya çalışılmış ancak ekonomideki dengesizlikler tam olarak çözülememiştir ve bu nedenle 1999 yılının son günlerinde ekonomideki halen var olan dengesizlikleri ortadan kaldırmayı ve ekonomiyi düzeltmeyi hedefleyen bir istikrar programı oluşturmaya karar verilmiş ve 2000 yılında önemli yapısal reformlar yapacak olan bir istikrar programı yapılmıştır. Bu yapısal reformlar tarım kesimi reformundan, kamu ve özel bankacılık kesiminin reformuna, sosyal güvenlik sisteminin reformundan bütçe dışı fonlarda yapılacak reformlara kadar uzanmaktadır. Türkiye, kronik ve yüksek enflasyon sorununu çözemediği için, enflasyonun indirimi gerekmektedir bunun için de döviz kurunun nominal çıpa olarak kullanmıştır. 2000 istikrar programı, döviz kurundaki değişmeleri yaşanmış enflasyona göre ayarlamak yerine, öngörülen (hedef) enflasyona göre aşındırmayı planlamaktadır. Böylece döviz sepeti, yurt-içi fiyatlardaki değişim hadlerinin yakınsanacağı bir çıpa görevi üstlenecektir. Ancak, söz konusu yakınsamanın gecikmeli olması veya çıpanın çok uzun süreli kullanımı durumunda ulusal paranın aşırı değerli konuma geçmesi, bunun da ekonominin dış dengelerinde sorunlar yaratacağı açıktır (Yeldan, 2006).

2000 yılı istikrar programı neticesinde ekonomide yapılan yapısal reformların tamamlanamaması, programın başında düzeltici develüasyon yapılamaması, yüksek tüketim eğiliminin dikkate alınmaması, kısa dönemli sermaye girişlerine karşı önlem alınmaması, programın başında bankacılık sektöründe reform yapılmaması gibi hatalar 2001 krizinin oluşmasında rol oynamıştır. Ekonomide Şubat 2001'de yaşanan bu kriz sonucu ekonomide çok miktarda sermaye yurt dışına çıkmıştır. Bankaların açık pozisyonlarını kapama isteği nedeniyle döviz talebi artmış ve likidite sıkışıklığı ortaya çıkmış, faiz oranları tekrar çok yükselmiştir. Ciddi bir rezerv kaybı ile karşılaşmamak için TCBM döviz satmama kararı almıştır. 22 Şubatta Bakanlar Kurulu toplantısı ile kur dalgalanmaya bırakılmıştır (Yentürk, 2005).

Şubat 2001'de yaşanan krizden hemen sonra Haziran 2001'de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulanmaya başlanmıştır. Bu programın amacı bir önceki istikrar programı süresince göze alınamamış olan yapısal reformları IMF gerekleri doğrultusunda yerine getirmektir. 2002 yılında, uygulanmakta olan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı 2002-2004 dönemini kapsayacak şekilde revize edilmiş ve bu dönemde de mali disiplin, kamu faiz dışı fazlasının GSMH'ya oranının yüzde 6,5 olması, kamu kesiminde reformların tamamlanması, bankacılık kesiminin

güçlendirilmesi gibi IMF denetimli kemer sıkma politikaları izlenmeye devam edilmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2008).

1990 sonrası dönemde ekonominin genel dengesine kısa dönemli bakıldığında en önemli olgulardan biri kamu kullanılabilir gelirinin, kamu tüketim ve yatırımlarını karşılamada çok yetersiz kalmasıdır. Bu olgu kamu kesimi borçlanma gereksinmelerini artırmakta, daha doğrusu kamunun parasal kaynaklara başvurmasına, yani borçlanmasına ve bunun bir sonucu olarak, artan kamu kredi talebinin ve buradan faiz oranlarının yükselmesine ve enflasyona yol açan gelişmelere neden olmaktadır. Sonuç yüksek oranlı enflasyon ve iç ve dış borç yükünün yükselmesi olmaktadır. 1990 sonrası dönemde ekonominin genel dengesine uzun vadeli bakıldığında ise ekonominin bütününde bir kaynak kullanımı sorunu göze çarpmaktadır.

1990 sonrası ekonomideki sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı incelendiğinde dikkat edilmesi gereken bir ayrım vardır. Tarım, madencilik ve imalat sanayisi ekonominin doğrudan üretimde bulunan sektörleri olarak ele alınırsa, bu üçlüye yapılan yatırımların oranı da ekonominin uzun dönemli geleceği yada üretim olanaklarının genişletilmesi bağlamında önemli bir gösterge sayılmalıdır. Buradan yola çıkarak 1990 sonrası üretken sektörlere yapılan yatırımların göreli payının sürekli olarak azaldığıdır. Bu durumun ana nedeni kamu kesiminin imalat sanayi yatırımlarından tümüyle vazgeçmesidir. Ancak öbür üretim sektörlerinde de kamu ve özel yatırımlarda genel bir azalma eğilimi olduğu da açıktır.

1990 sonrası dönemde ekonominin dış ticaretindeki yaşananları ve gelişmeleri anlayabilmek için dış satım ve dış alımın bileşimine bakmak gerekmektedir. Dış alımın artışına neden olan mal gruplarından bir tanesi tüketim dış alımıdır. Dış alımın serbest bırakılmasıyla birlikte, tüketim malı dış alımı 1980 yılından sonra hızlı bir artış göstermiş bu artış 1990 yılında daha da artmıştır. Tüketim malı dış alımının 1980'lerin başlarında toplam dış alım içindeki payı 2 civarında iken, 1989'da 4,7 olmuş, 1990'lara gelindiğinde ise bu oranda yüksek bir artış meydana geldiği göze çarpmaktadır. 1990 yılında tüketim malı dış alımının toplam dış alım içindeki payı 9,3 olmuştur ve 2000'li yıllarda bu oran 10 dolaylarına yükselmiştir.

Ara malları dış alımının toplam içindeki payı 1980 yılında köklü bir artış göstermiş ve %80'ler seviyesine ulaşmıştır ve 1996 yılına kadar da bu pay hiç %70'lerin altına

inmemiştir. 1990 sonrası toplam dış alım içinde ara mal dış alımının payına bakıldığında ise bu payın %65'in altına hiç inmediği görülmektedir. 1990- 2003 yılları arasında ara mal dış alımının toplam dış alımdaki paylarına bakıldığında 1990 yılında %70 civarında olan bu oran 1993 yılında bir düşüş yaşayarak %65'lik bir orana sahip olmuş ancak hemen ardından 1997 yılında tekrar %70'lere ulaşmış ve 1996'ya kadar bu seviyede devam etmiştir. 1996 yılından 2001 yılına kadarki zamanda ise %65 civarı bir orana sahip olmuş ve 2001 yılında yeniden bir artış göstererek yine %70'lik bir paya sahip olmuş ve en son 2003 yılında bu pay %74 olmuştur. Bu dönemde yatırım malının dış alımdaki payına bakıldığında ise bu oranın %20'lere kadar düştüğü görülmektedir. 1980'lerden sonra önemli bir yerli yatırım malı sanayisi kurulmadığı göz önüne alındığında, yatırım malı dış alımının payının azalışı ve ara malı dış alımının payının artışı, 1980'li yıllarda ortaya çıkan dış satım artışının yeni teknolojilere ve yeni ürünlere dayalı olmaktan uzak olduğunu göstermektedir. Ancak 1990 yılından itibaren yatırım malı dış alımının payında yeniden bir artış görülmeye başlanmıştır. Bunun en temel nedeni kurulu kapasitelere dayalı bir dış satım artışının artık gerçekleşememesidir. Çünkü, bir yandan imalat sanayisinde geniş atıl kapasiteler kalmamakta ve dış satım artışı için yeni kapasitelere gerek duyulmaktadır, öte yandan da yeni ve kaliteli ürünün dış talebinin arttığı günümüzde, yeni yatırımların ve teknolojilerin dış satımı artırmaktaki önemi giderek anlaşılmaktadır. Türkiye ekonomisinin dış ticaretinin en önemli sorunlarından biri bu noktada yatmaktadır. Bir yandan dış satım artışı için yeni teknolojilere ve girdilere artan oranda gereksinim duyulmakta, öte yandan bu dış satımı gerçekleştirmek için gerekli olan ara ve yatırım malı dış alımı artışı dış ticaret açığını büyütmektedir. Yatırım malı dış alımının artışına, özellikle tüketim malı dış alımında ortaya çıkan artış da eklendiğinde dış alımdaki hızlanan artışı anlamak daha da kolaylaşmaktadır.

1990 yılından sonra görülen TL'nin değerlenme süreci birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, Türkiye ekonomisinin dışa dönük büyüme ve dış satımı arttırma çabaları ile çelişki göstermektedir. Öte yandan yerli paranın yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanması, ticarete konu olan ve olmayan malların göreli fiyatlarının ikincisi lehine değişmesi demektir. Bir başka deyişle TL'nin değerlenmesi, dış pazara yönelik ve dış alım ile rekabet eden sektörlerin rekabet gücü azalmasına neden olmaktadır. Bu olgu ticarete konu olmayan sektörlerde karlılık ve yatırım

artışını beraberinde getirmekte, genellikle dışa açık bir sektör olan imalat sanayisini olumsuz etkilemekte ve hizmet ile ticaret sektöründe şişmenin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Kepenek ve Yentürk, 2008).

Dış satımın gelişimi incelendiğinde tarımın giderek azalan ve imalat sanayisinin giderek artan payından söz etmek gerekmektedir. 1990 sonrası toplam dış satımın hemen tümüyle imalat sanayisi ürünlerinden oluştuğu görülmektedir. Sektörler bazında bakıldığında 1980 yılında toplam dış satım içinde %6'lık bir dış satım payına sahip olan maden sektörünün payı gittikçe azalmış ve 1990'ların ortalarından itibaren bu pay %1'lik seviyede kalmıştır. Tarım sektöründe ise durum biraz daha farklıdır 1980'de toplam dış satım içindeki %57'lik paya sahip olan tarım sektörü 1990'lara doğru gittikçe düşmüş ve 1990 yılında da %17'lik bir paya sahip olmuştur. Tarım sektörü 1990'lardan sonra da çok ciddi bir değişiklik göstermemiş ve 1999'dan itibaren payı hep %10'un altında kalmıştır ve 2003 yılında ise bu pay %5'in bile altında düşerek %4,5 olmuştur. İmalat sanayi ise 1980'lerden beri hep en fazla paya sahip olan sektör olmuştur. İmalat sanayinin toplam dış satım içindeki payı 1980 yılında %36 iken bu oran sürekli bir artış göstermiştir. 1990 yılında imalat sanayi dış satımının toplam dış satım içindeki payı %80'e ulaşmış ve 2000'lere gelindiğinde %90'a ulaşmıştır. 2003 yılında da imalat sanayinin dış satımının toplam dış satım içindeki payı %94 olmuş ve imalat sanayi toplam dış satım içinde en fazla paya sahip olma durumunu korumuş hatta neredeyse dış satımın tamamını imalat sanayi gerçekleştirmiştir (Çizelge 2.1).

1980'den bu yana Türkiye ekonomisi dış ticareti çok önemli gelişmeler göstermiştir. Bu gelişmeler detaylı olarak incelendiğinde, 1980-1993 aralığında beş kattan fazla artan ihracat, bünyesel olarak 1980'de tarım ürünleri ağırlıklıyken; söz konusu periyod içinde giderek sanayi ürünleri ağırlıklı hale geldiği görülmektedir. 1994 develüasyonuyla, ihracat fiyat avantajıyla artış eğilimine girmiştir. 1980'lerin ortalarına doğru ağırlığını hissettiren sanayi ürünleri, 1990'lara gelindiğinde toplam ihracat içinde %80'in üzerinde bir paya sahip olmuştur. Madencilik kesiminin toplam ihracat içindeki payında önemli bir gelişme gözlemlenmemiştir. Ancak söz konusu sektöre ait payda, tarımdaki gibi trajik düşüşler de meydana gelmemiştir.

Türk ekonomik ilişkilerindeki bu değişiklik, sanayi kesiminin eksik kapasitelerini de faaliyete geçirmesinin sonucudur. 24 Ocak istikrar tedbirleriyle dışa karşı aşırı

korunmuş ekonominin liberasyonuna başlanması, ihracat teşvikleri, Türk toplumunun tüketim dürtülerinin uyarılarak büyük bir tüketim toplumu haline gelmesiyle adeta patlayan bir iç talep, ekonominin arz yönünü olumlu yönde etkilemiş ve sonuçta sanayi kesimi ülkemiz koşullarında tam kapasite kullanımı gerçekleştirmiştir.

Çizelge 2.1: Ana Sektörlere Göre İhracat Payları (%)

	TARIM	MADENCİLİK	SANAYİ
1980	57,4	6,6	36,0
1981	47,2	4,1	48,7
1982	37,3	3,0	59,7
1983	32,8	3,3	63,9
1984	24,5	3,4	72,1
1985	21,6	3,1	75,3
1986	25,3	3,3	71,4
1987	18,2	2,7	79,1
1988	20,1	3,2	76,7
1989	17,3	3,5	78,9
1990	17,4	2,5	79,9
1991	19,0	2,1	78,6
1992	14,5	1,8	83,5
1993	14,9	1,5	83,4
1994	12,7	1,5	85,7
1995	9,9	1,8	88,2
1996	9,3	1,6	88,4
1997	9,0	1,5	88,8
1998	8,7	1,3	89,2
1999	7,7	1,4	90,1
2000	6,0	1,4	91,9
2001	6,3	1,1	92,0
2002	4,9	1,1	93,5
2003	4,5	1,0	93,9
2004	4,0	1,0	94,3
2005	4,5	1,1	93,7
2006	4,0	1,3	93,8

Kaynak: DPT, TUİK
Not: 1. 1983 yılından itibaren Birleşmiş Milletler Geniş Ekonomik Kategoriler (BEC) sınıflamasına göredir
2. 2001 yılından itibaren ithalata altın dahil olarak verilmiştir

İthalatın ana sektörler itibariyle gelişimi incelendiğinde, burada da önemli bünyesel değişikliklerin meydana geldiği görülmektedir. 1980'de payı %20 civarında olan

yatırım malları ithalatı, 1990'larda %30'lar düzeyine ulaşmıştır. Burada en önemli artışı taşıt araçları sanayindeki ithalat yaşamıştır. Taşıt araçları sanayinin toplam ithalat içindeki payı 1987'de %4 iken, 1994'te %9 olmuştur. Diğer yandan tüketim malları ithalatındaki gelişme, Türk ekonomisinde önemli sonuçlar doğurmuştur. Nitekim, 1980'lerin başlarında toplam ithalat içindeki payı %2.1 olan tüketim malı ithalatı, 1990'ların başında %14'lük bir paya sahip olmuştur (Çizelge 2.2).

Çizelge 2.2: İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (%)

	YATIRIM MALI	HAMMADDE	TÜKETİM
1980	20,0	77,9	2,2
1981	24,7	73,3	2,0
1982	26,3	71,6	2,1
1983	14,4	84,4	1,2
1984	13,9	84,0	2,1
1985	16,1	79,8	4,1
1986	21,4	74,1	4,3
1987	17,1	78,0	4,9
1988	18,6	77,1	4,3
1989	16,1	79,2	4,7
1990	18,1	72,4	9,3
1991	20,4	71,5	7,5
1992	21,1	70,8	7,7
1993	25,0	65,9	8,6
1994	22,4	71,2	5,9
1995	22,7	70,2	6,8
1996	23,7	65,9	10,1
1997	22,9	66,1	10,4
1998	23,1	64,4	11,7
1999	21,5	66,0	11,9
2000	20,9	66,1	12,7
2001	16,8	73,2	9,2
2002	16,3	73,0	9,5
2003	16,3	71,7	11,3
2004	17,8	69,3	12,4
2005	17,4	70,1	12,0
2006	16,2	71,7	11,6

Kaynak: DPT, TUİK
Not: 1989 yılından itibaren ISIC-REV3 sınıflamasına göredir

Türk ekonomisinin 1987-1994 aralığında ithal ettiği başlıca maddeler taşıt araçları, ham petrol ve kimya sanayi hariç, önemli değişiklikler göstermemiştir.

1980-1990 aralığında ihracat, ithalat ve GSMH değişkenleri birbirleriyle ilişkilendirildiğinde ihracattaki büyümenin ithalattaki büyümeye nazaran, GSMH artış oranından daha fazla arttığı görülmektedir. Ancak 1985'ten itibaren ithalat/GSMH oranı istikrarlı bir seyir izlemiş ve 1992'den itibaren hızla yükselmeye başlamıştır. Bunun anlamı, ithalat artış oranının GSMH artış oranının çok üstünde olmasıdır. Ancak 1989'dan itibaren ihracat/GSMH oranı düşmeye başlamıştır. 1993'te söz konusu oran yeniden yükselme eğilimine girmiştir (Toprak, 1996).

3. Türkiye İmalat Sanayisinin 1990 Sonrası Yapısı ve Performansı

3.1. Türkiye İmalat Sanayisinin 1990 Sonrası Üretimi ve İstihdamı

Türk sanayisinin uzun dönemli yapısal bir rekabet gücü artışı için yeni sanayileşme politikaları oluşturulması 1990'lı yıllarda gündeme gelmeye başlamıştır.Ancak 1990'lı yıllar aynı zamanda, daha önce değinildiği gibi, dış finansal serbestliğe geçiş yılları olmuştur. Türkiye'nin 1989'dan sonra uygulamaya başladığı finansal serbestliğin imalat sanayisine çeşitli nedenlerle olumsuz etkileri vardır.En önemlileri, kamu hesaplarındaki bozulma nedeniyle, kamu alt yapı yatırımlarının durması, faiz oranlarının hızla yükselerek imalat sanayisi sektörlerine yapılacak yatırımları olumsuz etkilemesi, yüksek enflasyonla sonuçlanan dengesizliklerin ortaya çıkması ve TL'nin değerlenmesi nedeniyle imalat sanayisi rekabet gücünün azalmasıdır. Ayrıca yirminci yüzyılın sonları sanayileşmenin niteliğinde önemli değişmeleri beraberinde getirmekte, dünya iktisadi iş bölümünden üretim sisteminin özelliklerine kadar birçok yapıyı değiştirmekte ve rekabet gücünü artırmak için sanayide önemli bir yeniden yapılanma sürceni ön plana çıkarmaktadır.

1990'lı yılların ilk yarısında uluslararası finansal serbestlik uygulamalarının etkisiyle dışsatımın azalmasının ve dışalımın ucuzlamasının imalat sanayi katma değerinin payını düşürücü etkisi kendini göstermektedir. Örneğin 1994 krizi öncesinde imalat sanayisi katma değerinin GSMH içindeki payı yüzde 20,8'e inmiştir.1994 devalüasyonunun etkisiyle yüzde 20'nin biraz üzerindeki oran korunmakla beraber 1998 yılında başlayan ekonomik daralma ve 2000-2001 yıllarındaki krizlerle birlikte imalat sanayisi katma değerinin GSMH içindeki payı 20 yıl önceki değerine inmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2008). 2000'li yıllarda ise imalat sanayi katma değerinin GSMH içindeki payı yüzde 20'nin altına hiç inmemiştir en son 2005 yılında imalat sanayinin GSMH içindeki payı yüzde 20,8 olmuştur (Çizelge 3.1).

Çizelge 3.1 : İmalat Sanayisi Katma Değerinin Ulusal Gelir İçindeki Payı (1990-2005) (%)

Yıllar	Paylar	Yıllar	Paylar
1990	22,0	**1998**	19,4
1991	22,2	**1999**	19,2
1992	21,6	**2000**	19,2
1993	20,8	**2001**	20,6
1994	22,1	**2002**	20,1
1995	22,6	**2003**	20,0
1996	21,1	**2004**	20,4
1997	21,6	**2005**	20,8

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2006)
Not: İmalat sanayisi katma değeri özel ve kamu kesimi toplamıdır. Özel kesim imalat sanayisi katma değeri 10 ve daha çok işçi çalıştıran işyerlerini, kamu kesimi ise tüm işyerlerini kapsamaktadır.

İmalat sanayinin istihdam ettiği kişi sayısına Türkiye geneli için bakıldığında imalat sanayi istihdamının Türkiye'de istihdam edilen kişi sayısındaki payının 1990'dan sonra 1995 ve 1998 yılı dışında önceki yıla göre sürekli artış gösterdiği görülmektedir. 1995 yılında imalat sanayinin Türkiye'de toplam istihdam edilen kişi sayısındaki payının düşüşü de 1994 krizinden kaynaklanmış olabilir. 1990 yılında imalat sanayi istihdamı Türkiye'de yüzde 14'lük paya sahipken, 1998 yılında bu pay yüzde 16'ya çok yaklaşmış ve 2008'de imalat sanayi istihdam ettiği kişi sayısıyla Türkiye'de yüzde 18'lik bir paya sahip olmuştur. İmalat sanayi istihdam değeri 1990 sonrası sürekli artış göstermiştir ancak bu artışlar birer yıl arayla bakıldığında çok büyük artışlar değildir. Daha uzun aralıklarla imalat sanayi istihdam değerlerine bakıldığında 1990'da 2,65 milyon kişi istihdam eden imalat sanayinin, 1995'te 3 milyon kişi istihdam ettiği, 2000 yılında bu değerin 3,63 milyon kişiyi bulduğu ve 2006'da da 4,18 milyon kişi istihdam ettiği görülmektedir. Beşer yıl aralıklarla istihdam değerindeki artışlara bakıldığında ilk artışın yüzde 15, diğerinin yüzde 20 ve son olarak da yüzde 15'lik bir istihdam artışı olduğu görülmektedir (Çizelge 3.2).

Çizelge 3.2 : Türkiye İmalat Sanayi ve Toplam İşgücü Değerleri (1990-2006)

Yıllar	Toplam İşgücü	İmalat Sanayi İşgücü	İmalat Sanayinin İstihdamının Toplam İstihdamdaki Payı (%)
1990	18 539	2 625	14,16
1991	19 288	2 736	14,19
1992	19 459	2 949	15,15
1993	18 500	2 706	14,63
1994	20 006	3 013	15,06
1995	20 586	3 027	14,70
1996	21 194	3 237	15,27
1997	21 204	3 445	16,24
1998	21 779	3 463	15,90
1999	22 048	3 555	16,12
2000	21 580	3 638	16,86
2001	21 524	3 581	16,64
2002	21 354	3 731	17,47
2003	21 147	3 663	17,32
2004	21 791	3 801	17,44
2005	22 046	4 084	18,52
2006	22 330	4 186	18,75

Kaynak: TUİK Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

Not: 1. 1990-1999 dönemi için ekim ve nisan ayı işgücü sonuçlarının ortalaması alınmıştır
2. 2000-2006 dönemi için yıllık işgücü değerleri alınmıştır
3. Değerleri ortalama çalışan kişi sayısıdır (Bin kişi) (+15 yaş)

3.2. Türkiye İmalat Sanayisinin 1990 Sonrası Dış Ticareti

Bu bölümde Türkiye İmalat sanayinin 1990 sonrasında dış ticaretinin ne durumda olduğu imalat sanayinin toplamı ve alt sektörleri olarak iki kısımda ele alınmaktadır.

İmalat sanayi dış ticaretine Türkiye genelinde bakıldığında 1990 sonrasında Türkiye toplam ihracatında imalat sanayinin hep ilk sırada yer aldığı en fazla ihracat yapan sektörün imalat sanayi olduğu görülmektedir. 1990'da Türkiye ihracatının yüzde 80'lik kısmı imalat sanayi tarafından yapılırken, bu pay 1998'de yüzde 90'a ulaşmış ve 2008'de imalat sanayi neredeyse Türkiye'nin tüm ihracatını üstlenmiş ve Türkiye ihracatının yüzde 94'ünü yapar hale gelmiştir.

İmalat sanayi ithalatına Türkiye geneli için bakıldığında imalat sanayi ithalatının Türkiye toplam ithalatında 1990 sonrası dönemde en fazla ithalat yapan sektör olduğu görülmektedir. İmalat sanayinin Türkiye toplam ithalatından aldığı payda (1990-2008) dönemi boyunca dalgalanmalar olsa da, bu pay yüzde 70'in altına hiç inmemiştir. 1990'da Türkiye toplam ithalatında yüzde 73'lük paya sahip olan imalat sanayi, 1998'de yüzde 84'lük paya sahipken bu değer düşüşe geçmiş ve 2008'de yüzde 74'lük paya sahip olmuştur. İmalat sanayinin Türkiye genelinde hem ihracatta hem de ithalatta ilk sırada yer alması üretim açısından da imalat sanayinin Türkiye'de önemli bir konumda olmasından ve çeşitli sektörlerde ithal girdi kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

İmalat sanayi 1990 sonrası ithalat ve ihracat değerlerine bakıldığında imalat sanayinin 1990 sonrasında ithalatının hep ihracatından fazla olduğu ve dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. 1990-1994 döneminden sonra 1996 yılında imalat sanayi dış ticaret açığının artmış olduğu görülmektedir.1990'da altı milyar dolar olan imalat sanayi dış ticaret açığı, 1998'de bunun iki katından fazla artmış ve 2008'de 25 milyar doları bulmuştur (Çizelge 3.3).

Çizelge 3.3 : Türkiye İmalat Sanayi ve Toplam Dış Ticaret Değerleri (1990-2008)

Yıllar	İmalat Sanayi İhracat Toplamı	Türkiye İhracat Toplamı	Toplam İhracattaki Payı (%)	İmalat Sanayi İthalat Toplamı	Türkiye İthalat Toplamı	Toplam İthalattaki Payı (%)	Dış Ticaret Dengesi
1990	10,3	13,0	79,6	16,4	22,3	73,4	-6,0
1992	12,3	14,7	83,3	18,0	22,9	78,7	-5,8
1994	15,5	18,1	85,3	18,2	23,3	78,0	-2,7
1996	20,5	23,2	88,4	35,2	43,6	80,7	-14,7
1998	24,1	27,0	89,2	39,0	45,9	85,0	-15,0
2000	25,5	27,8	91,9	44,2	54,5	81,1	-18,7
2002	33,7	36,1	93,5	41,4	51,6	80,3	-7,7
2004	59,6	63,2	94,3	80,5	97,5	82,5	-20,9
2006	80,3	85,5	93,8	110,4	139,6	79,1	-30,1
2008	125,1	132,0	94,8	150,3	202,0	74,4	-25,1

Kaynak: TUİK
Not: Değerler milyar$'dır

3.2.1. Türkiye İmalat Sanayi Gruplarına Göre Dış Alımı ve Dış Satımı

Gıda ve içecek sektörü imalat sanayi sektörleri içerisinde en fazla ihracat yapan sektörlerden biridir. 1990 sonrası gıda ve içecek sektörü dış ticaretine bakıldığında hep dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. Bu nedenle sektörün ihracata dayalı bir sektör olduğunu söylemek mümkündür. Gıda ve içecek sektörü ihracatı 1996 yılına kadar hep yükselişteyken 1996'dan 2002'ye kadar düşüşe geçmiştir. 2002'deki sektörün ihracatında yaşanan düşüş bu dönemde 2001 krizi olduğundan dolayı normaldir. Gıda ve içecek sektörü ihracatındaki düşüş fazla uzun sürmemiş ve 2002'den sonra hep artış göstermiştir ve dönem geneline bakıldığında 1990'da bir milyar doların altında olan gıda ve içecek sektörü ihracatı 2002'de iki milyar dolara yaklaşmış ve 2008'de de 6,5 milyar doları bulmuştur. Gıda ve içecek sektörü ithalatı için öncelikle kriz yıllarına bakılırsa 1994 ve 2001 krizi sonrası ithalatta bir artış olmadığı ithalat değerinin neredeyse aynı kaldığı görülmektedir. Genel olarak artış gösteren gıda ve içecek sektörü ithalatı sadece 1996-2002 döneminde düşüş sergilemiştir. Dönem geneline bakıldığında 1990'da doksan milyon dolar olan gıda ve içecek sektörü ithalatı, 1996'da iki milyar dolara çıkmış ancak 2000'lere gelindiğinde ise tekrar düşerek 2002'de yükselişe geçmiştir ve 2008'de dört milyon dolara yaklaşmıştır (Şekil A.1).

Tütün ürünleri sektörü dış ticaretine bakıldığında 1990-2008 döneminde ilk dikkat çeken durum 1990 yılında sektörün ithalatının dokuzyüz milyon doların üstündeyken, 1992'de bu değerin ikiyüz milyon doların altında olmasıdır. Sektör 1990'dan 1992'ye ithalatta ciddi bir düşüş yaşamıştır. 1990 yılında tütün sektörünün dokuz yüz milyon dolar civarındaki dış ticaret açığı bir anda düşmüştür ve 1994'ten sonra sektör dış ticaret fazlası vermeye başlamıştır ve 2008'e kadar hep dış ticaret fazlası vermiştir. 1994'e kadar ciddi bir artış göstermeyen tütün sektörü ihracatı 1996 yılında 1994'teki değerinin 2,5 katına çıkmıştır ve 1996-2004 arası tütün sektörü ihracatı dalgalanmalar sergilemiş, 2004'ten sonra yükselişe geçmiştir. 2008 yılında da sektörün ihracatı 300 milyon dolara yaklaşmıştır. Tütün ürünleri sektörü ithalatı ise en yüksek değerini 1990 yılında sergilemiş ve 1992'deki ciddi düşüşten ve sonra da 1994'teki düşüşten sonra 2008'e kadar hep 100 milyon doların altında olmuştur (Şekil A.2).

Tekstil ürünleri sektörü dış ticaretine 1990 sonrası için bakıldığında ihracatın hep ithalattan fazla olduğu ve sektörün hep dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. 1990

yılından sonra tekstil sektörüne bakıldığında hem ihracatın hem ithalatın sürekli artış gösterdiği görülmektedir. Sektörün 1990 yılında iki milyar doların üstünde olan ihracatı, 1998'de bu değerin iki katına çıkmış ve 2008'de sekiz milyar doları bulmuştur. Tekstil sektörünün 1990'da 300 milyon dolar civarı olan ithalatı, 1998'de iki milyar doları bulmuş ve 2008'de de bu değerin iki katına ulaşmıştır. Dönem geneline bakıldığında imalat sanayinin ihracatında en fazla paylardan birini tekstil sektörünün aldığı görülmektedir (Şekil A.3).

Giyim eşyası sektörü dış ticaretine 1990 sonrası için bakıldığında sektörün neredeyse sadece ihracat yaptığı görülmektedir. 1990 sonrası dönemde hep dış ticaret fazlası veren sektör ihracatı dönem içerisinde sadece bir kere 2000 yılında düşüş yaşamış onun dışında hep artmıştır. 1990'da iki milyar doların üstündeki ihracatı, 1998'de nerdeyse üç katına çıkmış ve 2008'de 11 milyar dolar olmuştur. 1990 sonrası giyim eşyası sektörünün ithalatı hep çok düşük seviyelerde kalmıştır. 1990'da 440 milyon dolar olan sektör ithalatı 1990'da düşmüş ancak ve 2004'te bu değerin üstüne çıkmış ve sonra artarak 2008'de 2 milyar doları bulmuştur. Giyim eşyası sektörü için imalat sanayinin ihracatında en önemli sektörlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür (Şekil A.4).

Bavul, saraçlık ve ayakkabı sektörü 1990 sonrası için dış ticareti incelendiğinde 1990-2000 arası dönemde sektörün ithalat ve ihracatında küçük dalgalanmalar olduğu, 2002'de değerlerin sabit kaldığı ve 2002 sonrasında ithalat ve ihracatın birlikte yükselişe geçtiği görülmektedir. 2002'de ithalat ve ihracatta değişme olmaması sektörün 2001 krizinden etkilenmiş olduğunu gösterir. 1990 yılında dış ticaret fazlası veren sektör, 1992 ve 1994 yıllarında dış ticarette dengeye yakın durumda iken 1996'dan itibaren hep dış ticaret açığı vermiştir. 2000 ve 2002'de 300 milyon dolar olan sektörün ithalatı, 2004'te iki katına çıkmış, 2006'da bir milyar doları geçmiş ve 2008'de de 1,4 milyar doları bulmuştur. Sektörün ihracatında ise bu kadar fazla bir yükseliş olmamıştır 1990'da 78 milyon dolar olan sektörün ihracatı, 1998'de bu değerin üç katına çıkmış ve 2008'de 600 milyon doları bulmuştur. 2000 sonrası döneme bakıldığında sektörün ithalat yoğun bir sektör olduğunu söylemek mümkündür (Şekil A.5).

Ağaç ve mantar ürünleri sektörü 1990 sonrası dış ticaretine bakıldığında sektörün 1994 ve 2001 krizlerinden etkilenmiş olduğu görülmektedir. 1994'te sektörün itlatı 1992'ye göre aynı kalmış sadece ihracatta bir artış meydana gelmiştir. 2002 yılında

ise 2000'e göre ithalatta düşüş yaşanmış, ihracatta artış meydana gelmiştir. 2002'den sonra sektörün ithalatı ve ihracatı hızlı bir şekilde hep artmıştır. 1990 yılında 35 milyon dolar olar sektörün ihracatı, 1998'de bunun iki katına ulaşmış, 2008'de de beşyüz milyon doları geçmiştir. Sektörün bu dönemdeki ithalatına bakıldığında 1990'da yüz milyon doların üstünde olan ithalat değeri, 1998'de yüz elli milyon doların üstünde olmuş ve 2008'de de dokuz yüz milyon doları geçmiştir (Şekil A.6).

Kağıt ve kağıt ürünleri sektörü 1990 sonrası dış ticaretine bakıldığında sektörün 1990 yılı ithalat ve ihracat değerleri dışındakiler, kağıt ve kağıt ürünlerinin hep dış ticaret açığı verdiğini ve sektörün ithalata dayalı bir sektör olduğunu göstermektedir. İthalatta 2002'ye kadar dalgalanmalar olmuş ancak 2002'den sonra sektörün ithalatı hızla yükselmiştir. Sektörün ihracatı ise 2000 yılına kadar büyük bir artış yaşamamış, 2002'den sonra yükselişe geçmiştir. Dönemin başlarında sektörün 300 milyon dolar civarı olan ithalat değeri, 2000'de bir milyar doları geçmiş ve 2008'de üç milyar dolara ulaşmıştır. Sektörün ihracatı ise dönem başlarında hep 30-40 milyon dolar gibi değerlere sahipken 2002'de bu değer iki katına çıkmış ve 2008'de 1 milyar dolarlık ihracatı olmuştur (Şekil A.7).

Basım ve yayım sektörü 1990 sonrası dış ticaretine bakıldığında sektörün hep dış ticaret açığı verdiği görülmektedir bu nedenle sektörün ithalat yoğun bir sektör olduğunu söylemek mümkündür. Kriz dönemlerindeki ithalat ve ihracat değerlerine bakıldığında da sektörün 1994 ve 2001 krizlerinden etkilendiğini söylemek mümkündür. Dönem genelinde en dikkat çeken durum sektörün ithalatının 1992'de ciddi bir düşüş yaşadığı ve 1990'daki ithalat değerini 2006 yılına kadar geçemediği görülmektedir. 1990'da üçyüz milyon dolara yakın olan ithalat değeri, 1998'de 250 milyon dolarken, 2008'de 600 milyon dolara ulaşmıştır. Sektörün ihracatı ise 2006'ya kadar hep yüz milyon doların altında kalmış ve 2008'de 145 milyon doları bulmuştur (Şekil A.8).

Kok kömürü, petrol ürün ve yakıt sektörü 1990 sonrası dış ticaretine bakıldığında ilk dikkat çeken nokta 2002'ye kadar sektörün ihracatının ve 2000'e kadar da ithalatının pek bir değişme göstermediğidir. 1990'larda sektörün 250 milyon dolar civarında olan ihracatı, 2002'de yükselişe geçerek 670 milyon dolar olmuş, 2004'ten itibaren de hep bir milyar doların üstünde bir değer sergilemiş ve 2008'de 7 milyar doları geçmiştir. 2000 yılında artmaya başlayan sektörün ithalatının 2001 krizinden etkilendiği görülmektedir. Sektörün 2002'de düşen ithalat değerinin 2004'te tekrar

yükseldiği ve bu yükselişi devam ettirdiği görülmektedir. Sektörün 2000 yılında 2,5 milyar dolar olan ithalatı, 2008'de bu değerin altı katına çıkmıştır. 1990 sonrası kok kömürü, petrol ürün ve yakıt sektörü dış ticaretinin 1990 sonrasında hep açık verdiği bu dış ticaret açığının 2000'lerde artış gösterdiği görülmektedir (Şekil A.9).

Kimyasal madde ve ürünler sektörü 1990 sonrası dış ticaretine bakıldığında ithalatın dönem boyunca sürekli arttığı sadece kriz dönemlerinde değişmediği görülmektedir. İhracat da sürekli artış göstermiş ancak bu artışlar ithalatın artış oranından daha düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Bundan dolayı da dış ticaret açığı hep artmıştır. Kimyasal madde ve ürünler sektörünün 1990 yılında 950 milyon dolar olan ihracat değeri, 1998 yılında 1,2 milyar dolara çıkmış ve 2008 yılında da beş milyar dolara ulaşmıştır. Sektörün ithalat değeri ise 1990 yılında 500 milyon doların biraz üstünde iken, 1998 yılında yedi milyar doları geçmiş ve yükselmeye devam ederek 2008 yılında sektör ithalatı 27 milyar dolara ulaşmıştır. Dönem boyunca bakıldığında 1990 sonrasında kimyasal madde ve ürünler sektörünün hep dış ticaret açığı verdiği görülmektedir ve ihracat değerlerinin çok düşük olduğuna bakılırsa sektörün ithalata dayalı olduğu söylenebilir (Şekil A.10).

Plastik ve kauçuk ürünleri sektörü 1990 sonrası dış ticaretine bakıldığında ilk dikkat çeken durum ithalatın 1990 sonrasında ciddi bir düşüş yaşayarak ancak 2008 yılında 1990 yılındaki değerine ulaşmış olduğudur. Sektörle ilgili 1990 sonrası için genel birşey söylemek doğru olmayacaktır çünkü 1994, 2002 ve 2004'de dış ticaret dengedeyken, 1990-2000 arası sektör hep dış ticaret açığı vermiş ve 2004'ten sonra da hep dış ticaret fazlası vermiştir. Son yıllara bakıldığında sektörün gittikçe ihracatta yoğunlaştığını söylemek mümkündür (Şekil A.11).

Metalik olmayan diğer mineraller sektörü 1990 sonrası dış ticaretine bakıldığında sektörün hep dış ticaret fazlası verdiği ve ihracata dayalı bir sektör olduğu söylenebilir. 1990 sonrası dönemde sektörün ihracatının sürekli arttığı ve 1990 yılında sektörün 400 milyon dolar olan ihracatının, 1998'de bir milyar dolara yaklaştığı ve 2008'de de dört milyar doları geçtiği söylenebilir. Sektörün ihracattaki bu artışını ithalatı için söylemek mümkün değildir. Sektörün ithalat değerlerine bakıldığında 1994 ve 2001 krizlerinden etkilenmiş olduğu görülmektedir. Metalik olmayan diğer mineraller sektörü ithalatı dönem geneline bakılınca en çok artışı 2000 yılı sonrasında göstermiştir. 1990'da 300 milyon dolar olan ithalat değeri, 1998'de 500 milyon dolara ulaşmış ve 2008'de de 1,5 milyar dolar olmuştur (Şekil A.12).

Ana metal sanayi 1990 sonrası dış ticaretine bakıldığında 1990 ve 1994 yılı dışında hep dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. Kriz yıllarındaki ithalat değerlerine bakıldığında sektörün 1994 ve 2001 krizlerinden etkilendiği söylenebilir. Sektörün 1990 yılında 1,7 milyar dolar olan ihracatı, 1998'de 2,1 milyar dolar olmuş ve 2008'de de 22 milyar doların üstüne çıkarak 10 yılda çok ciddi bir artış göstermiştir. Sektörün 1990 yılında 260 milyon dolarlık ithalatı varken, 1998 yılında ithalatı 3 milyar doları geçmiş ve 2008 yılında da 26 milyar doları bularak ciddi bir yükseliş sergilemiştir. Dönem geneline bakıldığında ana metal sanayinin dış ticaretinin 2000'lerde daha etkin olduğunu söylemek mümkündür (Şekil A.13).

Metal eşya sanayi 1990 sonrası dış ticaretine bakıldığında sektörün 2002'ye kadar hep dış ticaret açığı verirken, 2002'den sonra sektörün dış ticaret fazlası vermeye başladığı görülmektedir. Metal eşya sanayinin 1990 sonrasında ihracat değerlerinde sürekli artış olduğu 1990'da 150 milyon dolar olan ihracatının, 1998'de bu değerin dört katına çıktığı, 2008'de ise beş milyar doları geçtiği görülmektedir. Sektörün ithalatı için böyle genelleme yapmak söz konusu değildir çünkü ithalatta 1990 sonrası dönemde dalgalanmalar görülmektedir. Sektörün 1990'da 1,7 milyar doların üstünde olan ithalatı, 1990'dan sonra düşüşe geçtikten sonra 1998'de bir milyar dolara yükselmiş ve 2008'de üç milyar doları geçmiştir (Şekil A.14).

Makine sanayi 1990 sonrası dış ticaretine bakıldığında 1990 sonrası sektörün hep dış ticaret açığı verdiği ve dolayısıyla ithalata dayalı bir sektör olduğu görülmektedir. Ayrıca kriz dönemlerindeki ithalat ve ihracat verilerine bakıldığında sektörün 1994 ve 2001 krizlerinden etkilendiği söylenebilir. Makine sanayi ihracatı 1990 sonrasında hep artmıştır, 1990'da 200 milyon dolar olan ihracat değeri, 1998'de bir milyar doları geçmiş ve 2008'de on milyar dolara çok yaklaşmıştır.1990'da üç milyar doların üstünde olan makine sanayi ithalatı, 1998'de 8,7 milyar dolar olmuş ve 2008'de 20 milyar dolara yaklaşmış ve böylece sektörün dış ticaret açığı dönem boyunca artış göstermiştir (Şekil A.15).

Elektrik makineleri sektörü 1990 sonrası dış ticaretine bakıldığında ilk göze çarpan durum, sektörün dış ticaretinin 1994 ve 2001 krizlerinden etkilenmiş olduğu ve 1990 sonrasında hep dış ticaret açığı verdiğidir. Elektrik makineleri sektörü ihracatı 1990 sonrası hep artış göstermiş, 1990'da 400 milyon doların üstündeki ihracat, 1998'de 1,6 milyar dolar olmuş ve 2008'de yedi milyar doların üstüne çıkmıştır. Elektrik makineleri sektöründe kriz yıllarında düşüş yaşayan ithalat bunun dışında hep artış

göstermiş, sektörün 1990'da bir milyar doların üstünde olan ithalatı, 1998'de dört milyar dolar olmuş ve 2008'de oniki milyar doları geçmiştir (Şekil A.16).

Tıbbı, hassas, optik aletler ve saat sektörü 1990 sonrası dış ticaretine bakıldığında sektörün dış ticarette hep açık verdiği ve sektörün ithalata dayalı bir sektör olduğu söylenebilir. Ayrıca kriz yıllarındaki değerler de sektörün dış ticaretinin 1994 ve 2001 krizinden etkilenmiş olduğu konusunda ipucu vermektedir. Sektörün 1990'da onbeş milyon dolar olan ihracatı, 1998'de bunun beş katına çıkmış ve 2008'de dörtyüz milyon dolar olmuştur. Sektörün 1990'daki ithalat değeri sekizyüz milyon dolarken, 1998'de 1,2 milyar doları bulmuş ve 2008'de de 3,8 milyar dolar olmuştur (Şekil A.17).

Taşıt araçları sektörü 1990 sonrası dış ticaretine bakıldığında ithalat ihracat oranının 1990-2000 döneminde yüksek iken, 2002-2008 döneminde bu değerinin düştüğü ve ithalat ihracat değerlerinin birbirlerine çok yaklaşmış olduğu söylenebilir. Taşıt araçları sektörünün dış ticaretinin 1994 ve 2002 krizlerinden etkilendiği görülmektedir ve kriz dönemleri düşüş yaşayan sektör ithalatı bunun dışında hep yükselmiştir. Sektörün ihracatı da sürekli yükselmiş 1990'da 245 milyon dolar olan ihracatı, 1998'de 1,3 milyar dolar olmuş ve 2008'de 22 milyar doların üstüne çıkmıştır. Taşıt araçları sektörü ithalatı 1990'da 1,8 milyar dolarken, 1998'de 5,4 milyar dolar olmuş ve 2008'de 18 milyar dolar ile ihracatın gerisinde kalmıştır (Şekil A.18).

Diğer imalat sanayi 1990 sonrası dış ticaretine bakıldığında 2000'e kadar dış ticaret açığı veren sektörün 2000 yılından sonra dış ticarette fazla vermeye başladığı görülmektedir. Sektörün 1990'da 42 milyon dolar olan ihracat değeri, 1998'de bu değerin dokuz katına yükselmiş ve 2008'de 3,5 milyar dolar değerinde ihracatı olmuştur. Diğer imalat sanayi ithalat değerlerine bakıldığında ise ilk dikkat çeken durum sektörün ithalatının krizlerden etkilenmiş olduğudur. Sektör ithalatı en büyük düşüşü 1990 sonrasında yaşamış, 1990'da 500 milyon dolar olan ithalat değeri tekrar bu değerine 1998 yılında ulaşmıştır, daha sonra tekrar artış göstermiş ve 2008'de 2,6 milyar doları bulmuştur (Şekil A.19).

3.3. Sonuçlar

İmalat sanayi üretimine bakıldığında Türkiye İmalat sanayi katma değerinin ulusal gelir içindeki payında 1990-2005 döneminde dalgalanmalar yaşandığı görülmüştür. 1990'da imalat sanayinin katma değerinin ulusal gelir içindeki payı yüzde 22 iken, 2005 yılında imalat sanayinin katma değerinin ulusal gelir içindeki payı yüzde 20,8 olmuştur. Bu dönem içerisinde imalat sanayi katma değerinin ulusal gelir içindeki payında dalgalanmalar olmasına rağmen imalat sanayinin ortalama çalışan sayısında hiç düşüş yaşanmamış aksine her yıl artış olmuştur. Bu artışlara bir yıl ara ile değil de beş yıl aralıklarla bakıldığında ise imalat sanayi istihdamında yüzde 15 ile 20 oranında artışlar olduğu görülmüştür. İmalat sanayi istihdamının Türkiye'nin toplam istihdamı içindeki payı ile imalat sanayi katma değerinin ulusal gelir içindeki payına 1990-2005 döneminde birlikte bakıldığında ise ikisindeki artış ve düşüşlerin paralel gitmediği de dikkat çeken bir durumdur (Çizelge 3.4). Bunun nedeni istihdam edilen kişi sayısının üretim dışındaki faktörlerden de etkilenmekte olduğudur.

Türkiye İmalat sanayi ihracatına 1990 sonrası sektörler için bakıldığında imalat sanayi ihracatından en fazla pay alan sektörlerin 1996'ya kadar gıda ve içecek, tekstil ürünleri, giyim eşyası, kimyasal madde ve ürünler ve ana metal sanayi olduğu görülmektedir. 1996 yılı sonrasında elektrik makineleri ve taşıt araçları sektörlerinin imalat sanayi ihracatından aldıkları pay giderek artmıştır. 1990'da imalat sanayi ihracatında en fazla paya sahip olan tekstil ve giyim eşyası sektörlerinin payının giderek düştüğü ve 2008'de taşıt araçları ve ana metal sanayi sektörlerinin gerisinde kaldığı görülmektedir. Gıda ve içecek sektörü de imalat sanayi ihracatındaki payında 1990 sonrasında düşeşe geçen sektörlerdendir. Ancak bu dönemde bazı sektörlerin imalat sanayi ihracatından aldıkları paylarda önemli yükselişler de meydana gelmiştir. Bu sektörler makine sanayi, elektrik makineleri ve taşıt araçları sektörleridir. 2008 yılında taşıt araçları sektörü imalat sanayi ihracatında en fazla payı alan sektör olmuştur (Çizelge A.1).

Türkiye İmalat sanayi ithalatına 1990 sonrası sektörler için bakıldığında ilk göze çarpan durum 1990 yılından sonra imalat sanayi ithalatında en fazla paya sahip olan sektörlerde değişim yaşandığıdır. Bu değişimlerden biri 1990 yılında imalat sanayi ithalatında yüzde20 paya sahip olan plastik ve kauçuk ürünleri sektörünün 1992'den itibaren düşüşe geçmesi ve yüzde2-3 arası değerler almasıdır. Benzeri bir değişiklik

de metal eşya sanayide meydana gelmiştir 1990'da imalat sanayi ithalatında yüzde 10'luk paya sahip olan sektör ithalatı düşüşe gemiş ve diğer yıllarda imalat sanayi ithalatındaki payı yüzde 3'ün üzerine çıkamamıştır. Diğer bir değişim de ana metal sanayide meydana gelmiştir ancak buradaki durum diğerlerinin tam tersidir. 1990 yılında imalat sanayi ithalatındaki payı yüzde 1,6 olan ana metal sanayi bu payını giderek arttırmış ve 1992'den itibaren imalat sanayi ithalatında en fazla paya sahip sektörler içinde yer almıştır. İmalat sanayi ithalatında en fazla paya sahip diğer sektörler de makine sanayi, elektrik makineleri ve taşıt araçları sektörü olmuştur. Bunlar içinde de makine sanayi imalat sanayi ithalatında hep en fazla paya sahip olan sektör olmuştur. Makine sanayi, elektrik makineleri ve taşıt araçları sektörlerinin 1998 sonrası imalat sanayi ihracatından aldıkları payların arttığı göz önünde bulundurulduğunda, bu sektörlerin daha öncesine göre 1998 sonrasında ara mal ithalatının daha çok olduğu söylenebilir (Çizelge A.2).

Çizelge 3.4 : İmalat Sanayinin Katma Değerinin Ulusal Gelir İçindeki Payı ve İmalat Sanayi İstihdamının Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)

Yıllar	İmalat Sanayi Katma Değerinin GSMH İçindeki Payı (%)	İmalat Sanayi İstihdamının Toplam İstihdam İçindeki Payı (%)
1990	22,0	14,2
1991	22,2	14,2
1992	21,6	15,2
1993	20,8	14,6
1994	22,1	15,1
1995	22,6	14,7
1996	21,1	15,3
1997	21,6	16,2
1998	19,4	15,9
1999	19,2	16,1
2000	19,2	16,9
2001	20,6	16,6
2002	20,1	17,5
2003	20,0	17,3
2004	20,4	17,4
2005	20,8	18,5

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2006)

4. Türkiye İmalat Sanayinin Dış Ticaretinin İstihdam Üzerine Etkisi (1990-2001)

4.1 Metodoloji

Dış ticaret yapısının diğer her şey sabitken varsayımıyla istihdamdaki değişmeye olan katkısını ölçmek için bir yöntem geliştirilmiştir. Bu yöntemde ithalat oranını ölçmek için iki ayrı metod kullanılmıştır. Bunlardan biri brüt ithalat miktarı oranı olan GIP **(4.1)** değeri ve diğeri de net ithalat miktarı oranı olan NIP **(4.2)** değerinin hesaplanmasıdır. Bu iki değer de hesaplanırken çıktı miktarı (Q), ihracat değeri (X), ithalat değeri (M) kullanılmıştır.. Ancak metodolojide diğer herşey sabitken varsayımıyla net ithalat oranındaki değişime bağlı sektörel istihdam değeri hesaplandığı için sadece NIP değerleri kullanılmıştır. Metodolojideki hesaplamalara bakıldığında sırasıyla aşağıdaki işlemler gerçekleşmektedir:

1. NIP ve S değerlerinin hesaplanması

$$NIP = (M-X)/(Q+(M-X)) \quad \textbf{(4.1)}$$

$$S = Q/(Q+(M-X)) \quad \textbf{(4.2)}$$

2. NIP ya da S değerlerini kullanarak α değerlerinin elde edilmesi

$$\alpha = (1-NIP_t)/(1-NIP_{t+n}) \quad \textbf{(4.3)}$$

$$\alpha = (S_t)/(S_{t+n}) \quad \textbf{(4.3a)}$$

3. $E^*_{(t+n)} = \alpha E_{(t+n)}$ **(4.4)**

$E^*_{(t+n)}$ = Tahmin edilen sektörel istihdam değeri

$E_{(t+n)}$ = Gerçek sektörel istihdam değeri

4. $\Delta E_m = E^*_{(t+n)} - E_{(t+n)}$ **(4.5)**

5. $\Delta E = E_{(t+n)} - E_{(t)}$ **(4.6)**

Metodolojinin kullanılmasındaki amaç (diğer herşey sabit iken) birbirini izleyen iki yıl arasında gerçekte sektörel istihdamda oluşan kaybın ne kadarına ithalatın katkı sağlamış olabileceğini bulmak ve eğer incelenen iki yıl arasında gerçekte sektörel

istihdam kaybı olmamış olsa bile; bu iki yıl arasında net ithalat oranının değişmemesi varsayımıyla sonraki yıl için sektörel istihdamın ne olması gerektiğini tahmin etmektir.

Seçilen metodolojide diğer her şey sabit varsayımıyla ithalat oranındaki artışa bağlı olarak NIP oranlarıyla işsizlik tahmin edilmektedir. Luttrell (1978) tarafından orjinali sunulan ve buraya uyarlanan yönteme göre eğer net ithalat oranında t ve t+n yılları arasında bir değişim olmuşsa ona bağlı olarak t+n yılında sektörel istihdamın ne olmuş olacağının tahmin edilmesi sağlanmaktadır ve daha sonra da tahmin edilen sektörel istihdam değeri ile gerçek istihdam değeri arasındaki farka bakılmaktadır. $E^*_{(t+n)}$ tahmin edilen sektörel istihdam değeri ve $E_{(t+n)}$ de gerçek istihdam değeri olmak üzere **(4.4)** elde edilmesi için NIP'lerin oran değerler olduğu göz önünde bulundurularak alfa **(4.3)** değeri hesaplanmıştır. Eğer $NIP_t = NIP_{t+n}$ ise $\alpha = 1$ olacaktır ve bunun sonucunda $E^*_{(t+n)} = E_{(t+n)}$ olacaktır. Bu durum net ithalat oranının sektörel istihdam kaybına hiçbir katkısı olmadığı şeklinde yorumlanacaktır.

Eğer $NIP_{t+n} > NIP_t$ olursa $\alpha > 1$ olur ve bunun sonucunda da $E^*_{(t+n)} > E_{(t+n)}$ olur. Bu durum diğer her şey sabitken eğer gözlemlenen iki yıl arasında net ithalat oranında hiç değişme olmasaydı t+n yılındaki istihdam değeri $E^*_{(t+n)}$ olacaktı anlamına gelir. Öyleyse $\Delta E_m = E^*_{(t+n)} - E_{(t+n)}$ t ve t+n yılları arasındaki net ithalat oranına bağlı olarak t+n yılındaki istihdam değişiminin ölçüsüdür. Eğer gerçekte istihdam kaybı varsa ΔE negatif olacaktır (Barkakoti, 1997).

Hesaplanan NIP değerleri kullanılarak net ithalat oranının imalat sanayi gruplarında ne gibi bir etkisi olduğunu görmek için bir alfa katsayısı elde edilmektedir **(4.3)**. Alfa katsayısını hesaplamak için bir yöntem daha kullanılabilir. Bu yöntem için de çıktı miktarını, çıktı miktarının net ithalat miktarıyla toplanmış haline oranlamayla hesaplanan S değeri kullanılmaktadır **(4.3a)**. S ile NIP arasındaki ilişkiye bakılırsa (S = 1-NIP) olduğu görülmektedir. NIP değeri negatif olduğu zaman S değeri birden büyük olacaktır ve NIP değeri pozitif olduğu zaman S değeri birden küçük olacaktır. S değeri kullanılarak alfa değeri hesaplanmaktadır .

Amaç sektörel istihdam değerini tahmin etmek olduğu için ilk olarak $E^*_{(t+n)}$ hesaplanmaktadır ve bu aşamada alfa katsayısı kullanılmaktadır. $E_{(t+n)}$ (t+n) yılı için gerçek istihdam değeri olmak üzere beklenen sektörel istihdam $E^*_{(t+n)} = \alpha E_{(t+n)}$ şeklinde hesaplanmaktadır.

İkinci aşamadaki amaç ise ΔE_m'yi (t+n yılı hesaplanan istihdamla gerçek istihdam arasındaki fark) hesaplamaktır **(4.5).**

Üçüncü ve son aşamadaki amaç ise ΔE **(4.6)** bulunduktan sonra, sektörel istihdamdaki değişimi net ithalat oranına bağlı olarak yorumlayabilmektir.

4.1.1 Net İthalat Oranı (NIP)

Net ithalat oranı, yurt içinde kalan ithalatın payıdır, (Q+X-M) içindeki (M-X) oranıdır ve nominal değerlerle hesaplanan bir oran değeridir. Eğer dış ticaret açık veriyorsa ithalat ihracattan fazla olur ve bunun sonucunda da bulunan NIP değeri pozitif olur. Bunun anlamı yurt içinde kalan ithalatın payının fazla olduğudur.

Eğer dış ticaret fazla veriyorsa ithalat ihracattan az olur ve bunun sonucunda bulunan NIP değeri negatif olur. Bunun anlamı yurt içinde kalan ithalatın payının az olduğudur.

Bu çalışmada diğer her şey sabitken net ithalat oranının sektörel istihdam kaybına olan katkısı incelenmektedir. Bu nedenle seçilen iki yılın NIP değerleri bulunur. Bu değerler her iki yıl için de dış alımın yurt içinde kalan üretimdeki payıyla ilgili bilgi vermektedir.

Eğer NIPt = NIP t+n ise bunun anlamı hesaplanan alfa değerinin bire eşit olmasıdır yani bu durumda dış ticaret yapısında bir değişiklik olmadığı için t+n yılı için tahmin edilen istihdam değeri t+n yılındaki gerçek istihdam değerine eşit olacaktır.

Eğer NIPt+n > NIPt ise bunun anlamı dış ticaret açığında bir artış olmuştur ve hesaplanan alfa katsayısı birden büyük olacaktır. Bu nedenle t+n yılı için tahmin edilen istihdam değeri t+n yılındaki gerçek istihdam değerinden fazla olacaktır ve dış ticaret açığındaki artış istihdam kaybına katkı sağlamış olabilir (diğer herşey sabitken).

Eğer NIPt+n < NIPt ise bunun anlamı dış ticaret açığında azalma olmuştur ve hesaplanan alfa katsayısı birden küçük olacaktır. Bu nedenle t+n yılı için tahmin edilen istihdam değeri t+n yılındaki gerçek istihdam değerinden daha az olacaktır.

Dış ticaret yapısında değişim olmaması varsayımıyla t+n yılı için tahmin edilen istihdam değeri, t+n yılındaki gerçek istihdam değerinden fazla ise, bu durumda t ve t+n yılı arasında dış ticaret yapısında bir değişiklik olmamış olsaydı sektörel istihdam değeri gerçekleşen istihdam değerinden daha fazla olabilirdi (diğer herşey

sabit iken) denilebilir. Dış ticaret yapısında değişim olmaması varsayımıyla t+n yılı için tahmin edilen istihdam değeri, t+n yılındaki gerçek istihdam değerinden fazla ise ve t yılı ile t+n yılı arasında gerçekte istihdam kaybı olmuş ise bu durumda t ve t+n yılları arasındaki istihdam kaybına net ithalat oranındaki artışının katkısının olmuş olabileceği söylenebilir (diğer herşey sabit iken). Dış ticaret yapısında değişim olmaması varsayımıyla t+n yılı için tahmin edilen istihdam değeri, t+n yılındaki gerçek istihdam değerinden fazla ise ve t yılı ile t+n yılı arasında gerçekte istihdam kaybı olmamış ise bu durumda eğer t ve t+n yılları arasında dış ticaret yapısında bir değişiklik olmamış olsaydı istihdam gerçekleşen değerinden daha fazla olabilirdi denilebilir (diğer herşey sabit iken). Ancak bu yorumlamanın diğer tüm faktörler sabitken varsayımıyla yapıldığı unutulmamalıdır aksi halde istihdam kaybının tek nedeni dış ticaret yapısındaki değişim olarak görülecek ve işgücü verimliliğindeki artış, talepteki değişim, sektörlerin rekabet doğurması, sektörler arası istihdam kayması gibi faktörler istihdam kaybı üzerinde tamamen etkisizmiş gibi görülecektir.

4.1.2 Veriler

Türkiye imalat sanayide ithalat girdisinin diğer her şey sabitken sektörel istihdam üzerindeki etkisini tahmin etmek için sanayi gruplarına göre 1990'dan 2001 yılına kadar olan çıktı(Q), çalışanların yıllık ortalama sayısı(E), ihracat(X), ithalat(M) değerleri kullanılmaktadır.

1983 yılına kadar, özel sektörde 10 ve daha fazla kişi çalışan iş yerlerine uygulanan yıllık imalat sanayi anketleri, 1983 yılından itibaren değiştirilerek 25 ve daha fazla kişi çalışan iş yerlerine geniş kapsamlı, 10-24 kişi çalışan iş yerlerine dar kapsamlı soru kağıdı olarak uygulanmıştır. Devlet sektöründe önceki yıllarda olduğu gibi çalışan sayısına bakılmaksızın tüm işyerleri kapsanmıştır. 1993 yılından itibaren özel sektörde 10 ve daha fazla kişi çalışan iş yerlerine tek tip soru kağıdı uygulanmıştır (TUİK). Burada kullanılan veriler 1990 yılından itibaren olduğu için 1990, 1991 ve 1992 yılları için Q ve E değerleri verileri 10-24 kişi çalışan ile 25 ve daha fazla çalışan iş yerlerinin Q ve E değerlerinin toplamı olarak alınmıştır.

İmalat sanayi gruplarına göre çıktı ve ortalama çalışan sayısı değerlerinde 1990'dan sonra sanayi grupları için iki tür standart kullanılmıştır. Bunlardan biri 1990'dan 1997'ye kadar kullanılan ISIC Rev.2, diğeri 1997 yılından itibaren kullanılan Birleşmiş Milletler'in ISIC-Rev.3 (Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslar arası

Standart Sanayi Sınıflaması-İmalat Sanayi Sınıflaması) sınıflandırmasıdır. İmalat sanayi grupları dış ticaret verilerinde (X ve M) ise 1990 yılından beri uluslar arası standart sanayi sınıflandırması olan ISIC Rev.3 kullanılmaktadır. Bu nedenle hesaplamada kullanabilmek için sanayi gruplarında toplulaştırma yapılması gerekmiştir ve imalat sanayi için toplam 20 sektörle çalışılmıştır (Çizelge 4.1). Bu sektörlerden ISIC Rev.3'te bulunan yeniden değerlendirme (sektör kodu 37) sektörü ISIC Rev.2'de bulunmamaktadır. Ancak yeniden değerlendirme sektörü için bazı yıllarda ithalat ve ihracat değerleri olmasına rağmen, üretim ya da istihdam değeri bulunmadığından bu sektöre metod uygulanamamaktadır. Bu nedenle hesaplamaların sonucunda yorumlanacak sektör sayısı 19 olacaktır.

Çizelge 4.1 : İmalat Sanayi Grupları Sınıflaması

ISIC Rev.2	ISIC Rev.3	Sektörler
311-312-313	15	Gıda ürünleri ve içecek
314-3140	16	Tütün ürünleri
321	17	Tekstil Ürünleri
322	18	Giyim Eşyası
323-324	19	Bavul,saraçlık ve ayakkabı
331	20	Ağaç ve mantar ürünleri
341	21	Kağıt ve kağıt ürünleri
342-3421	22	Basım ve yayım
353-354	23	Kok kömürü,petrol ürün ve nükleer yakıt
351-352	24	Kimyasal madde ve ürünler
355-356	25	Plastik ve kauçuk ürünleri
361-362-369	26	Metalik olmayan diğer mineraller
371-372	27	Ana metal sanayi
381	28	Metal eşya sanayii(Makine,techizat hariç)
382	29-30	Makine Sanayi
383	31-32	Elektrik Makineleri
384	33	Tıbbi,hassa,optik aletler ve saat
385	34-35	Taşıt araçları
332-390	36	Diğer İmalat
	37	Yeniden Değerlendirme

Kaynak: TUİK

Çıktı(Q) : Satışlar ve başkalarına yapılan hizmetler karşılığı elde edilen gelirler, yılsonu stok (üzerinde değişiklik yapılmadan alındığı gibi satılan mallar, mamul ve yarı mamul) değerleri ile yıl içinde dışarıya satılan elektrik değeri ile kendi personeli

tarafından yapılan sabit kıymetler üretim değeri toplamından yılbaşı stok (üzerinde değişiklik yapılmadan alındığı gibi satılan mallar, mamul ve yarı mamul) değerlerinin çıkarılmasıyla elde edilmiştir. Çıktı değeri Türk lirası (TL) ve dolar ($) olarak ifade edilmektedir.

1994 yılından itibaren faiz, kira ve sermaye katılım paylarının gelirleri çıktı değerlerine dahil edilmemiştir.

1995 yılından itibaren de üzerinde değişiklik yapılmadan alındığı gibi satılan mallara ait yılbaşı ve yıl sonu stok değerleri çıktı değerine dahil edilmiştir. Komisyon, ilan ve reklam gelirleri çıktı değerine dahil edilmemiştir.

Çıktı değerlerinin hesaplanmasında bazı yıllarda yapılan değişikliklerden ötürü metodoloji uygulanırken 1990-1994 yılları ve 1995-2001 yılları ayrı ayrı hesaplanacak ve yorumlanacaktır. 1994 yılındaki çıktı değeri hesaplanması her iki gruptan da farklı olduğu için 1994 yılı bir önceki yılıyla karşılaştırılarak hesaplandığında çıkan sonuçlar yorumlanırken sapmaların olabileceği de göz önünde bulundurulacaktır.

Çalışanların yıllık ortalama sayısı (E) : Hukuki durumu ferdi mülkiyet, adi ortaklık, kolektif şirket veya komandit şirket olan iş yerleri için; ücretle çalışanların yıllık ortalama sayısına Kasım ayında işyerinde çalışan iş sahibi ve ortaklarla, ücretsiz çalışan aile fertlerinin ilavesiyle bulunmuştur. Diğer hukuki durumlar için, ücretle çalışanların yıllık ortalama sayısı, çalışanların yıllık ortalama sayısına eşittir.

İhracat (X) : Dış ticaret istatistiklerinde ihracat değeri FOB (mal bedeli – gemiye yükleninceye kadar yapılan masraflar) olarak gösterilmekte olup Türk lirası (TL) ve dolar ($) ile ifade edilmektedir.

İthalat (M) : Dış ticaret istatistiklerinde ihracat değeri CIF (mal bedeli – sigorta – navlun) olarak gösterilmekte olup Türk lirası (TL) ve dolar ($) ile ifade edilmektedir (TUİK).

4.1.3 Metodun Verilere Uygulanması

Bu çalışmada Türkiye için imalat sanayi gruplarına göre dış ticaret, üretim ve istihdam 1990-2001 verileri kullanılarak, 1990-2001 dönemi için imalat sanayi sektörel istihdamı tahmin edilmektedir. Bu hesaplamalar metodolojideki n değeri n=1 olacak şekilde zincirleme yıllara uygulanmıştır. Bu nedenle her sektörün, incelen

dönem içindeki her yıl için NIP değerleri hesaplanmıştır. Hesaplamalar zincirleme yıllara uygulanmıştır. Bu nedenle bir yıl ara ile imalat sanayi sektörel istihdamı tahmin edilmiş, t ve t+1 yılları sektörel değerleri kullanılarak hesaplamalar yapılmıştır. Zincirleme yıllar için metodolojinin uygulanış biçimi (4.3b), (4.4a), (4.5a) ve (4.6a) eşitlikleriyle gösterilmiştir:

$$\alpha = (1-NIP_t)/(1-NIP_{t+1}) \quad \textbf{(4.3b)}$$

$$E^*_{(t+1)} = \alpha E_{(t+1)} \quad \textbf{(4.4a)}$$

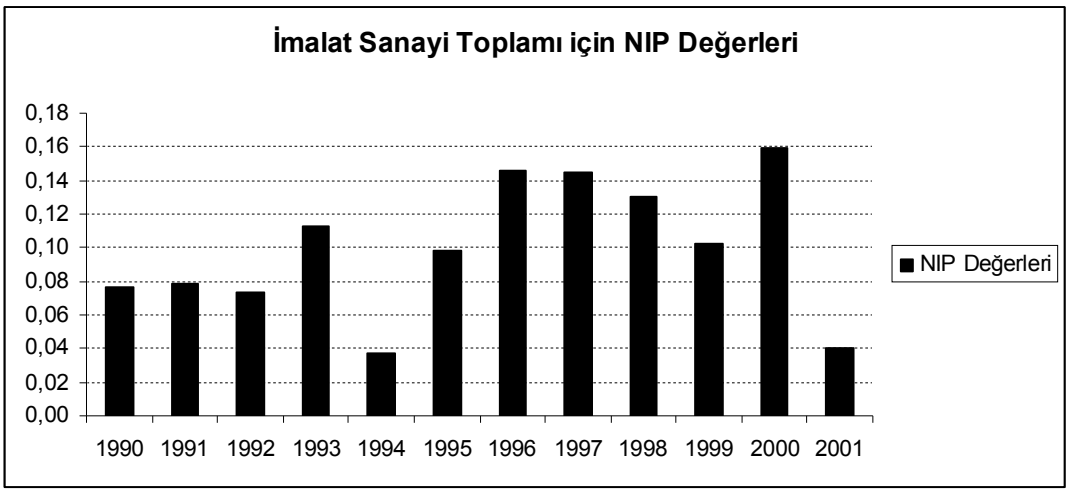
$$\Delta E_m = E^*_{(t+1)} - E_{(t+1)} \quad \textbf{(4.5a)}$$

$$\Delta E = E_{(t+1)} - E_{(t)} \quad \textbf{(4.6a)}$$

4.2 Sonuçlar

İlk olarak imalat sanayi toplamı için NIP değerleri hesaplanmıştır ve şekil 4.1'de sunulmuştur. Buradaki NIP değerlerine bakıldığında ilk olarak göze çarpan 1994 ve 2001 yıllarındaki düşüşlerdir ve bu yılların kriz yılları olduğuna bakılırsa bu net ithalat oranında böyle bir düşüş olması normaldir. Toplam imalat sanayi net ithalat oranında 1993, 1995, 1996 ve 2000 yıllarında önceki yıllarına göre önemli artışlar olmuştur yani bu yıllarda önceki yıla göre imalat sanayi daha fazla dış ticaret açığı vermiştir. Toplam imalat sanayi net ithalat oranlarına dönem boyunca bakıldığında 1990'dan 2001'e net ithalat oranında azalma olduğu görülmektedir. Yani 1990'dan 2001'e imalat sanayi dış ticaret açığında bir azalma mevcuttur.

İmalat sanayi toplam değerleri için NIP değerleri hesaplandıktan sonra tüm yıllar ve her yıl içindeki her 19 sektör için de NIP değerleri hesaplanmış ve bu değerlerin negatif ve pozitif olarak hangi sektörlerde daha yoğun olduğunu görmek için her yıl kendi içinde pozitif NIP değerine sahip olan sektörlerden, negatif NIP değerine sahip olan sektörlere doğru sıralanmıştır. Sadece sektör kodları verilen değerler çizelge 4.2'de görülmektedir.

Şekil 4.1 : İmalat Sanayi Toplamı için NIP Değerleri

Çizelge 4.2 : NIP Değerleri (Pozitiften Negatife) Sektörler Yoğunluğu

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
34-35	34-35	34-35	34-35	34-35	34-35	34-35	33	33	33	33	33
25	29-30	29-30	29-30	29-30	29-30	29-30	29-30	29-30	29-30	29-30	29-30
36	24	24	24	24	24	24	24	24	31-32	31-32	24
29-30	31-32	31-32	21	31-32	21	21	34-35	34-35	24	24	21
28	36	36	31-32	21	31-32	31-32	31-32	31-32	21	34-35	31-32
16	21	21	36	33	36	36	21	21	34-35	21	22
22	16	33	19	28	33	19	36	36	23	23	27
31-32	28	28	20	22	19	28	28	20	20	20	23
33	33	16	28	23	22	33	23	27	25	19	19
20	19	25	33	36	28	25	20	28	22	27	28
21	22	22	25	16	27	23	25	25	28	22	34-35
23	25	19	16	25	23	20	27	22	27	25	16
26	23	20	23	20	20	27	22	23	19	28	20
24	20	23	22	19	25	22	19	19	16	15	25
15	27	27	27	15	15	15	15	16	36	16	15
19	15	15	15	27	16	16	16	15	15	36	36
27	26	26	26	26	26	26	26	26	26	26	26
17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17
18	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18

NIP değerinin pozitif olması o sektörün ithalatının yoğun olduğu, negatif olması da o sektörün ihracatının yoğun olması anlamına gelmektedir. Çizelge 4.2'de NIP değerlerlerine bakıldığında 1990-2001 arası yapılan hesaplamalarda yerli tüketimdeki ithalat oranında tıbbı, hassas, optik aletler ve saat, taşıt araçları, makine

sanayi, kimyasal madde ve ürünler ve elektrik makineleri gibi sektörlerin ilk beş sırada yer aldığı görülmektedir. Gıda ve içecek, metalik olmayan diğer mineraller, tekstil ve giyim eşyası sektörleri de yerli tüketimdeki ithalat oranında son sıralarda yer almaktalar. Bu sektörlerde de negatif NIP değerleri elde edilmiş olduğu göz önünde bulundurulunca, bu durum bu sektörlerin ihracat yönünden ilk sıralarda olması da bunun bir göstergesidir denilebilir.

NIP değerlerinin pozitif ve negatif olduğu durumlarda imalat sanayi istihdamında ne kadarlık bir payı olduğunu görmek için de çizelge 4.3'e bakılabilir. İmalat sanayi NIP değerleriyle imalat sanayi istihdamı arasındaki ilişkiye bakıldığında NIP değerinin pozitif olduğu durumda daha az imalat sanayi sektörünün bulunduğu ancak daha çok kişi istihdam ettiği görülmektedir. 1990, 1994 ve 2001 yıllarında NIP değerinin pozitifken istihdam ettiği kişi sayısı NIP değerinin negatif olduğu sektörlerin istihdam ettiği kişi sayısının 2 katı kadardır. 1991-1994 arasında NIP değerinin pozitif olduğu sektörlerle negatif olduğu sektörlerin istihdam ettiği kişi sayısı eşit paylaşılmakta ancak 1994'ten 2001'e kadar NIP'in pozitif olduğu sektörler yüzde 10 ve daha fazla kişi istihdam etmektedir.

Çizelge 4.3 : NIP ve İstihdam İlişkisi

	NIP > 0 için		**NIP < 0 için**	
YIL	**Sektör Sayısı**	**Toplam İstihdamdaki Payı (%)**	**Sektör Sayısı**	**Toplam İstihdamdaki Payı (%)**
1990	9	68,7	10	31,3
1991	4	49,8	15	50,2
1992	4	50,6	15	49,4
1993	4	50,4	15	49,6
1994	8	64,4	11	35,6
1995	5	55,5	14	44,6
1996	5	56,2	14	43,8
1997	5	55,2	14	44,8
1998	5	54,9	14	45,1
1999	6	57,5	13	42,5
2000	6	57,7	13	42,4
2001	9	68,5	10	31,5

NIP değeleri bulunduktan t ve t+1 yıllarının NIP değerleriyle 1990'dan 1991'e, 1991'den 1992'ye, 1992'den 1993'e, 1993'ten 1994'e, 1994'ten 1995'e, 1995'ten 1996'ya, 1996'dan 1997'ye, 1997'den 1998'e, 1998'den 1999'a, 1999'dan 2000'e, 2000'den 2001'e 19 sektör için sektörel istihdam değerleri tahmin edilmiştir ve bu tahmin edilen değerler gerçek istihdam değerleriyle beraber çizelge B.1'de gösterilmiştir.

Metodoloji 1990-2001 dönemi verilerine uygulandıktan sonra imalat sanayi ondokuz alt sektörü için sonuçlar elde edilmiş ve her sektör için ele alınan dönem boyunca ayrı ayrı yorumlanmıştır ancak bu yorumlamalar yapılırken göz önünde bulundurulması gereken önemli bir nokta vardır. Bu da metodun diğer tüm faktörler sabitken varsayımıyla ortaya çıkmış olduğudur ki bu noktaya dikkat edilmediği takdirde istihdamı etkileyen diğer tüm faktörler yokmuş gibi yorumlanıp sektörel istihdam sadece dış ticaretteki değişimden etkileniyormuş gibi algılanacaktır.

Gıda ve içecek sektörü 1990-2001 döneminde gerçek istihdam verilerine bakıldığında 1990 yılında yaklaşık 156 bin ortalama çalışan sayısına sahip olan sektörün bu çalışan sayısının 2001'de de bu sayıya yakın ancak bu sayıdan daha az olduğu görülmektedir. Ancak bu dönem içerisinde gıda ve içecek sektörü gerçek çalışan sayısında yıllar içerisinde dalgalanmalar olmuştur. Bunlardan ilk olarak göze çarpanı 1990'dan 1991'e geçerken olan 4800 kişilik istihdam kaybıdır. Daha sonraki ise 1991'den 1992'ye geçildiğinde meydana gelen 13 bin kişilik istihdam kaybıdır neyse ki 1993 yılında istihdamda 10 bin kişilik bir artış meydana gelmiştir. 1994 yılında ise gıda ve içecek sektörü istihdamında önceki yıla göre 6 bin kişilik istihdam kaybı meydana gelmiştir. 1994'ten 1998'e kadar gıda ve içecek sektörü ortalama çalışan sayısında her yıl artış göstermiştir, en fazla artışı da 1997'den 1998'e geçerken göstermiştir ve incelenen dönem içerisinde 1998 yılı gıda ve içecek sektöründe en fazla kişinin istihdam edildiği yıl olmuştur (165 bin kişiyle). 1998 yılından sonra tekrar düşüşe geçen gıda ve içecek sektörü 2001 yılında 150 bin kişi istihdam ederek incelenen dönemin başlangıç yılı olan 1990 yılının gerisinde kalmıştır (Çizelge B.1). Gıda ve içecek sektöründe 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında, uygulanan metodun sonuçlarından 1991 yılında önceki yıla göre 4800 kişilik istihdam kaybına net ithalat oranındaki artışın katkısının bulunmuş olabileceği söylenebilir. Net ithalat oranının 1990 ve 1991 degerleri degismeseydi,

1991 yılında gıda ve içecek sektörü istihdamında azalma yerine artış meydana gelmiş olabileceği da düşünülebilir. Ayrıca gıda ve içecek sektöründe, 2000 yılında önceki yıla göre 3500 kişilik istihdam kaybına net ithalat oranındaki artışın katkısının bulunmuş olabileceği söylenebilir (Şekil B.1).

Tütün ürünleri sektörünün 1990-2001 döneminde gerçekleşen istihdam değerlerine bakıldığında ilk olarak göze çarpan bu sektörün istihdamında her yıl düşüş meydana geldiğidir. 1990 yılında 32 bin kişinin istihdam edildiği tütün sektörünün 2001 yılında istihdam ettiği kişi sayısı yarıya inmiş ve bu sektör 16 bin kişi istihdam etmiştir. Bu istihdam kayıplarının en fazla olanları önceki yıla göre yaklaşık 3 bin kişilik istihdam kaybının yaşandığı 1994 ve 2001 yılları olmuştur (Çizelge B.1). Tütün ürünleri sektöründe 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında uygulanan metodun sonuçlarından 1996 yılında önceki yıla göre 1400 kişilik istihdam kaybının 700 kişilik kısmına net ithalat oranındaki artışın katkısının olduğu söylenebilir. Tütün ürünleri sektöründe 1997-1998 dönemine bakıldığında burdaki 1900 kişilik istihdam kaybının 670 kişilik kısmına bu dönemdeki net ithalat oranındaki artışın katkısının bulunduğu söylenebilir. Son olarak tütün ürünleri sektöründe 1995-1996 dönemine bakıldığında da bu dönemdeki 1400 kişilik istihdam kaybının 730 kişilik kısmına net ithalat oranındaki artışın katkısının olduğu söylenebilir. (Şekil B.2).

Tekstil ürünleri sektörü 1990-2001 dönemi için gerçek istihdam değerlerine bakıldığında dalgalanmalar göze çarpmaktadır. Tekstil ürünleri sektörü önceki yıla göre istihdamda yaşanan kayıplarına bakıldığında iki yıla ait büyük istihdam kayıpları görülmektedir. Bunlardan biri 1991 yılında önceki yıla göre 27 bin kişilik istihdam kaybıdır ve diğeri de 1999 yılında önceki yıla göre 28 bin kişilik istihdam kaybıdır. İncelenen dönem içerisinde bu kayıpların bir kısmının telafi edildiği görülmektedir çünkü ikinci büyük istihdam kaybının yaşandığı 1999 yılına kadar tekstil ürünleri sektöründe önceki yıla göre 1993'te 10 bin, 1995'te 12 bin, 1996'da 25 bin ve 1998'de 10 bin kişilik istihdam artışı meydana gelmiştir ve 1999 yılında yaşanan büyük istihdam kaybından sonra sektörde 2000 yılında önceki yıla göre 12 bin kişilik istihdam artışı meydana gelmiştir. Tekstil sektörünün incelenen dönem içerisinde başlangıç ve son durumlarına bakıldığında ise 1990 yılından 2001'e yaklaşık 20 bin kişilik istihdam artışı olduğu (%8'lik) görülmektedir (Çizelge B.1).

Tekstil sektöründe 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında uygulanan metodun sonuçlarından tekstil sektöründe yaşanan istihdam kayıplarına net ithalat oranının bir katkı sağlamadığı zaten tekstil sektöründe dönem içerisinde sektörde istihdam kaybından daha çok istihdam artışı meydana gelmiş olduğu söylenebilir (Şekil B.3). Tekstil sektörünün ihracata dayalı bir sektör olduğu göz önünde bulundurulduğunda böyle bir sonuç elde edilmesinin bekleneceği görüşü de eklenebilir.

Giyim eşyası sektörü 1990-2001 dönemi için gerçek istihdam değerlerine bakıldığında istihdam değerlerinin genellikle önceki yıla göre ya sabit kaldığı yada artış gösterdiği görülmektedir ancak bu dönem içerisinde sadece 2 yılda önceki yıla göre istihdam değerinde düşüş görülmüştür bu yıllardan biri önceki yıla göre 5 bin kişilik istihdam kaybıyla 1991 yılı diğeri de önceki yıla göre 15 bin kişilik istihdam kaybıyla 1999 yılıdır. İncelenen dönem içerisinde önceki yıla göre en fazla istihdam artışının yaşandığı yıl 31 bin kişilik artışla 1997 yılıdır. Tüm dönem için giyim eşyası sektörü gerçek istihdam değerlerine bakıldığında 1990 yılından 2001'e istihdam edilen kişi sayısının yaklaşık %90'lık bir artış gösterdiği görülmektedir (Çizelge B.1). Giyim eşyası sektöründe 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında uygulanan metodun sonuçlarından giyim eşyası sektöründe yaşanan istihdam kayıplarına net ithalat oranının bir katkısının olmamış olduğu söylenebilir ve bu görüşe dönem içerisinde istihdamda meydana gelen artışların bir kısmına net ithalat oranındaki düşüşlerin (bu düşüş ihracat oranındaki artışla açıklanabilir) katkısı olmuş olabileceği görüşü eklenebilir (Şekil B.4).

Bavul, saraçlık ve ayakkabı sektörü 1990-2001 dönemi için gerçek istihdam değerlerine bakıldığında ilk olarak göze çarpan önceki yıla göre 9 bin kişilik istihdam artışıyla en fazla istihdam artışının olduğu 1997 yılıdır. Bunun dışında incelenen dönem içerisinde bavul, saraçlık ve ayakkabı sektöründe önceki yıla göre istihdamın artış gösterdiği iki yıl daha vardır ve bunlardan biri 2 bin kişilik istihdam artışıyla 1993 yılı, diğeri de bin kişilik istihdam artışıyla 1995 yılıdır. Bavul, saraçlık ve ayakkabı sektörü için incelenen dönemde istihdamda yaşanan kayıplara bakıldığında ise önceki yıla göre istihdam kaybının en fazla olduğu yıl 3,700 kişilik kayıpla 1999 yılıdır. Bavul, saraçlık ve ayakkabı sektörünün 1990-2001 dönemindeki

istihdamının genel durumuna bakıldığında ise başlangıç istihdamının 2001 yılına gelindiğinde %30'a yakın bir artış gösterdiği görülmektedir (Çizelge B.1). Bavul, saraçlık ve ayakkabı sektöründe 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında uygulanan metodun sonuçlarından 1990-1991 dönemindeki 1200 kişilik istihdam kaybına net ithalat oranındaki artışın katkısının olduğu söylenebilir. Net ithalat oranı 1990 değeri 1991 yılında değişmemiş olsaydı istihdamda kayıp yerine artış gözlenebileceği de düşünülebilir. 1995-1996 dönemindeki 700 kişilik istihdam kaybına net ithalat oranındaki artışın katkısının olduğu söylenebilir. Dönem içinde istihdamdaki düşüşe net ithalat oranının katkısı olduğu son olarak 1999-2000 döneminde görülebilir bu dönemdeki 1900 kişilik istihdam kaybına net ithalat oranındaki artışın katkısı olmuştur denilebilir (Şekil B.5).

Ağaç ve mantar ürünleri sektörü için 1990-2001 dönemi gerçek istihdam değerlerine bakıldığında dalgalanmalar göze çarpmaktadır. Bu sektör için incelenen dönemdeki önceki yıla göre gerçekleşen istihdam kayıplarına bakıldığında üç dönemde bin kişinin üzerinde olan istihdam kaybı görülmektedir. Bunlardan ilki 1991 yılında önceki yıla göre 1700 kişilik istihdam kaybıdır diğeri 1995 yılında önceki yıla göre 1800 kişilik istihdam kaybıdır ve sonuncusu da 1999 yılında önceki yıla göre gerçekleşen 1900 kişilik istihdam kaybıdır. Bu sektör için incelenen dönemdeki önceki yıla göre gerçekleşen istihdamdaki artışlara bakıldığında ise sadece bir yılda önceki yıla göre bin kişinin üzerinde istihdam artışı görülmektedir bu da 1200 kişilik istihdam artışıyla 1993 yılıdır. Ağaç ve mantar ürünleri sektörü için 1990-2001 dönemine genel olarak bakıldığında 2001 yılına gelindiğinde başlangıç istihdamından yaklaşık %30'luk bir kayıp olduğu görülmektedir (Çizelge B.1). Ağaç ve mantar ürünleri sektöründe 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında uygulanan metodun sonuçlarından 1991-1992 döneminde yaşanan 290 kişilik istihdam kaybının 140 kişilik kısmına, 1994-1995 dönemindeki 1800 kişilik istihdam kaybının 700 kişilik kısmına ve son olarak da 1999-2000 dönemindeki istihdam kaybına net ithalat oranındaki artışın katkıda bulunduğu söylenebilir (Şekil B.6).

Kağıt ve kağıt ürünleri sektörü 1990-2001 dönemi gerçek istihdam değerlerine bakıldığında istihdam değerinde küçük dalgalanmalar olduğu görülmektedir. Kağıt ve kağıt ürünleri sektöründe incelenen dönem içerisinde önceki yıla göre en fazla

istihdam artışı yaşanan yıl 3200 kişilik istihdam artışıyla 1997 yılı olmuştur. Bunun dışında da sadece 3 dönemde bin kişinin üzerinde bir istihdam artışı meydana gelmiştir. Bu artış olan yıllar da önceki yıla göre 1150 kişilik istihdam artışının yaşandığı 1995 yılı, önceki yıla göre 1500 kişilik istihdam artışının yaşandığı 1998 yılı ve önceki yıla göre 1400 kişilik istihdam artışının yaşandığı 2000 yılıdır. Bu yılların dışında kalan tüm yıllarda ise önceki yıla göre istihdam kaybı meydana gelmiştir. Bu kayıpların yaşandığı 4 dönemde bin kişinin üzerinde istihdam kaybı gerçekleşmiştir. 1992 yılında önceki yıla göre 2 bin kişilik, 1996 yılında önceki yıla göre 1200 kişilik, 1999 yılında önceki yıla göre 3 bin kişilik ve 2001 yılında da önceki yıla göre 1500 kişilik istihdam kaybı meydana gelmiştir. Kağıt ve kağıt ürünleri sektörüne 1990-2001 dönemi boyunca genel olarak bakıldığında ise sektörün başlangıçtaki istihdam değerinde 2001 yılına gelindiğinde yaklaşık bin kişilik yani %5'lik bir azalma görülmektedir (Çizelge B.1). Kağıt ve kağıt ürünleri sektöründe 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında uygulanan metodun sonuçlarından 1990-1991 döneminde 770 kişilik istihdam kaybına net ithalat oranındaki artışın katkı sağlamış olabileceği söylenebilir. Net ithalat oranı 1990 ve 1991 değerleri değişmemiş olsaydı istihdam değerinde kayıp yerine artış meydana gelmiş olabileceği de düşünülebilir.Ayrıca kağıt ve kağıt ürünleri sektörü için 1995-1996 dönemindeki 1200 kişilik istihdam kaybına ve 1998-1999 dönemindeki üç bin kişilik istihdam kaybının 1800 kişilik kısmına net ithalat oranındaki artışın katkısının bulunduğu söylenebilir (Şekil B.7).

Basım ve yayım sektörü 1990-2001 dönemi gerçek istihdam değerlerine bakıldığında ilk göze çarpan 1997 yılında önceki yıla göre 5200 kişilik bir istihdam kaybı meydana geldiğidir. Dönem içerisinde bunun dışında sadece 1991 yılında önceki yıla göre bin kişinin üzerinde bir istihdam kaybı olmuştur ve bu kayıp da 1700 kişiliktir. Basım ve yayım sektöründe dönem içerisinde yaşanan istihdam artışlarına bakıldığında ise sadece 3 yılda önceki yıla göre bin kişinin üzerinde istihdam artışı meydana geldiği söylenebilir. Bu istihdam artışı gösteren yıllar da önceki yıla göre yaklaşık 2 bin kişilik istihdam artışı gösteren 1993 yılı, önceki yıla göre 2300 kişilik istihdam artışı gösteren 1996 yılı ve önceki yıla göre 2 bin kişilik istihdam artışı gösteren 1998 yılıdır. Basım ve yayım sektörü istihdamına 1990-2001 dönemi için genel olarak bakıldığında başlangıçtaki değerinde 2001 yılında yaklaşık 2800 kişilik

(başlangıca göre %17'lik) bir düşüş meydana geldiği görülmektedir (Çizelge B.1). Basım ve yayım sektöründe 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında uygulanan metodun sonuçlarından 1996-1997 dönemindeki 5200 kişilik istihdam kaybının küçük bir kısmına , 1999-2000 ve 2000-2001 dönemindeki istihdam kayıplarına net ithalat oranındaki artışın katkısının olduğu söylenebilir (Şekil B.8).

Kok kömürü, petrol ürünleri ve nükleer yakıt sektörü 1990-2001 dönemi gerçek istihdam değerlerine bakıldığında ilk göze çarpan 1997 yılında önceki yıla göre olan yaklaşık 3 bin kişilik istihdam kaaybıdır. Sektörün 1990 yılındaki istihdam değerinin yaklaşık 10 bin kişi olduğundan bu 3 bin kişilik kayıp önemli bir kayıp olarak görülmektedir. Sektörün bu dönem içindeki diğer istihdam kayıplarına bakıldığında 1992 yılında da önceki yıla göre bin kişilik bir kayıp meydana geldiği görülmektedir. Bunun dışında da incelenen dönem içerisinde istihdamda çok küçük dalgalanmalar meydana gelmiştir. Kok kömürü, petrol ürünleri ve nükleer yakıt sektörü 1990-2001 dönemi geneline bakıldığında 2001 yılında sektörün başlangıç değerini koruyamadığı ve 1990'daki değerine göre yaklaşık %27'lik bir kayıp meydana geldiği görülmektedir (Çizelge B.1). Kok kömürü, petrol ürünleri ve nükleer yakıt sektöründe 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında uygulanan metodun sonuçlarından sadece 1998-1999 ve 1999-2000 dönemindeki istihdam kayıplarına net ithalat oranındaki artışın katkısının olmuş olabileceği söylenebilir (Şekil B.9).

Kimyasal madde ve ürünler sektörü 1990-2001 dönemi gerçek istihdam değerlerine bakıldığında 1995 yılına kadar azalma eğilimi gösteren sektörel istihdam 1995 yılından itibaren 1999'a kadar yükselişe geçmiştir ancak 1999 yılında önceki yıla göre bin kişilik istihdam kaybı yaşamış ve incelenen dönemin sonuna kadar sabit kalmıştır. Dönem içerisindeki en önemli gelişme 1997 yılında önceki yıla göre yaşanan 5 bin kişilik istihdam artışıdır. Dönem içinde gerçekleşen diğer istihdam artışlarından dikkat çekenler ise 1995 ve 1996 yıllarında önceki yıllara göre yaşanan 1500 kişilik ve 1998 yılında önceki yıla göre yaşanan bin kişilik istihdam artışıdır. İncelenen dönem içerisinde yaşanan istihdam kayıplarına bakıldığında ise ilk olarak 1991 yılında önceki yıla göre 3700 kişilik istihdam kaybı göze çarpmaktadır. Diğer istihdam kaybı yaşanan yıllara bakıldığında da önceki yıla göre 1992 yılında 2 bin kişilik, 1994 yılında 2800 kişilik ve 1999 yılında da bin kişilik bir istihdam kaybı

görülmektedir. Kimyasal madde ve ürünler sektörü 1990-2001 dönemi geneline bakıldığında sektörel istihdamın 2001 yılında başlangıç değerinden %3 kadarlık bir düşüş sergilediği görülmektedir (Çizelge B.1). Kimyasal madde ve ürünler sektöründe 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında uygulanan metodun sonuçlarından 1990-1991 ve 1992-1993 dönemlerindeki istihdam kayıplarına net ithalat oranındaki artışın katkısının bulunmuş olabileceği, 1991-1992 dönemindeki üç bin kişilik istihdam kaybının da yaklaşık üçte birlik kısmına net ithalat oranındaki artışın katkısının olmuş olabileceği söylenebilir (Şekil B.10).

Plastik ve kauçuk ürünleri sektörü 1990-2001 dönemi gerçek istihdam değerlerine bakıldığında birkaç düşüş dışında istihdam değerlerinin genel olarak artma eğilimi gösterdiği görülmektedir. Sektörde meydana gelen ilk istihdam artışı 1993 yılında önceki yıla göre 4700 kişilik istihdam artışı olmuştur. 1996 ve 1997 yıllarında da önceki yıllarına göre yaklaşık 4 bin kişilik istihdam artışları meydana gelmiştir. 1998 ve 2000 yıllarında da önceki yıllarına göre yaklaşık 3 bin kişilik istihdam artışları meydana gelmiştir. İncelenen dönem içerisinde sektörel istihdamda artışlar kadar büyük olmasa da istihdamda düşüşler olmuştur. İlk olarak 1991 yılında önceki yıla göre 3900 kişilik bir istihdam kaybı meydana gelmiştir. Bundan sonraki diğer istihdam kayıplarına bakıldığında 1994 yılında önceki yıla göre 1400 kişilik istihdam kaybı olduğu, 1999 yılında önceki yıla göre 2700 kişilik istihdam kaybı olduğu ve son olarak da 2001 yılında önceki yıla göre 1800 kişilik istihdam kaybı olduğu görülmektedir. Plastik ve kauçuk ürünleri sektörü 1990-2001 dönemi geneline bakıldığında 2001 yılında başlangıç değerine göre %31'lik bir istihdam artışı olduğu görülmektedir (Çizelge B.1). Plastik ve kauçuk ürünleri sektöründe 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında uygulanan metodun sonuçlarından sektördeki istihdam kayıplarına net ithalat oranının katkısının bulunmamış olabileceği söylenebilir (Şekil B.11).

Metalik olmayan diğer mineraller sektörü 1990-2001 dönemi gerçek istihdam değerlerine bakıldığında sektörel istihdamda meydana gelen düşüşlerin daha belirgin olduğun görülmektedir. İlk olarak 1991 yılında önceki yıla göre 8 bin kişilik istihdam kaybı olmuş bunu 1992 yılındaki önceki yıla göre 4600 kişilik istihdam kaybı takip etmiştir. 1993 yılında ise önceki yıla göre bin kişilik istihdam artışı gösteren istihdam

tekrar 1994 yılında önceki yıla göre bin kişilik bir istihdam kaybı yaşamıştır. Dönem içinde yaşanan diğer istihdam kayıpları da dönemin son üç yılında olmuştur. 1999 yılında önceki yıla göre 1500 kişilik, 2000 yılında 4200 kişilik, 2001 yılında da 5700 kişilik istihdam kayıpları olmuştur. Dönem içerisinde 2 büyük istihdam artışı meydana gelmiştir ve bunlar 1997 ve 1998 yılında önceki yıla göre yaklaşık 5700 kişilik istihdam artışlarıdır. Metalik olmayan diğer mineraller sektörü 1990-2001 dönemi geneli için sektörel istihdama bakılırsa 2001 yılında istihdamın başlangıç değerini koruyamadığı %12'lik bir düşüş olduğu görülmektedir (Çizelge B.1). Metalik olmayan diğer mineraller sektöründe 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında uygulanan metodun sonuçlarından istihdam kaybına net ithalat oranının katkısının bulunmamış olabileceği söylenebilir (Şekil B.12).

Ana metal sanayi 1990-2001 gerçek istihdam değerlerine bakıldığında dönem içinde düşüşlerin daha çok göze çarptığı görülmektedir. Dönem içerisinde sadece 2 kere bin kişinin üzerinde istihdam artışı olmuştur. Bunlardan biri 1997 yılında önceki yıla göre 7800 kişilik, diğeri de onu takip eden 1998 yılındaki 2800 kişilik istihdam artışıdır. Genel olarak istihdamda düşüş sergileyen ana metal sanayi ilk ve en çok istihdam kaybını önceki yıla göre 9 bin kişilik kayıpla 1991 yılında yaşamıştır ve hemen ardından 1992 yılında önceki yıla göre 6700 kişilik istihdam kaybı yaşanmıştır. Diğer istihdam kayıpları da önceki yıllarına göre yaklaşık 6 bin kişilik istihdam kayıpları yaşanan 1994, 1996, 1999 ve 2001 yıllarıdır. Ana metal sanayi 1990-2001 döneminde genel durumuna bakılırsa sektörel istihdamın başlangıç değerini 2001'de koruyamadığı %33'lük bir istihdam kaybı olduğu görülmektedir (Çizelge B.1). Ana metal sanayi 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında uygulanan metodun sonuçlarından 1990-1991 döneminde yaşanan istihdam kaybına ve 1995-1996 döneminde yaşanan istihdam kaybının da çok küçük bir kısmına net ithalat oranındaki artışın katkısının olmuş olabileceği söylenebilir. (Şekil B.13).

Metal eşya sanayi (makine, techizat hariç) 1990-2001 dönemi gerçek istihdam değerlerine bakıldığında istihdam değerlerinde dalgalanmalar meydana geldiği görülmektedir. 1992'ye kadar düşüş gösteren sektörel istihdam değerleri 1992'den 1999'a kadar da artış göstermiştir ve sonra tekrar düşmeye başlamıştır. 1991 yılında önceki yıla göre 5300 kişilik istihdam kaybı gösteren metal eşya sanayi, 1992 yılında

önceki yıla göre 3200 kişilik istihdam kaybı göstermiş ve hemen ardından 1993 yılında artışa geçmiştir ve 1993 yılında önceki yıla göre 7700 kişilik istihdam artışı olmuştur. 1994 yılında ise metal eşya sanayi istihdamı tekrar düşmüş ve önceki yıla göre 3300 kişilik istihdam kaybı olmuştur. 1994 yılından sonra 1999'a kadar her yıl önceki yıla göre istihdamda artış yaşanmış ancak 1999 yılında sektörel istihdamda 8 bin kişilik bir düşüş yaşanmıştır ve son olarak da 2001 yılında önceki yıla göre 1500 kişilik istihdam kaybı yaşanmıştır. Metal eşya sanayide 1990-2001 dönemine bakıldığında istihdam artışlarının düşüşlere göre daha fazla olduğu görülmekte ve dönem başından sonuna istihdamda toplam 5 bin kişilik bir artış meydana gelmekte ve bu da başangıç değerine göre 2001'de %11'lik bir istihdam artışı olduğunu göstermektedir (Çizelge B.1). Metal eşya sanayi 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında uygulanan metodun sonuçlarından 1999-2000 dönemindeki istihdam kaybına ve 2000-2001 dönemindeki istihdam kaybının üçtebirlik kısmına net ithalat oranındaki artışın katkıda bulunmuş olabileceği söylenebilir (Şekil B.14).

Makine sanayi 1990-2001 dönemi gerçek istihdam değerlerine bakıldığında ilk dikkat çeken 1997 yılında önceki yıla göre 27 bin kişilik istihdam artışı meydana geldiğidir ve sektörün başlangıç istihdam değerinin 55 bin kişi olduğuna bakılırsa bu önemli bir artıştır. Sektörde meydana gelen diğer istihdam artışlarına bakıldığında 1993 ve 1998 yıllarında bu yılların önceki yıllarına göre 7 bin kişilik istihdam artışı gösterdiği görülmektedir. Dönem içerisindeki sektörel istihdam kayıplarına bakıldığında ise 1991 yılında önceki yıla göre 6100 kişilik, 1992 yılında önceki yıla göre 5200 kişilik, 1999 yılında önceki yıla göre 8800 kişilik ve son olarak da 2001 yılında önceki yıla göre 4500 kişilik istihdam kaybının meydana geldiği görülmektedir. Makine sanayi 1990-2001 dönemi için istihdam durumuna bakıldığında 2001 yılında başlangıç değerine göre istihdam değerinde %25'lik bir artış meydana gelmiştir (Çizelge B.1). Makine sanayi 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında uygulanan metodun sonuçlarından 1994-1995 ve 1999-2000 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına net ithalat oranındaki artıştışın katkısının olmuş olabileceği söylenebilir (Şekil B.15).

Elektrik makineleri sanayi 1990-2001 dönemi gerçek istihdam değerlerine bakıldığında dönem içinde sektörel istihdamda her yıl birbirine yakın dalgalanmalar

olduğu görülmektedir bu dalgalanmalardan en çok göze çarpan 1998 yılında önceki yıla göre 6600 kişilik istihdam artışı olmuştur ve sektör diğer büyük istihdam artışını da 1996 yılında önceki yıla göre 3800 kişilik istihdam artışıyla yaşamıştır. İncelenen dönem içince sektörel istihdamda düşüşler de olmuştur. Bu düşüşlerden ilki 1991 yılında gerçekleşmiş ve bunu bir sonraki yıl yeni bir istihdam düşüşü takip etmiştir. 1994 yılında da dönem içindeki en fazla istihdam kaybı yaşanmıştır ve bu kayıp önceki yıla göre 4800 kişilik bir istihdam kaybıdır. Dönemdeki diğer istihdam kayıpları da 1999 ve 2001 yıllarında yaşanmıştır. Elektrik makineleri sanayi için 1990-2001 dönemi genel olarak değerlendirilirse sektörel istihdamın başnagıçtaki değerinin 2001 yılında da aynı kaldığı görülmektedir (Çizelge B.1). Elektrik makineleri sanayinde 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında uygulanan metodun sonuçlarından 1990-1991 ve 1998-1999 dönemlerinde yaşanan istihdam kayıplarına net ithalat oranındaki artışın katkıda bulunmuş olabileceği söylenebilir (Şekil B.16).

Tıbbi, hassas, optik aletler ve saat sektörü 1990-2001 dönemi gerçek sektörel istihdam değerlerine bakıldığında istihdam değerlerini 1997 öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırmak mümkündür çünkü 1997 yılına kadar 65 bin kişi dolaylarında olan sektörel istihdam 1997 yılında 4300 kişiye düşmüş ve dönem sonuna kadar da buna yakın değerler almıştır. Tıbbi, hassas, optik aletler ve saat sektörü incelenen sektörler içinde bu dönemde en fazla istihdam kaybını yaşayan sektör olmuştur. Bu istihdam kaybı 1997 yılında önceki yıla göre 67 bin kişilik istihdam kaybıdır. Dönem içinde istihdam artışları da yaşanmıştır ancak bu istihdam kaybının yanında artışlar çok küçük kalmaktadır. Tıbbi, hassas, optik aletler ve saat sektörü 1990-2001 dönemi genel durumuna bakıldığında başlangıçtan 2001'e istihdamda çok büyük bir azalma olduğu sektörün istihdam ettiği kişi sayısının %91 azaladığı görülmektedir (Çizelge B.1). Tıbbi, hassas, optik aletler ve saat sektörü 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında uygulanan metodun sonuçlarından 1993-1994, 1998-1999, 2000-2001 dönemlerindeki istihdam kayıplarına ve 1996-1997 dönemindeki istihdam kaybının üçtebirlik bir kısmına net ithalat oranındaki artışın katkısının bulunmuş olabileceği söylenebilir (Şekil B.17).

Taşıt araçları sektörü 1990-2001 dönemi gerçek istihdam değerlerine bakıldığında sektörel istihdamı 1997 öncesi ve sonrası olarak iki döneme ayırmak mümkündür. 1997 yılına kadar yaklaşık aynı değerde olan sektörel istihdam 1997 yılında önemli bir artış göstermiştir ve 1997 yılından sonra yeni seviyesinde devam etmiştir. 1997 yılında önceki yıla göre 55 bin kişilik artış gösteren sektörel istihdam bu yıldan sonra bin kişinin üzerinde olan istihdam kaybı sergilememiştir. Taşıt araçları sektörü 1990-2001 döneminde genel duruma bakılırsa sektörün başlangıçtaki istihdamında önemli bir artış sergilediği dönem sonunda başlangıçtaki istihdamın 12 katına çıktığı görülmektedir (Çizelge B.1). Taşıt araçları sektörü 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında uygulanan metodun sonuçlarından sektörel istihdamda yaşanan değişimlere net ithalat oranındaki artışın pek katkısının olmadığı sadece 1995-1996 dönemindeki 300 kişilik istihdam kaybına net ithalat oranındaki artışın katkısının olmuş olabileceği söylenebilir (Şekil B.18).

Diğer imalat sanayi 1990-2001 dönemi gerçek istihdam değerlerine bakıldığında sektörel istihdamın sürekli artış eğiliminde olduğu görümektedir. İlk olarak 1993 yılında önceki yıla göre 4 bin kişilik artış gösteren sektör, 1994'te 900 kişilik bir istihdam kaybı yaşadıktan sonra dönem sonuna kadar istihdam artışını sürdürmüş ve son olarak 2001 yılında önceki yıla göre 1500 kişilik istihdam kaybı olmuştur. Diğer imalat sanayi 1990-2001 dönemi genel durumuna bakıldığında sektörel istihdamın 2001 yılında başlangıç değerinin 3 katına çıkmış olduğu görülmektedir (Çizelge B.1). Diğer imalat sanayi 1990-2001 döneminde yaşanan istihdam kayıplarına (diğer her şey sabitken) net ithalat oranının katkısının ne olduğuna bakıldığında uygulanan metodun sonuçlarından sektördeki istihdam kayıplarına net ithalat oranının katkısının bulunmamış olabileceği söylenebilir (Şekil B.19).

5. Sonuçlar ve Tartışma

Bu çalışmada Türkiye İmalat sanayi için sektörel istihdama dış ticaretin etkisi 1990-2001 döneminde ampirik olarak ele alınmıştır. Bu dönem içerisinde Türkiye ekonomisine bakıldığında önemli yapısal dönüşümler yaşandığı ve iki önemli kriz atlatıldığı görülmektedir. Türkiye dünya ekonomisiyle bütünleşme yolunda, 1980 yılından başlayarak önemli mesafeler katetmiştir. 1980'lerin başından itibaren, ekonomide aşamalı bir serbestleşme gayretine girilmesiyle birlikte, 1980 yılında başlayan ekonomide serbestleşme sürecini 1989 yılında alınan finansal serbestleşme kararı izlemiştir. 1990 yılına geçmeden önce biri 1980'de diğeri de 1989'da olmak üzere ekonomi önemli dönüşümler geçirmiş ve 1990'lı yıllara önemli bir temel oluşturarak girmiştir.

Türkiye ekonomisinin 1990 sonrası dönemini incelerken dikkate alınması gereken önemli yıllar vardır. Bunlar ekonomik krizlerin yaşandığı yıllar olan 1994, Kasım 2000 ve Şubat 2001'dir. Türkiye ekonomisinde zamanla bir takım makroekonomik dengesizlikler ortaya çıkmış ya da bu dengesizliklerde bir artış meydana gelmiştir. Bu dengesiz yapı orta-uzun dönemde sürdürülemeyecek olduğundan 1994 yılının Nisan ayında oluşan krizin temelini oluşturmuştur. Spekülatif sermaye girişlerine müdahaledeki yönetim yanlışlıkları ve krizin iyi yönetilememesi, Türkiye ekonomisinde 1990'ların başından itibaren var olan dengesizliklerin boyutunu arttırmıştır ve 1994 ekonomik krizine sebep olmuştur. Hükümet bu dengesizliklerden kurtulmak ekonomiyi yeniden doğrultmak amacıyla 5 Nisan 1994 kararları denilen yeni kararlılık önlemleri paketini açıklamıştır. Sonuçta 1994 krizi ekonomide ciddi kayıplara neden olmuştur, ekonominin daralması ve buna ek olarak da dış alımda azalma, ücretlerin düşürülmesi, işsizlikte artış, yüksek bir develüasyon ve yüksek enflasyon oranı bu kayıpların en önemlileridir. 1994 krizinden sonra ekonomi toparlanmaya çalışılmış ancak ekonomideki dengesizlikler tam olarak çözülememiştir ve bu nedenle 1999 yılının son günlerinde ekonomideki halen var olan dengesizlikleri ortadan kaldırmayı ve ekonomiyi düzeltmeyi hedefleyen bir istikrar programı oluşturmaya karar verilmiş ve 2000 yılında önemli yapısal

reformlar yapacak olan bir istikrar programı yapılmıştır. Türkiye, kronik ve yüksek enflasyon sorununu çözemediği için, enflasyonun indirimi gerekmektedir bunun için de döviz kurunun nominal çıpa olarak kullanmıştır. 2000 istikrar programı, döviz kurundaki değişmeleri yaşanmış enflasyona göre ayarlamak yerine, öngörülen (hedef) enflasyona göre aşındırmayı planlamaktadır. 2000 yılı istikrar programı neticesinde ekonomide yapılan yapısal reformların tamamlanamaması, programın başında düzeltici develüasyon yapılamaması, yüksek tüketim eğiliminin dikkate alınmaması, kısa dönemli sermaye girişlerine karşı önlem alınmaması, programın başında bankacılık sektöründe reform yapılmaması gibi hatalar 2001 krizinin oluşmasında rol oynamıştır. Şubat 2001'de yaşanan krizden hemen sonra Haziran 2001'de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulanmaya başlanmıştır. Bu programın amacı bir önceki istikrar programı süresince göze alınamamış olan yapısal reformları IMF gerekleri doğrultusunda yerine getirmektir. 2002 yılında, uygulanmakta olan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı 2002-2004 dönemini kapsayacak şekilde revize edilmiş ve bu dönemde de mali disiplin, kamu faiz dışı fazlasının GSMH'ya oranının yüzde 6,5 olması, kamu kesiminde reformların tamamlanması, bankacılık kesiminin güçlendirilmesi gibi IMF denetimli kemer sıkma politikaları izlenmeye devam edilmektedir.

1990 sonrası ekonomideki sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı incelendiğinde dikkat edilmesi gereken bir ayrım vardır. Tarım, madencilik ve imalat sanayisi ekonominin doğrudan üretimde bulunan sektörleri olarak ele alınırsa, bu üçlüye yapılan yatırımların oranı da ekonominin uzun dönemli geleceği yada üretim olanaklarının genişletilmesi bağlamında önemli bir gösterge sayılmalıdır. Buradan yola çıkarak 1990 sonrası üretken sektörlere yapılan yatırımların göreli payının sürekli olarak azaldığıdır. Bu durumun ana nedeni kamu kesiminin imalat sanayi yatırımlarından tümüyle vazgeçmesidir. Ancak öbür üretim sektörlerinde de kamu ve özel yatırımlarda genel bir azalma eğilimi olduğu da açıktır.

1990 sonrası dönemde ekonominin dış ticaretindeki yaşananları ve gelişmeleri anlayabilmek için dış satım ve dış alımın bileşimine bakmak gerekmektedir. Dış alımın artışına neden olan mal gruplarından bir tanesi tüketim dış alımıdır. 1990'lara gelindiğinde tüketim dış alım oranında yüksek bir artış meydana geldiği göze çarpmaktadır. 1990 yılında tüketim malı dış alımının toplam dış alım içindeki payı 9,3 olmuştur ve 2000'li yıllarda bu oran 10 dolaylarına yükselmiştir.

Ara malları dış alımının toplam içindeki payı 1990 sonrasında hiç %65'lerin altına inmemiştir. 1990 yılından itibaren önceki yıllara göre yatırım malı dış alımının payında yeniden bir artış görülmeye başlanmıştır. Bunun en temel nedeni kurulu kapasitelere dayalı bir dış satım artışının artık gerçekleşememesidir. Çünkü, bir yandan imalat sanayisinde geniş atıl kapasiteler kalmamakta ve dış satım artışı için yeni kapasitelere gerek duyulmaktadır, öte yandan da yeni ve kaliteli ürünün dış talebinin arttığı günümüzde, yeni yatırımların ve teknolojilerin dış satımı artırmaktaki önemi giderek anlaşılmaktadır. Türkiye ekonomisinin dış ticaretinin en önemli sorunlarından biri bu noktada yatmaktadır. Bir yandan dış satım artışı için yeni teknolojilere ve girdilere artan oranda gereksinim duyulmakta, öte yandan bu dış satımı gerçekleştirmek için gerekli olan ara ve yatırım malı dış alımı artışı dış ticaret açığını büyütmektedir. Yatırım malı dış alımının artışına, özellikle tüketim malı dış alımında ortaya çıkan artış da eklendiğinde dış alımdaki hızlanan artışı anlamak daha da kolaylaşmaktadır.

Dış satımın gelişimi incelendiğinde tarımın giderek azalan ve imalat sanayisinin giderek artan payından söz etmek gerekmektedir. 1990 sonrası toplam dış satımın hemen tümüyle imalat sanayisi ürünlerinden oluştuğu görülmektedir. İmalat sanayi ise 1990'dan beri dış satımda hep en fazla paya sahip olan sektör olmuştur. 1990 yılında imalat sanayi dış satımının toplam dış satım içindeki payı yüzde 80 iken, 2000'lere gelindiğinde yüzde 90'a ulaşmıştır.

1990'da imalat sanayinin katma değerinin ulusal gelir içindeki payı yüzde 22 iken, 2005 yılında imalat sanayinin katma değerinin ulusal gelir içindeki payı yüzde 20,8 olmuştur. Bu dönem içerisinde imalat sanayi katma değerinin ulusal gelir içindeki payında dalgalanmalar olmasına rağmen imalat sanayinin ortalama çalışan sayısında hiç düşüş yaşanmamış aksine her yıl artış olmuştur. Bunun nedeni istihdam edilen kişi sayısının üretim dışındaki faktörlerden de etkilenmekte olduğudur.

Türkiye İmalat sanayi ihracatına 1990 sonrası sektörler için bakıldığında imalat sanayi ihracatından en fazla pay alan sektörlerin 1996'ya kadar gıda ve içecek, tekstil ürünleri, giyim eşyası, kimyasal madde ve ürünler ve ana metal sanayi olduğu görülmektedir. 1996 yılı sonrasında elektrik makineleri ve taşıt araçları sektörlerinin imalat sanayi ihracatından aldıkları pay giderek artmıştır. 1990'da imalat sanayi ihracatında en fazla paya sahip olan tekstil ve giyim eşyası sektörlerinin payının giderek düştüğü ve 2008'de taşıt araçları ve ana metal sanayi sektörlerinin gerisinde

kaldığı görülmektedir. Gıda ve içecek sektörü de imalat sanayi ihracatındaki payında 1990 sonrasında düşeşe geçen sektörlerdendir. Ancak bu dönemde bazı sektörlerin imalat sanayi ihracatından aldıkları paylarda önemli yükselişler de meydana gelmiştir. Bu sektörler makine sanayi, elektrik makineleri ve taşıt araçları sektörleridir. 2008 yılında taşıt araçları sektörü imalat sanayi ihracatında en fazla payı alan sektör olmuştur.

Türkiye İmalat sanayi ithalatına 1990 sonrası sektörler için bakıldığında ilk göze çarpan durum 1990 yılından sonra imalat sanayi ithalatında en fazla paya sahip olan sektörlerde değişim yaşandığıdır. Bu değişimlerden biri 1990 yılında imalat sanayi ithalatında yüzde 20 paya sahip olan plastik ve kauçuk ürünleri sektörünün 1992'den itibaren düşüşe geçmesi ve yüzde 2-3 arası değerler almasıdır. Benzeri bir değişiklik de metal eşya sanayide meydana gelmiştir. 1990'da imalat sanayi ithalatında yüzde 10'luk paya sahip olan metal eşya sanayi ithalatı düşüşe gemiş ve diğer yıllarda imalat sanayi ithalatındaki payı yüzde 3'ün üzerine çıkamamıştır. Diğer bir değişim de ana metal sanayide meydana gelmiştir ancak buradaki durum diğerlerinin tam tersidir. 1990 yılında imalat sanayi ithalatındaki payı yüzde 1,6 olan ana metal sanayi bu payını giderek arttırmış ve 1992'den itibaren imalat sanayi ithalatında en fazla paya sahip sektörler içinde yer almıştır. İmalat sanayi ithalatında en fazla paya sahip diğer sektörler de makine sanayi, elektrik makineleri ve taşıt araçları sektörü olmuştur. Bunlar içinde de makine sanayi imalat sanayi ithalatında hep en fazla paya sahip olan sektör olmuştur. Makine sanayi, elektrik makineleri ve taşıt araçları sektörlerinin 1998 sonrası imalat sanayi ihracatından aldıkları payların arttığı göz önünde bulundurulduğunda, bu sektörlerin daha öncesine göre 1998 sonrasında ara mal ithalatının daha çok olduğu söylenebilir.

Türkiye ihracat ve ithalatında en fazla paya sahip olan imalat sanayi 1990-2001 dönemi için yapılan ampirik çalışmanın sonucunda 1994 ve 2001 yıllarında imalat sanayi net ithalat oranlarında düşüş yaşandığı görülmüştür ve bu yılların kriz yılları olduğuna bakılırsa bu net ithalat oranında böyle bir düşüş olması normaldir. Toplam imalat sanayi net ithalat oranında 1993, 1995, 1996 ve 2000 yıllarında önceki yıllarına göre önemli artışlar olmuştur yani bu yıllarda önceki yıla göre imalat sanayi daha çok dış ticaret açığı vermiştir. Toplam imalat sanayi net ithalat oranlarına dönem boyunca bakıldığında 1990'dan 2001'e net ithalat oranında azalma olduğu

görülmektedir. Yani 1990'dan 2001'e imalat sanayi dış ticaret açığında bir azalma mevcuttur.

1990-2001 arası yapılan hesaplamalarda yerli tüketimdeki ithalat oranında tıbbı, hassas, optik aletler ve saat, taşıt araçları, makine sanayi, kimyasal madde ve ürünler ve elektrik makineleri gibi sektörlerin ilk beş sırada yer aldığı görülmektedir. Bunun anlamı bu sektörlerde dış ticaret açığının olması ve ithalatın ihracatından daha fazla gerçekleşmesidir. Gıda ve içecek, metalik olmayan diğer mineraller, tekstil ve giyim eşyası sektörleri de yerli tüketimdeki ithalat oranında son sıralarda yer almaktalar. Bu sektörler bu dönem içinde en çok dış ticaret fazlası veren sektörlerdir ve bu durumun nedeni bu sektörlerin ihracat yönünden imalat sanayi grupları içinde ilk sıralarda yer almalarıdır.

İmalat sanayi net ithalat oranlarıyla imalat sanayi istihdamı arasındaki ilişkiye bakıldığında net ithalat oranının pozitif olduğu durumda daha az sektörün bulunduğu ancak daha çok kişi istihdam edildiği görülmektedir. 1990, 1994 ve 2001 yıllarında net ithalat oranını pozitifken istihdam ettiği kişi sayısı, net ithalat oranının negatif olduğu sektörlerin istihdam ettiği kişi sayısının 2 katı kadardır. 1991-1994 arasında net ithalat oranının pozitif olduğu sektörlerle negatif olduğu sektörlerin istihdam ettiği kişi sayısı eşit oranda paylaşılmakta ancak 1994'ten 2001'e kadar net ithalat oranının pozitif olduğu sektörler diğerlerinden yüzde 10 ve daha fazla kişi istihdam etmektedir.

Türkiye İmalat sanayi sektörel istihdamındaki kayıplara (diğer herşey sabit iken) net ithalat oranındaki artışın katkısına bakıldığında 1990-2001 dönemi için zincirleme yıllarda yapılan ampirik çalışma sonucu bu dönem içinde tekstil, giyim eşyası, plastik ve kauçuk ürünleri, metalik olmayan diğer mineraller ve diğer imalat sanayi sektörlerinde net ithalat oranının (diğer her şey sabit iken) bu sektörlerdeki zincirleme yıllar arasındaki istihdam kaybına bir katkı sağlamamış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Tekstil ve giyim eşyası sektörünün imalat sanayi ihracatında önemli bir paya sahip olması ve bu sektörlerin ihracata dayalı sektörler olmasından dolayı bu sonucun beklenen bir durum olduğu düşünülebilir. Metalik olmayan diğer mineraller sektöründe de dönem içerisinde istihdam kayıpları olmuştur ancak sektör dönem boyunca hep dış ticaret fazlası verdiği için istihdamdaki kayıplara net ithalat oranının katkısı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer imalat sanayi ise 1990-2001 döneminde istihdamda hep artış sergilediği ve zincirleme yıllar arasında hiç istihdam

kaybı meydana gelmediği için bulunan sonucun beklenen bir durum olduğu söylenebilir.

Gıda ve içecek sektöründe, net ithalat oranındaki artışın (diğer her şey sabit iken) 1991 yılında önceki yıla göre 4800 ve 2000 yılında da önceki yıla göre 3500 kişilik istihdam kaybına katkı sağlamış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Tütün ürünleri sektöründe, net ithalat oranındaki artışın (diğer her şey sabit iken) 1996 yılında önceki yıla göre 1400 kişilik istihdam kaybının 700 kişilik kısmına, 1998 yılındaki önceki yıla göre 1900 kişilik istihdam kaybının 670 kişilik kısmına ve 1996 yılında önceki yıla göre 1400 kişilik sektörel istihdam kaybının 730 kişilik kısmına katkı sağlamış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ağaç ve mantar ürünleri sektöründe, net ithalat oranındaki artışın (diğer her şey sabit iken) 1992 yılında önceki yıla göre 290 kişilik istihdam kaybının 140 kişilik kısmına, 1995 yılında önceki yıla göre 1800 kişilik istihdam kaybının 700 kişilik kısmına ve 2000 dönemindeki istihdam kaybına katkı sağlamış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Kağıt ve kağıt ürünleri sektöründe net ithalat oranındaki artışın (diğer her şey sabit iken) 1991 yılında önceki yıla göre 770, 1996 yılında önceki yıla göre 1200 kişilik istihdam kaybına; 1999 dönemindeki 3000 kişilik istihdam kaybının 1800 kişilik kısmına katkı sağlamış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Basım ve yayım sektöründe, net ithalat oranındaki artışın (diğer her şey sabit iken) 1997 yılında önceki yıla göre 5200 kişilik istihdam kaybının 150 kişilik kısmına, 1999-2000 ve 2000-2001 dönemindeki istihdam kayıplarına katkı sağlamış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Kok kömürü, petrol ürünleri ve nükleer yakıt sektöründe net ithalat oranındaki artışın (diğer her şey sabit iken) 1998-1999 ve 1999-2000 dönemindeki istihdam kayıplarına katkı sağlamış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Kimyasal madde ve ürünler sektöründe net ithalat oranındaki artışın (diğer her şey sabit iken) 1990-1991 ve 1992-1993 dönemlerindeki istihdam kayıplarına ve 1991-1992 dönemindeki 3000 kişilik istihdam kaybının da yaklaşık üçte birine katkı sağlamış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Ana metal sanayi net ithalat oranındaki artışın (diğer her şey sabit iken) 1990-1991 döneminde yaşanan istihdam kaybına, 1995-1996 döneminde yaşanan istihdam kaybına da çok küçük bir kısmına katkı sağlamış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.. Metal eşya sanayi net ithalat oranındaki artışın (diğer her şey sabit iken) 1999-2000 dönemindeki istihdam kaybının tamamına, 2000-2001 dönemindeki istihdam kaybının da üçtebirlik kısmına katkı sağlamış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Makine sanayi net ithalat oranındaki artışın (diğer her şey sabit iken) 1994-1995 ve 1999-2000 döneminde yaşanan istihdam kayıplarının tamamına katkı sağlamış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Elektrik makineleri sanayinde net ithalat oranındaki artışın (diğer her şey sabit iken) 1990-1991 ve 1998-1999 dönemlerinde yaşanan istihdam kayıplarının tamamına katkı sağlamış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Tıbbi, hassas, optik aletler ve saat sektörü net ithalat oranındaki artışın (diğer her şey sabit iken) 1993-1994, 1998-1999 ve 2000-2001 dönemlerindeki istihdam kayıplarına, ve 1996-1997 dönemindeki istihdam kaybının üçtebirlik bir kısmına katkı sağlamış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Taşıt araçları sektörü net ithalat oranındaki artışın (diğer her şey sabit iken) sadece 1995-1996 dönemindeki 300 kişilik istihdam kaybına katkı sağlamış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada imalat sanayi sektörleri istihdam değerleri veri alınan yılın bir yıl sonrası için tahmin edilmiş, t ve t+1 yılı arasındaki istihdam kayıplarının net ithalat oranındaki artıştan ne kadar etkilendiği incelenmiş ve imalat sanayinin 19 alt sektörünün 14'ü için 1990-2001 döneminde bazı yıllarda yaşanan istihdam kayıplarında net ithalat oranındaki artışın rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada kullanılan metodoloji daha geniş zaman aralıklarını kapsayacak şekilde verilere uygulanabilir ve yöntem istihdamdaki kayıplarla birlikte, istihdamdaki kazanımlar açısından da ele alınarak bu çalışmanın devamı niteliğinde dış ticaretin istihdam kazanım ve kayıpları üzerindeki etkisini inceleyen bir çalışma sununulabilir. Bunu yaparken de iki yıl arasındaki net ithalat oranının azalmasının istihdam artışına ne kadar katkısı olduğu durumu incelenebilir. Ancak bu çalışma için uygulanan metod diğer tüm faktörler sabit varsayımını başlangıç koşulu olarak kabul ettiği için sonuçlar yorumlanırken sektörel istihdamın etkilendiği tek faktörün dış ticaret olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü sektörel istihdam dönem içerisindeki dış ve iç talepte meydana gelen dalgalanmalar, iş gücü verimliliğindeki artışlar, sektörler arası istihdam kaymaları, ekonomide meydana gelen dalgalanmalar ve rekabet gibi faktörlerden de etkilenmektedir. Çalışmanın ileri safhalarında, diğer faktörler birlikte ya da ayrı ayrı modele dahil edilerek yeni bir yöntem geliştirilebilir. Bu çalışma için yapılan önerilerden bir diğeri de Türkiye İmalat sanayi sektörleri yatırımlarıyla beraber dış ticaretin durumuna bakıldıktan sonra sektörel istihdamın incelenmesi olabilir.

KAYNAKLAR

Akyüz, Y., 1990. Financial System and Policies in Turkey in the 1980s, *Political Economy of Turkey: Debt, Adjustment and Sustainability* içinde T. Arıcanlı ve D. Rodrik (der), s. 98-131, (New York: MacMillan).

Bahmani-Oskooe, M., ve Chakrabarti A., 2003. Import Competition, Employment and Wages in US Manufacturing, *Journal of Policy Modeling*, Vol. **25**, s. 869-880.

Balasubramanyam, V. N., ve Salisu, M. A., 1993, International Trade and Employment in The UK Textiles and Clothing Sector, *Applied Economics* Vol. **25**, s.1477-1482.

Batra, R. N., and Pattanaik, P. K., 1971. Factor Market Imperfections and Gains from Trade, *Oxford Economic Papers*, s. 182-188.

Bella, M., ve Quintieri, B., 2000. The Effect of Trade on Employment and Wages in Italian Industry, *Review of Labour Economics and Industrial Relation*, Vol. **14(2),** s. 291-310.

Borkakoti, J., 1997. The Impact of Import Penetration on Unemployment in UK Manufacturing, *International Trade and Labour Markets* içinde s. 90-117, St. Martin's Press.

Brecher, R. A., 1974. Minimum Wage Rates and Pure Theory of International Trade, *Quarterly Journal of Economics*, s. 98-116.

Celasun, M., 2002. 2001 Krizi Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme, VI. Uluslar arası Ekonomi Kongresi, Ankara.

Chakrabarti, A., 2003. Import Competition, Employment and Wage in US Manufacturing: New Evidence from Multivariate Panel Cointegration Analysis, *Applied Economics*, Vol. **35,** s. 1445-1449.

Clark, D. P., Herzog H. W. JR., ve Schottmann A. M., 1998. Import Competition, Employment Risk, and The Job-Search Outcomes of Trade-Displaced Manufacturing Workers, *Industrial Relations,* Vol. **37,** s. 182-206.

DİE-1694, 1994. Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, 1990, DİE Yayını, Ankara.

DİE-1838, 1995. Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, 1991, DİE Yayını, Ankara.

DİE-2028, 1997. Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, 1993, DİE Yayını, Ankara.

DİE-2062, 1997. Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, 1994, DİE Yayını, Ankara.

DİE-2223, 1999. Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, 1995, DİE Yayını, Ankara.

DİE-2248, 1999. Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, 1996, DİE Yayını, Ankara.

DİE-2428, 2001. Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, 1997, DİE Yayını, Ankara.

DİE-2462, 2001. Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, 1998, DİE Yayını, Ankara.

DİE-2695, 2003. Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, 1999, DİE Yayını, Ankara.

DİE-2731, 2003. Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, 2000, DİE Yayını, Ankara.

DİE-2891, 2004. Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri, 2001, DİE Yayını, Ankara.

DİE-2122, 1998. Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı, 1996, DİE Yayını, Ankara.

DİE-2890, 2004. Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı, 2002, DİE Yayını, Ankara.

DİE-3086, 2007. Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı, 2006, DİE Yayını, Ankara.

DİE-2110, 1998. Türkiye İstatistik Yıllığı, 1997, DİE Yayını, Ankara.

DPT, 2009, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2006, http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?IcerikRef=1678&WorkArea=ctl42. (6 Nisan 2009)

Esen, O., 2000. Financial Openness in Turkey, *International Rewiev of Applied Economics*, Vol. **14(1),** s. 5-23.

Ghosh, S., 2000. The Casual Relationship Between International Trade and Employment in The Manufacturing Sector of The United States, *The International Trade Journal*, Vol. **14,** s. 399-420.

Grossman, G. M., 1986. Imports as a Cause of Injury: The Case of US Steel Industry, *Journal of International Economics*, Vol. **20,** s. 201-203.

Grossman, G. M., 1987. The Employment and Wage Effects of Import Competition, *Journal of International Economic Integration*, Vol. **2,** s. 1-23.

Haberler, G., 1950. Some Problems in The Pure Theory of International Trade, The *Economic Journal,* Haziran: Vol. **60,** s. 223-240.

Jayanthakumaran, K., 2006. An Empirical Assessment of The Effects of Trade on Employment in Australia 1989/1990-2000/2001, *Economic Papers*, Vol. **25,** s. 68-82.

Kepenek, Y., ve Yentürk, N., 2008. Türkiye Ekonomisi, 11. baskı, Remzi Yay. İstanbul.

Luttrell, C. B., 1978. Imports and Jobs: The Observe and The Unobserved, *Federal Reserve Bank of St Louis Review*, s. 2-10.

Mann, C. L., 1984. Employment and Capacity Utilization in Import Sensitive US Industries, Unpublished PhD Dissertation, Chapter 3, MIT.

Matusz, S. J., 1986. Implicit Contracts, Unemployment and International Trade, *The Economic Journal*, Vol. **96,** s. 307-322.

Revenga, A. L., 1992. Exporting Jobs? The Impact of Import Competition on Employment and Wages in Manufacturing, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. **107,** s. 255-84.

Rodrik, D., 1999. The New Global Economy and Developing Countries: Making Openness Work, Policy Essay No.24, (Washington, DC: Overseas Development Council).

Şenesen, Ü., 2004. İstatistik Sayıların Arkasını Anlamak, Literatür Yayınevi, İstanbul.

Toprak, M., 1996. Türk Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler 1980-1995, Turhan Kitabevi, Ankara.

TUİK 2009, Dış Ticaret İstatistikleri, Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat ve İthalat http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4. (6 Nisan 2009)

Yeldan, E., 2006. Küreselleşme, Bölüşüm, Birikim, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yentürk, N., 2005. Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 sonrası Krizleri, 2. Baskı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

,

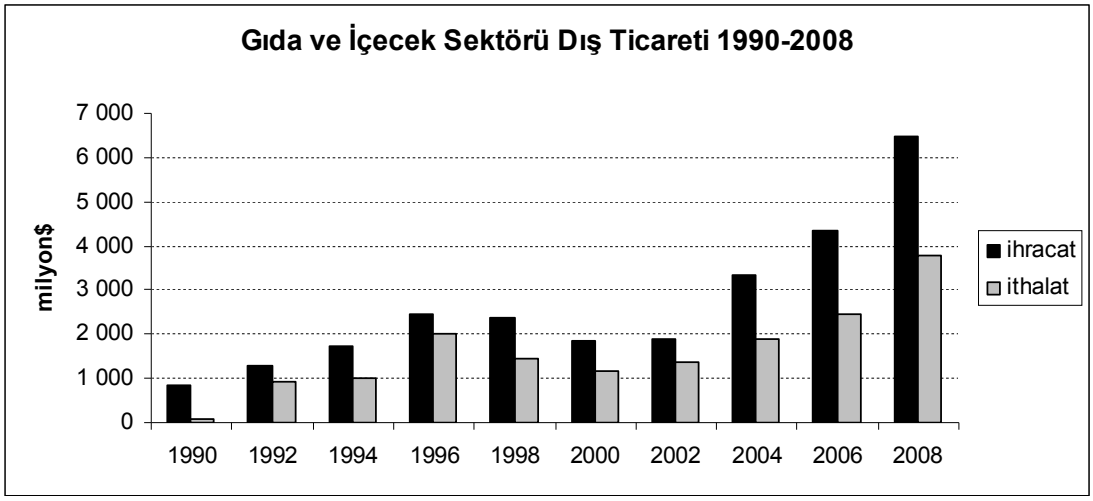
EKLER A

Çizelge A.1 : İmalat Sanayi Sektörlerinin İmalat Sanayi İhracatından Aldıkları Paylar (%) (1990-2008)

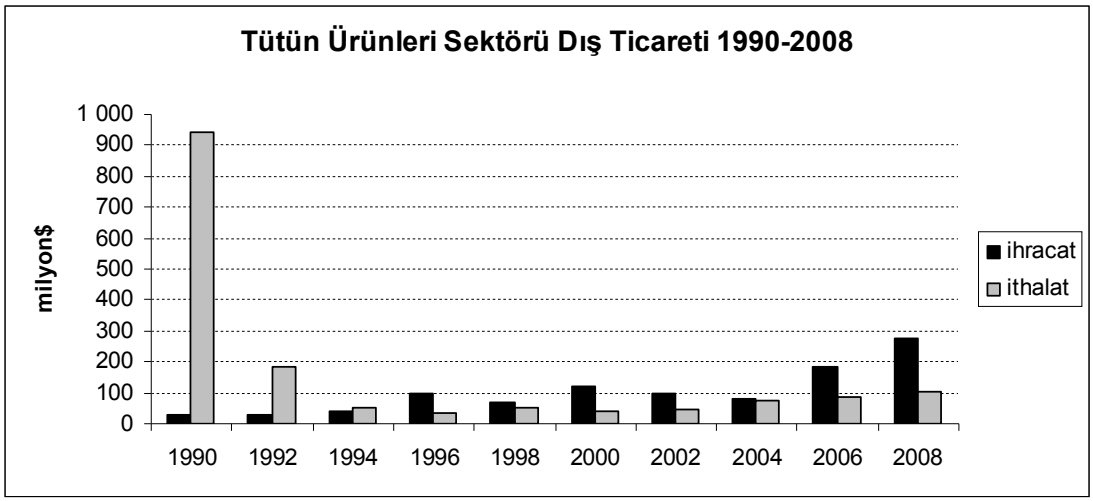
İmalat Sanayi Sektörleri	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008
Gıda ve içecek	8,3	10,4	11,2	12,0	9,8	7,2	5,6	5,6	5,4	5,2
Tütün ürünleri	0,3	0,3	0,3	0,5	0,3	0,5	0,3	0,1	0,2	0,2
Tekstil Ürünleri	20,6	21,5	22,1	18,6	19,9	18,1	16,4	13,4	11,6	9,1
Giyim Eşyası	24,5	24,6	20,7	23,5	23,8	21,2	19,6	15,7	12,7	9,2
Bavul,saraçlık ve ayakkabı	0,8	1,0	1,4	1,1	1,1	0,7	0,6	0,6	0,5	0,5
Ağaç ve mantar ürünleri	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4	0,4
Kağıt ve kağıt ürünleri	0,6	0,5	0,7	0,6	0,6	0,6	0,9	0,8	0,8	0,8
Basım ve yayım	0,1	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Kok kömürü,petrol ürün ve nükleer yakıt	2,8	1,9	1,5	1,3	1,0	1,2	2,0	2,3	4,2	5,9
Kimyasal madde ve ürünler	9,2	6,7	6,3	6,1	5,3	5,5	4,7	4,3	4,3	4,0
Plastik ve kauçuk ürünleri	1,2	2,2	2,3	2,5	2,9	3,1	3,2	3,3	3,8	3,8
Metalik olmayan diğer mineraller	3,9	4,4	3,7	3,8	3,9	4,4	4,4	3,9	3,5	3,5
Ana metal sanayi	16,9	12,5	15,1	10,9	9,1	8,8	9,6	11,4	11,6	18,0
Metal eşya sanayi	1,5	1,9	1,6	2,3	2,8	2,6	2,8	3,7	4,2	4,4
Makine Sanayi	2,1	2,9	3,5	4,1	4,8	5,6	6,3	6,7	7,6	7,9
Elektrik Makineleri	4,0	4,5	4,0	5,3	6,7	7,0	7,8	7,5	7,4	5,8
Tıbbi,hassa,optik aletler ve saat	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Taşıt araçları	2,4	3,5	3,9	5,5	5,7	10,3	12,3	17,1	18,5	18,1
Diğer İmalat	0,4	0,5	0,8	1,2	1,6	2,5	2,8	3,0	2,9	2,8
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Çizelge A.2 : İmalat Sanayi Sektörlerinin İmalat Sanayi İthalatından Aldıkları Paylar (%) (1990-2008)

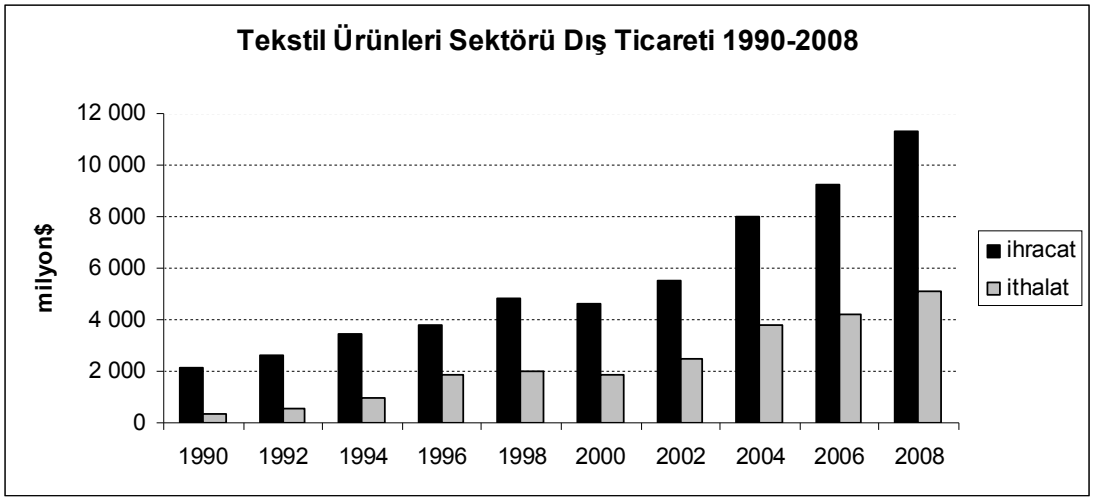
İmalat Sanayi Sektörleri	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008
Gıda ve içecek	8,3	10,4	11,2	12,0	9,8	7,2	5,6	5,6	5,4	5,2
Tütün ürünleri	0,3	0,3	0,3	0,5	0,3	0,5	0,3	0,1	0,2	0,2
Tekstil Ürünleri	20,6	21,5	22,1	18,6	19,9	18,1	16,4	13,4	11,6	9,1
Giyim Eşyası	24,5	24,6	20,7	23,5	23,8	21,2	19,6	15,7	12,7	9,2
Bavul,saraçlık ve ayakkabı	0,8	1,0	1,4	1,1	1,1	0,7	0,6	0,6	0,5	0,5
Ağaç ve mantar ürünleri	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4	0,4
Kağıt ve kağıt ürünleri	0,6	0,5	0,7	0,6	0,6	0,6	0,9	0,8	0,8	0,8
Basım ve yayım	0,1	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Kok kömürü,petrol ürün ve nükleer yakıt	2,8	1,9	1,5	1,3	1,0	1,2	2,0	2,3	4,2	5,9
Kimyasal madde ve ürünler	9,2	6,7	6,3	6,1	5,3	5,5	4,7	4,3	4,3	4,0
Plastik ve kauçuk ürünleri	1,2	2,2	2,3	2,5	2,9	3,1	3,2	3,3	3,8	3,8
Metalik olmayan diğer mineraller	3,9	4,4	3,7	3,8	3,9	4,4	4,4	3,9	3,5	3,5
Ana metal sanayi	16,9	12,5	15,1	10,9	9,1	8,8	9,6	11,4	11,6	18,0
Metal eşya sanayi	1,5	1,9	1,6	2,3	2,8	2,6	2,8	3,7	4,2	4,4
Makine Sanayi	2,1	2,9	3,5	4,1	4,8	5,6	6,3	6,7	7,6	7,9
Elektrik Makineleri	4,0	4,5	4,0	5,3	6,7	7,0	7,8	7,5	7,4	5,8
Tıbbi,hassa,optik aletler ve saat	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Taşıt araçları	2,4	3,5	3,9	5,5	5,7	10,3	12,3	17,1	18,5	18,1
Diğer İmalat	0,4	0,5	0,8	1,2	1,6	2,5	2,8	3,0	2,9	2,8
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

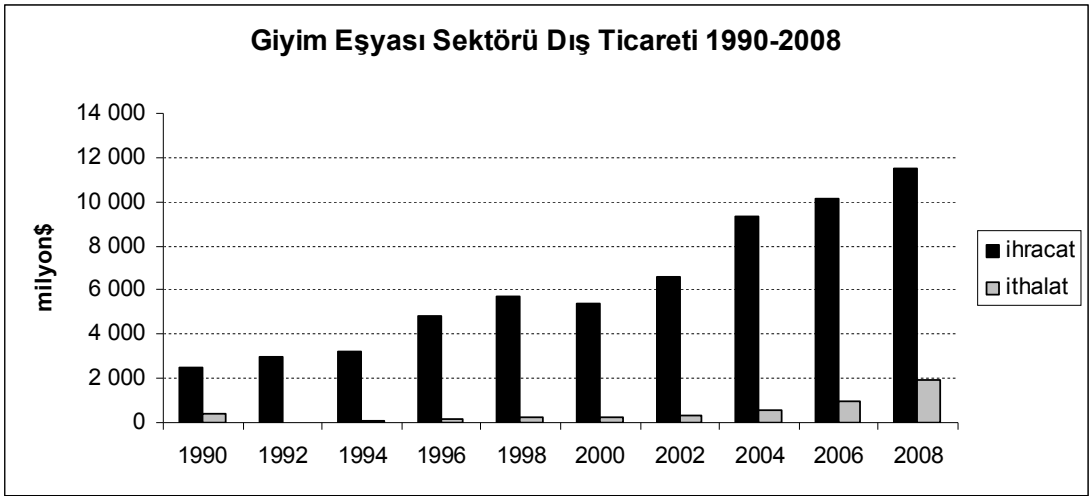
Şekil A.1 : Gıda ve İçecek Sektörü Dış Ticareti (1990-2008)

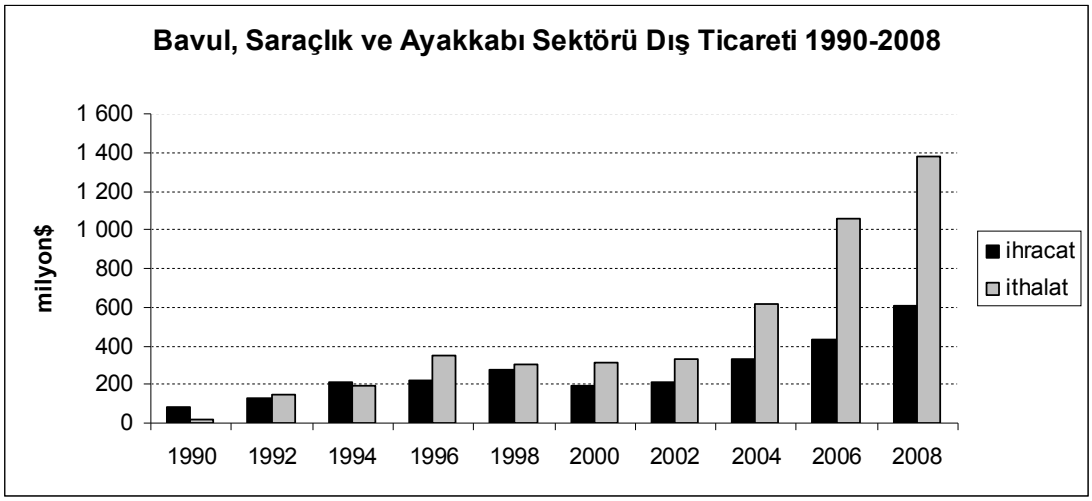
Şekil A.2 : Tütün Ürünleri Sektörü Dış Ticareti (1990-2008)

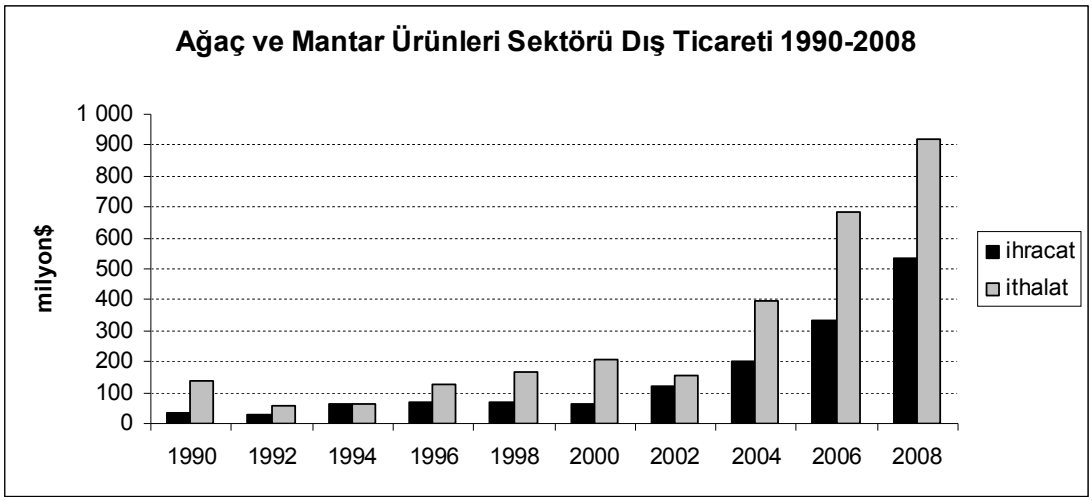
Şekil A.3 : Tekstil Ürünleri Sektörü Dış Ticareti (1990-2008)

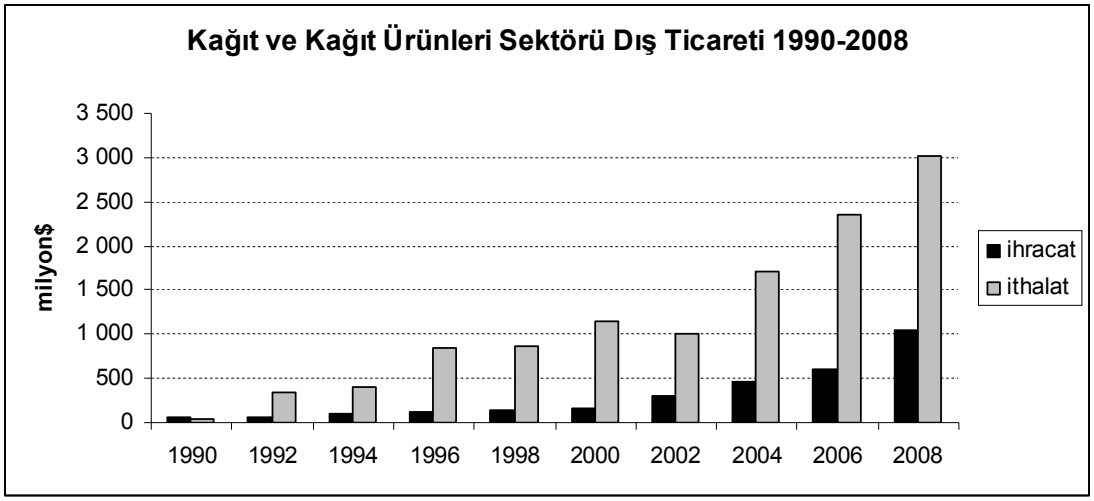
Şekil A.4 : Giyim Eşyası Sektörü Dış Ticareti (1990-2008)

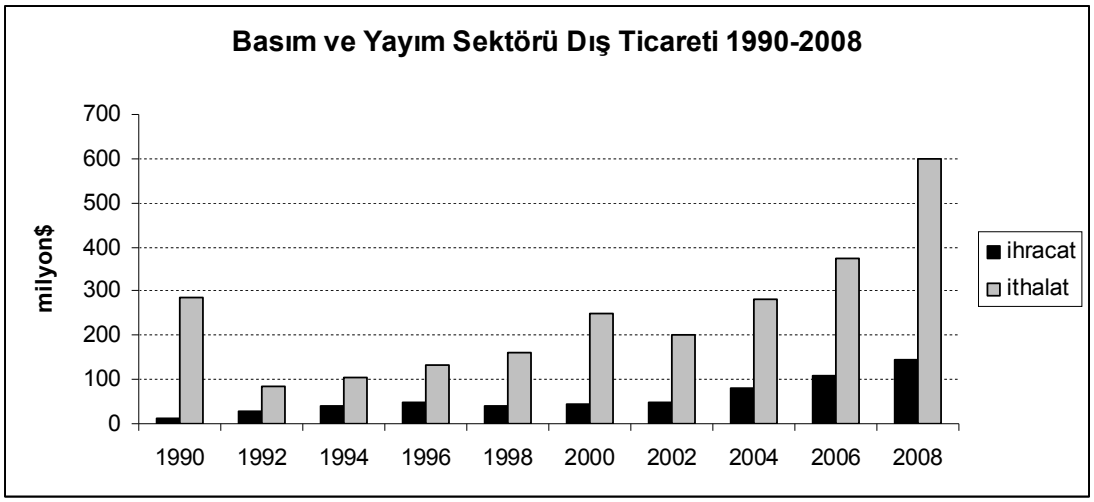
Şekil A.5 : Bavul, Saraçlık ve Ayakkabı Sektörü Dış Ticareti (1990-2008)

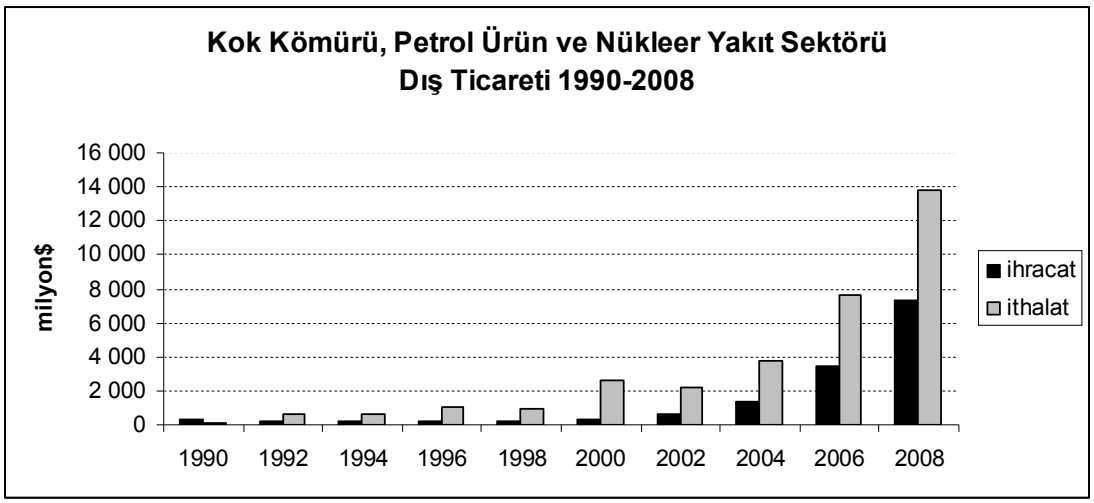
Şekil A.6 : Ağaç ve Mantar Ürünleri Sektörü Dış Ticareti (1990-2008)

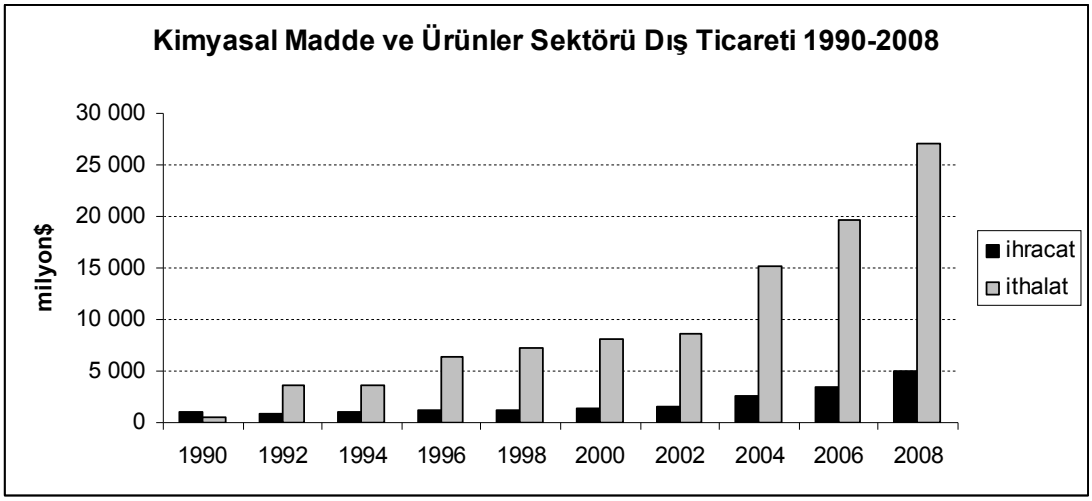
Şekil A.7 : Kağıt ve Kağıt Ürünleri Sektörü Dış Ticareti (1990-2008)

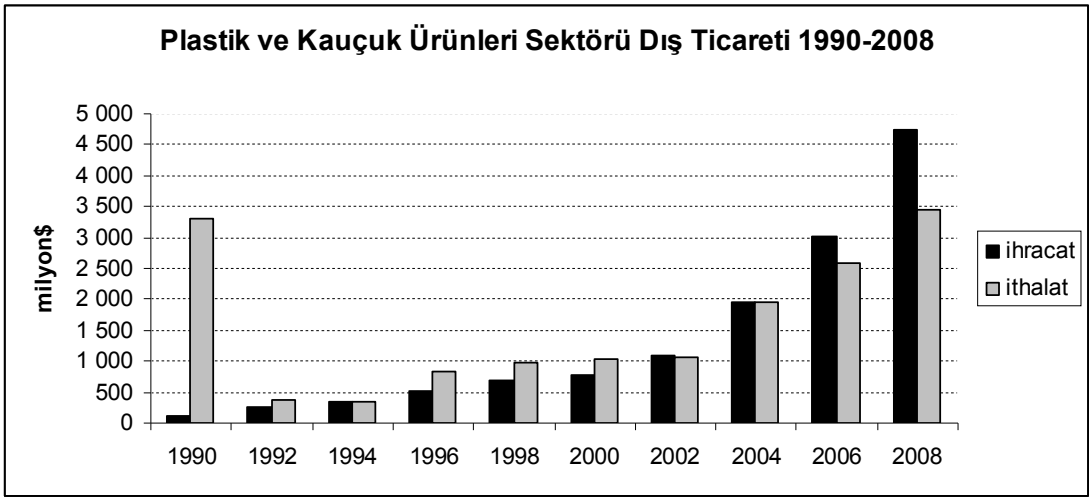
Şekil A.8 : Basım ve Yayım Sektörü Dış Ticareti (1990-2008)

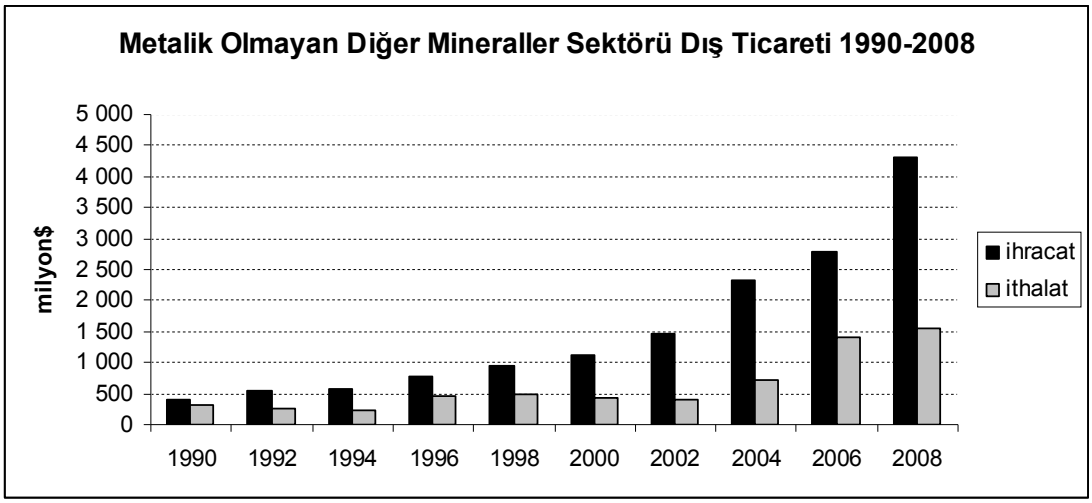
Şekil A.9 : Kok Kömürü, Petrol Ürün ve Nükleer Yakıt Sektörü Dış Ticareti (1990-2008)

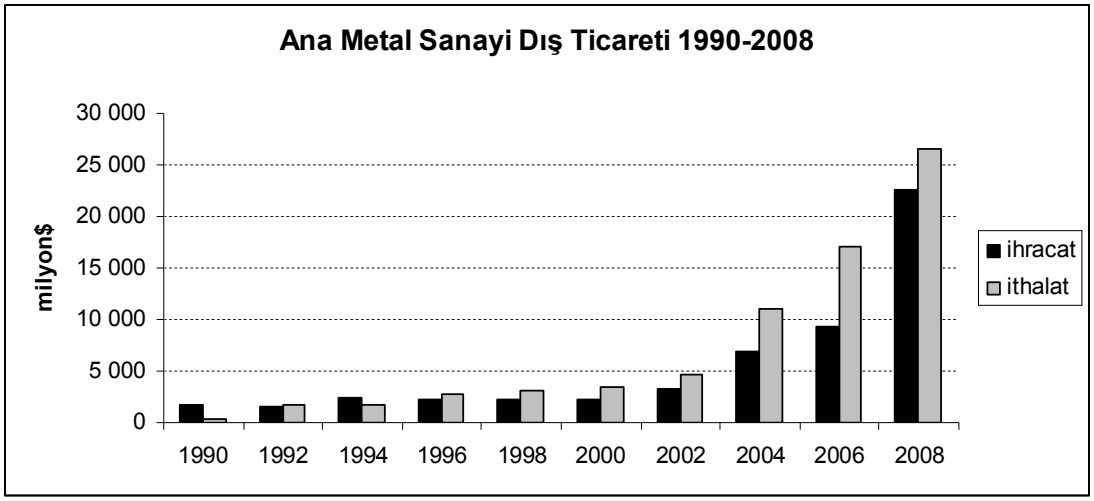
Şekil A.10 : Kimyasal Madde ve Ürünler Sektörü Dış Ticareti (1990-2008)

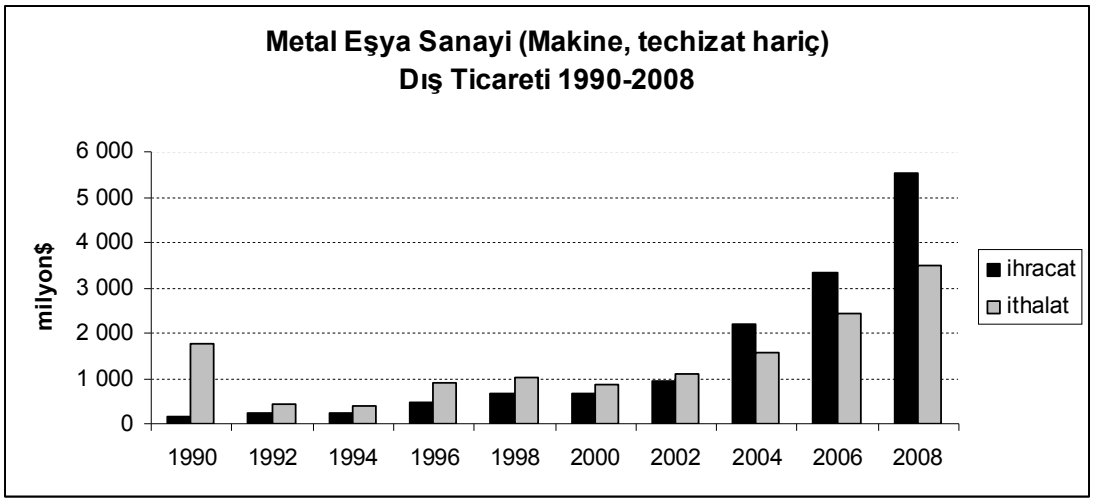
Şekil A.11 : Plastik ve Kauçuk Ürünleri Sektörü Dış Ticareti (1990-2008)

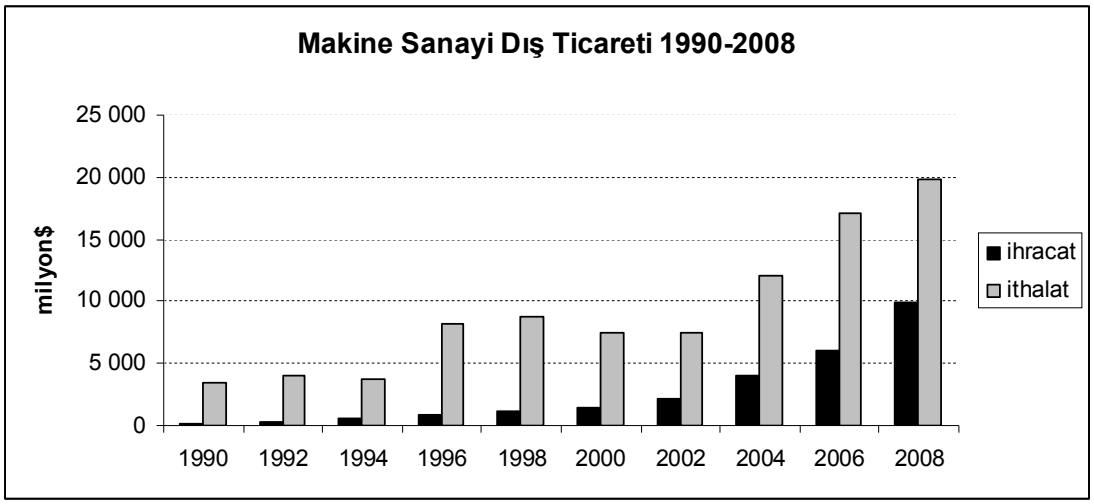
Şekil A.12 : Metalik Olmayan Diğer Mineraller Sektörü Dış Ticareti (1990-2008)

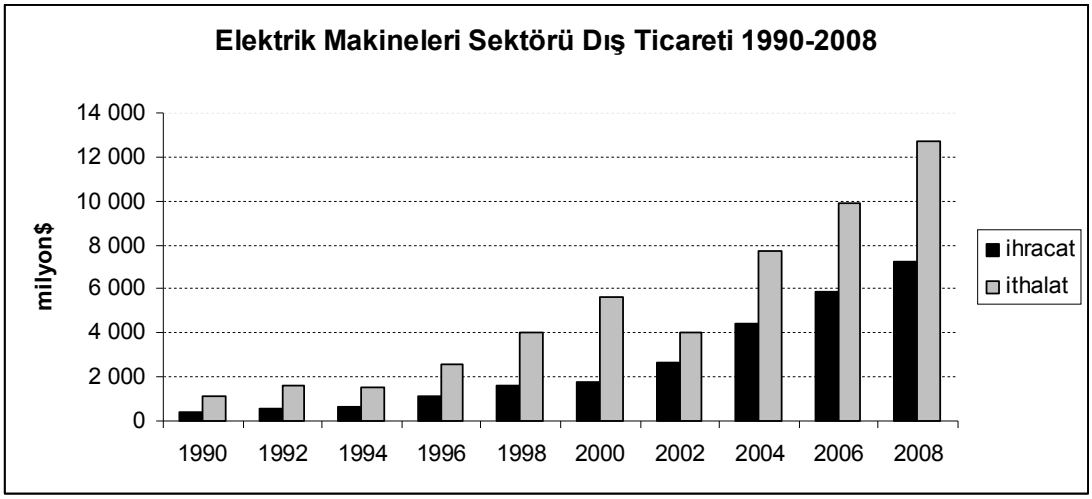
Şekil A.13 : Ana Metal Sanayi Dış Ticareti (1990-2008)

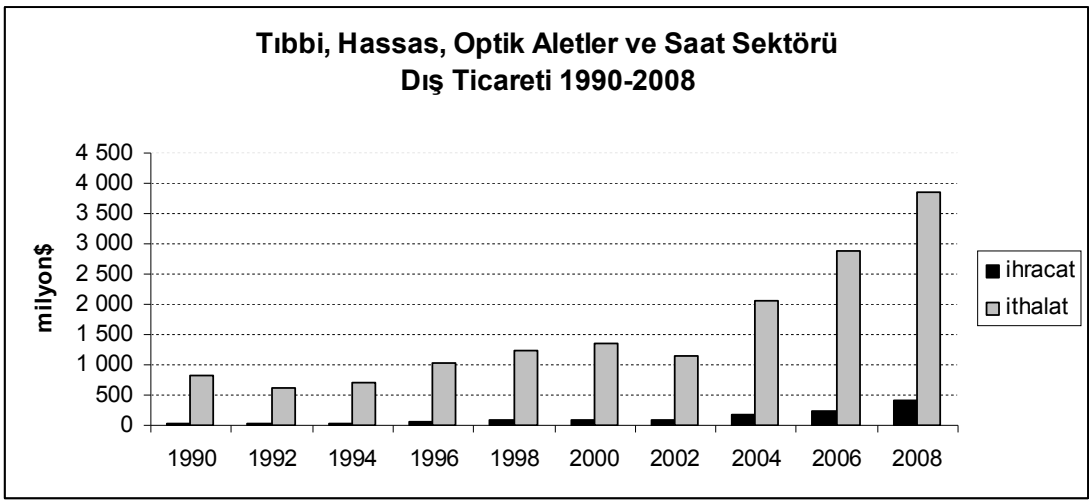
Şekil A.14 : Metal Eşya Sanayi (Makine, Techizat Hariç) Dış Ticareti (1990-2008)

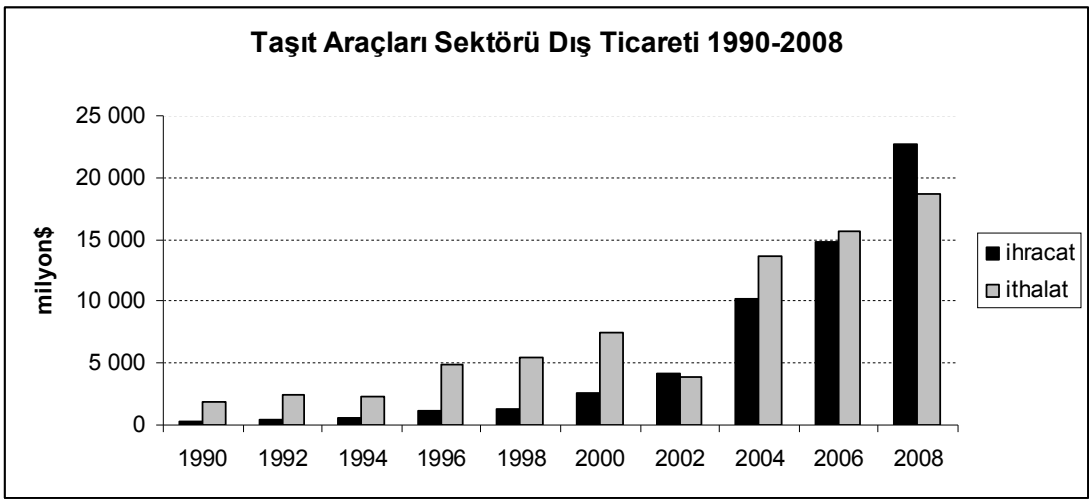
Şekil A.15 : Makine Sanayi Dış Ticareti (1990-2008)

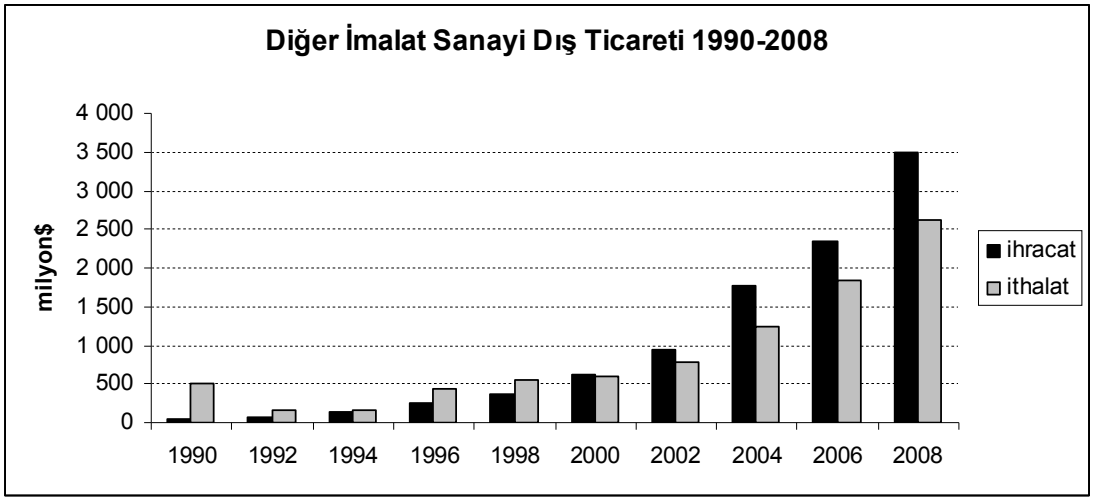
Şekil A.16 : Elektrik Makineleri Sektörü Dış Ticareti (1990-2008)

Şekil A.17 : Tıbbi, Hassas, Optik Aletler ve Saat Sektörü Dış Ticareti (1990-2008)

Şekil A.18 : Taşıt Araçları Sektörü Dış Ticareti (1990-2008)

Şekil A.19 : Diğer İmalat Sanayi Dış Ticareti (1990-2008)

EKLER B

Çizelge B.1 : 1990-2001 Dönemi Zincirleme Yıllar için Sektörel İstihdam Değerleri

E*t* E*t+1* E**t+1*	Gıda ürünleri ve içecek	Tütün ürünleri	Tekstil Ürünleri	Giyim Eşyası	Bavul, saraçlık ve ayakkabı
1990	155,91	32,14	203,71	79,65	12,75
1991	151,10	32,27	176,77	74,15	11,57
1991*	157,25	24,92	175,60	55,27	14,47
ΔEm	6,15	-7,35	-1,17	-18,89	2,90
ΔE	-4,81	0,13	-26,95	-5,50	-1,18
1991	151,10	32,27	176,77	74,15	11,57
1992	138,00	30,30	179,82	75,28	10,85
1992*	138,46	29,15	180,95	67,93	10,37
ΔEm	0,45	-1,15	1,13	-7,35	-0,47
ΔE	-13,10	-1,97	3,05	1,13	-0,73
1992	138,00	30,30	179,82	75,28	10,85
1993	148,33	29,26	189,57	89,49	13,18
1993*	149,28	29,20	200,60	130,01	14,08
ΔEm	0,95	-0,06	11,03	40,52	0,90
ΔE	10,33	-1,04	9,75	14,21	2,33
1993	148,33	29,26	189,57	89,49	13,18
1994	142,45	26,46	186,51	89,91	12,73
1994*	136,11	24,92	170,73	64,33	10,87
ΔEm	-6,34	-1,54	-15,78	-25,57	-1,86
ΔE	-5,88	-2,80	-3,06	0,42	-0,44
1994	142,45	26,46	186,51	89,91	12,73
1995	144,70	24,13	199,21	105,96	13,99
1995*	151,94	22,71	210,60	126,76	16,27
ΔEm	7,24	-1,43	11,39	20,80	2,28
ΔE	2,25	-2,33	12,70	16,06	1,26
1995	144,70	24,13	199,21	105,96	13,99
1996	149,39	22,75	224,24	117,81	13,24
1996*	149,86	23,48	215,22	125,17	14,15
ΔEm	0,47	0,73	-9,02	7,36	0,91
ΔE	4,69	-1,38	25,02	11,85	-0,75

Çizelge B.1 : 1990-2001 Dönemi Zincirleme Yıllar için Sektörel İstihdam Değerleri(Devam)

E*t* E*t+1* E**t+1*	Gıda ürünleri ve içecek	Tütün ürünleri	Tekstil Ürünleri	Giyim Eşyası	Bavul, saraçlık ve ayakkabı
1996	149,39	22,75	224,24	117,81	13,24
1997	153,97	22,68	227,96	149,39	22,68
1997*	149,86	22,28	220,49	192,12	20,12
ΔEm	-4,10	-0,41	-7,47	42,73	-2,56
ΔE	4,58	-0,07	3,72	31,57	9,43
1998	165,04	20,77	238,29	157,63	22,07
1999	158,52	19,55	210,26	142,95	18,35
1999*	157,19	19,42	190,37	124,77	18,33
ΔEm	-1,33	-0,13	-19,88	-18,19	-0,02
ΔE	-6,52	-1,22	-28,03	-14,68	-3,71
1999	158,52	19,55	210,26	142,95	18,35
2000	155,01	18,94	222,28	148,07	16,43
2000*	158,09	18,67	238,66	156,57	18,60
ΔEm	3,08	-0,27	16,39	8,50	2,17
ΔE	-3,51	-0,60	12,02	5,12	-1,92
2000	155,01	18,94	222,28	148,07	16,43
2001	149,73	16,10	219,72	153,01	16,43
2001*	144,01	16,42	193,38	139,02	15,23
ΔEm	-5,72	0,33	-26,34	-13,99	-1,20
ΔE	-5,27	-2,85	-2,56	4,94	0,00

Not: Çizelgedaki değerler *1000 kişidir

Çizelge B.1 : 1990-2001 Dönemi Zincirleme Yıllar için Sektörel İstihdam Değerleri(Devam)

E*t* E*t+1* E**t+1*	Ağaç ve mantar ürünleri	Kağıt ve kağıt ürünleri	Basım ve yayım	Kok kömürü, petrol ürün ve nükleer yakıt	Kimyasal madde ve ürünler
1990	15,15	22,20	14,92	10,11	60,15
1991	13,47	21,43	13,22	10,15	56,46
1991*	11,89	26,27	10,63	10,74	80,23
ΔEm	-1,58	4,84	-2,59	0,59	23,77
ΔE	-1,68	-0,77	-1,70	0,04	-3,68
1991	13,47	21,43	13,22	10,15	56,46
1992	13,18	19,49	12,95	9,10	53,38
1992*	13,31	19,52	12,79	9,07	54,33
ΔEm	0,14	0,03	-0,15	-0,02	0,95
ΔE	-0,29	-1,94	-0,28	-1,06	-3,08
1992	13,18	19,49	12,95	9,10	53,38
1993	14,36	19,62	14,85	9,22	53,20
1993*	15,34	20,96	15,08	9,47	54,01
ΔEm	0,97	1,34	0,22	0,25	0,81
ΔE	1,19	0,13	1,91	0,13	-0,18
1993	14,36	19,62	14,85	9,22	53,20
1994	13,53	19,54	14,21	9,86	50,42
1994*	11,98	17,89	14,05	9,70	49,88
ΔEm	-1,55	-1,65	-0,16	-0,16	-0,55
ΔE	-0,83	-0,08	-0,65	0,64	-2,78
1994	13,53	19,54	14,21	9,86	50,42
1995	11,75	20,69	14,41	9,43	51,88
1995*	12,45	23,33	14,78	9,48	56,62
ΔEm	0,70	2,64	0,38	0,06	4,74
ΔE	-1,78	1,15	0,20	-0,43	1,46
1995	11,75	20,69	14,41	9,43	51,88
1996	12,47	19,45	16,68	9,76	53,36
1996*	12,89	21,61	16,27	10,07	57,13
ΔEm	0,41	2,16	-0,41	0,31	3,77
ΔE	0,72	-1,23	2,27	0,33	1,48
1996	12,47	19,45	16,68	9,76	53,36
1997	13,03	22,66	11,44	6,80	58,42
1997*	13,18	21,19	11,59	6,85	59,24
ΔEm	0,15	-1,47	0,15	0,05	0,82
ΔE	0,55	3,20	-5,24	-2,96	5,06

Çizelge B.1 : 1990-2001 Dönemi Zincirleme Yıllar için Sektörel İstihdam Değerleri(Devam)

E*t* E*t+1* E**t+1*	Ağaç ve mantar ürünleri	Kağıt ve kağıt ürünleri	Basım ve yayım	Kok kömürü, petrol ürün ve nükleer yakıt	Kimyasal madde ve ürünler
1997	13,03	22,66	11,44	6,80	58,42
1998	13,51	24,15	13,40	7,06	59,41
1998*	13,96	23,29	13,58	6,94	61,18
ΔEm	0,44	-0,85	0,18	-0,12	1,78
ΔE	0,49	1,49	1,96	0,26	0,99
1998	13,51	24,15	13,40	7,06	59,41
1999	11,63	21,16	12,70	6,92	58,46
1999*	11,34	22,99	12,61	7,10	56,94
ΔEm	-0,30	1,83	-0,09	0,18	-1,51
ΔE	-1,88	-2,98	-0,71	-0,13	-0,95
1999	11,63	21,16	12,70	6,92	58,46
2000	11,49	22,53	12,30	6,67	58,61
2000*	12,50	22,66	13,00	7,28	60,77
ΔEm	1,01	0,14	0,70	0,61	2,16
ΔE	-0,14	1,36	-0,40	-0,26	0,15
2000	11,49	22,53	12,30	6,67	58,61
2001	10,71	21,06	12,09	7,33	58,59
2001*	8,71	19,17	12,53	6,66	55,49
ΔEm	-2,00	-1,90	0,44	-0,67	-3,11
ΔE	-0,79	-1,46	-0,20	0,67	-0,01

Çizelge B.1 : 1990-2001 Dönemi Zincirleme Yıllar için Sektörel İstihdam Değerleri(Devam)

E*t* E*t+1* E**t+1*	Plastik ve kauçuk ürünleri	Metalik olmayan diğer mineraller	Ana metal sanayi	Metal eşya sanayi	Makine Sanayi
1990	31,01	77,55	84,30	45,13	55,07
1991	27,13	69,51	75,22	39,80	48,89
1991*	10,92	66,96	95,47	25,32	48,94
ΔEm	-16,21	-2,55	20,25	-14,48	0,05
ΔE	-3,88	-8,04	-9,08	-5,33	-6,18
1991	27,13	69,51	75,22	39,80	48,89
1992	26,58	64,91	68,56	36,56	43,69
1992*	26,47	64,65	68,50	35,67	44,13
ΔEm	-0,11	-0,26	-0,06	-0,90	0,44
ΔE	-0,55	-4,61	-6,66	-3,24	-5,20
1992	26,58	64,91	68,56	36,56	43,69
1993	31,29	65,98	69,28	44,31	50,65
1993*	32,16	67,62	71,54	44,97	53,10
ΔEm	0,87	1,65	2,26	0,66	2,45
ΔE	4,72	1,07	0,72	7,74	6,97
1993	31,29	65,98	69,28	44,31	50,65
1994	29,89	65,05	63,32	40,98	48,38
1994*	27,52	61,24	54,79	39,74	46,17
ΔEm	-2,37	-3,81	-8,53	-1,24	-2,21
ΔE	-1,41	-0,93	-5,96	-3,33	-2,28
1994	29,89	65,05	63,32	40,98	48,38
1995	31,30	66,23	64,29	42,49	47,05
1995*	32,36	68,06	75,08	42,49	51,24
ΔEm	1,06	1,83	10,79	0,00	4,19
ΔE	1,41	1,18	0,97	1,51	-1,33
1995	31,30	66,23	64,29	42,49	47,05
1996	35,37	68,14	58,16	47,85	49,25
1996*	37,88	68,21	58,43	51,43	63,82
ΔEm	2,51	0,07	0,27	3,58	14,57
ΔE	4,07	1,91	-6,13	5,36	2,20
1996	35,37	68,14	58,16	47,85	49,25
1997	39,60	73,80	65,92	56,13	76,20
1997*	38,95	71,76	65,62	55,40	64,88
ΔEm	-0,65	-2,04	-0,31	-0,74	-11,31
ΔE	4,23	5,66	7,76	8,28	26,95

Çizelge B.1 : 1990-2001 Dönemi Zincirleme Yıllar için Sektörel İstihdam Değerleri(Devam)

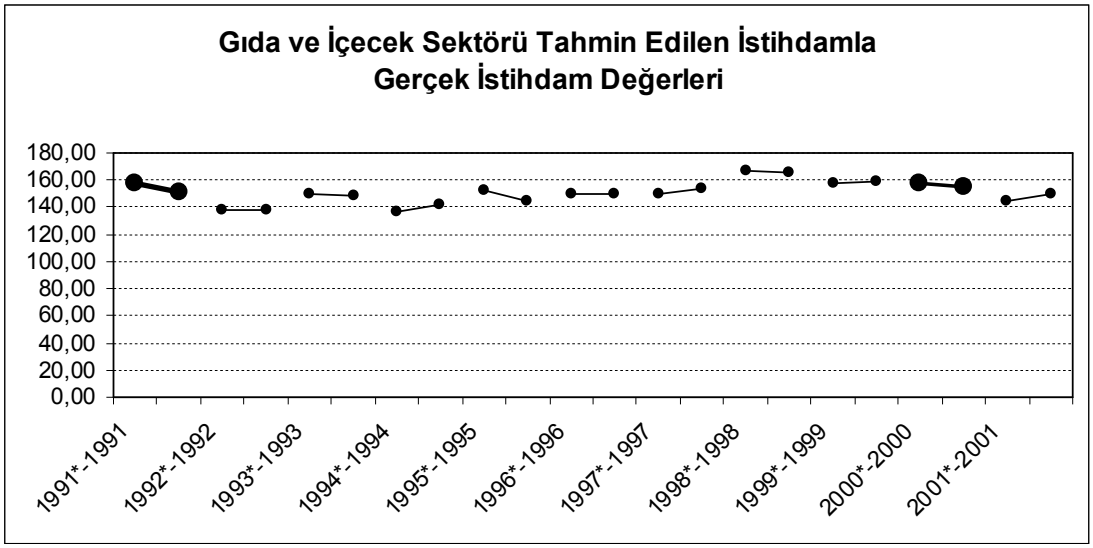
E*t* E*t+1* E**t+1*	Plastik ve kauçuk ürünleri	Metalik olmayan diğer mineraller	Ana metal sanayi	Metal eşya sanayi	Makine Sanayi
1997	39,60	73,80	65,92	56,13	76,20
1998	42,62	79,59	68,68	59,66	82,89
1998*	42,79	80,78	70,66	57,72	78,03
ΔEm	0,18	1,19	1,97	-1,94	-4,85
ΔE	3,02	5,79	2,76	3,53	6,69
1998	42,62	79,59	68,68	59,66	82,89
1999	39,93	78,05	62,11	51,69	74,13
1999*	39,47	75,76	58,97	50,15	68,63
ΔEm	-0,46	-2,28	-3,14	-1,55	-5,50
ΔE	-2,69	-1,54	-6,57	-7,97	-8,76
1999	39,93	78,05	62,11	51,69	74,13
2000	42,52	73,81	62,14	51,63	73,36
2000*	42,54	71,52	68,98	51,72	77,06
ΔEm	0,02	-2,29	6,84	0,08	3,70
ΔE	2,59	-4,23	0,03	-0,06	-0,77
2000	42,52	73,81	62,14	51,63	73,36
2001	40,69	68,09	56,80	50,20	68,85
2001*	36,02	60,45	54,93	50,50	62,89
ΔEm	-4,67	-7,64	-1,86	0,30	-5,96
ΔE	-1,83	-5,72	-5,35	-1,44	-4,51

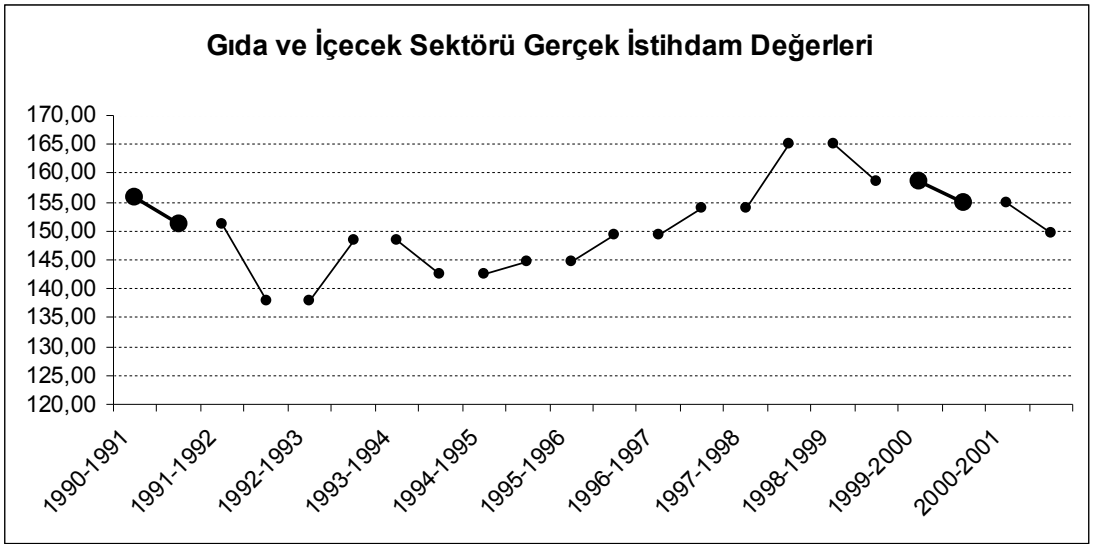
Çizelge B.1 : 1990-2001 Dönemi Zincirleme Yıllar için Sektörel İstihdam Değerleri(Devam)

E*t* E*t+1* E**t+1*	Elektrik Makineleri	Tıbbi, hassas, optik aletler ve saat	Taşıt araçları	Diğer İmalat
1990	47,96	64,93	4,89	10,35
1991	45,22	65,95	5,07	9,45
1991*	48,70	62,13	4,02	5,11
ΔEm	3,48	-3,82	-1,05	-4,34
ΔE	-2,74	1,02	0,19	-0,90
1991	45,22	65,95	5,07	9,45
1992	43,19	65,47	4,55	9,90
1992*	41,46	64,69	4,67	9,88
ΔEm	-1,73	-0,78	0,12	-0,02
ΔE	-2,03	-0,48	-0,52	0,45
1992	43,19	65,47	4,55	9,90
1993	44,54	73,04	5,43	13,88
1993*	45,29	72,80	7,80	13,46
ΔEm	0,75	-0,24	2,37	-0,41
ΔE	1,35	7,57	0,87	3,98
1993	44,54	73,04	5,43	13,88
1994	39,77	65,92	4,96	13,03
1994*	39,52	69,71	3,00	11,27
ΔEm	-0,25	3,79	-1,96	-1,76
ΔE	-4,77	-7,12	-0,46	-0,85
1994	39,77	65,92	4,96	13,03
1995	41,50	65,12	6,08	14,02
1995*	41,80	63,02	6,38	16,23
ΔEm	0,30	-2,10	0,30	2,21
ΔE	1,73	-0,80	1,12	0,99
1995	41,50	65,12	6,08	14,02
1996	45,27	70,24	5,76	17,64
1996*	48,45	72,19	8,30	18,20
ΔEm	3,17	1,96	2,54	0,56
ΔE	3,78	5,11	-0,32	3,63
1996	45,27	70,24	5,76	17,64
1997	46,68	4,28	60,81	24,50
1997*	51,85	28,24	9,68	23,59
ΔEm	5,18	23,96	-51,13	-0,91
ΔE	1,40	-65,96	55,04	6,85

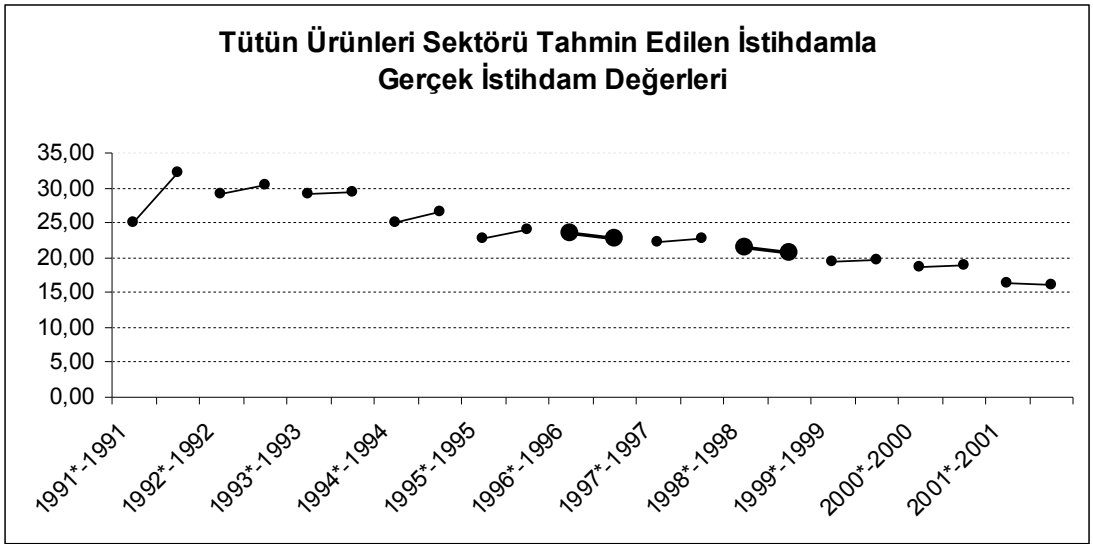
Çizelge B.1 : 1990-2001 Dönemi Zincirleme Yıllar için Sektörel İstihdam Değerleri(Devam)

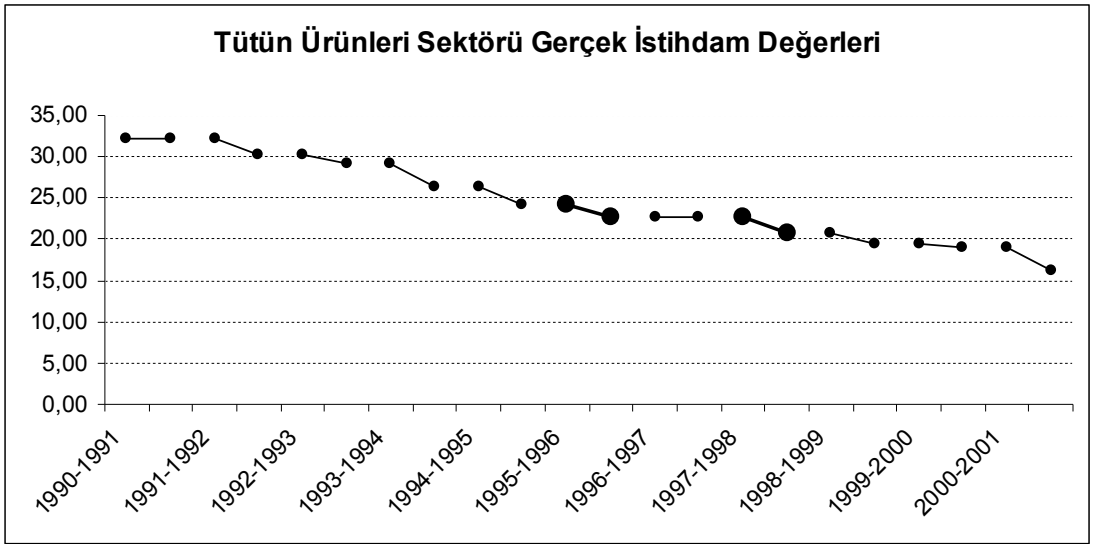
E*t* E*t+1* E**t+1*	Elektrik Makineleri	Tıbbi, hassas, optik aletler ve saat	Taşıt araçları	Diğer İmalat
1997	46,68	4,28	60,81	24,50
1998	53,25	5,77	63,05	28,67
1998*	52,65	3,91	59,87	27,02
ΔEm	-0,60	-1,86	-3,18	-1,65
ΔE	6,57	1,50	2,24	4,17
1998	53,25	5,77	63,05	28,67
1999	50,72	5,09	58,74	29,48
1999*	57,66	5,61	49,90	25,72
ΔEm	6,93	0,52	-8,84	-3,77
ΔE	-2,52	-0,69	-4,31	0,82
1999	50,72	5,09	58,74	29,48
2000	51,19	6,30	62,21	31,81
2000*	52,84	4,08	71,55	31,25
ΔEm	1,66	-2,22	9,34	-0,55
ΔE	0,46	1,22	3,47	2,32
2000	51,19	6,30	62,21	31,81
2001	47,56	5,54	60,41	30,28
2001*	33,93	7,30	39,56	24,17
ΔEm	-13,63	1,76	-20,86	-6,11
ΔE	-3,62	-0,76	-1,79	-1,53

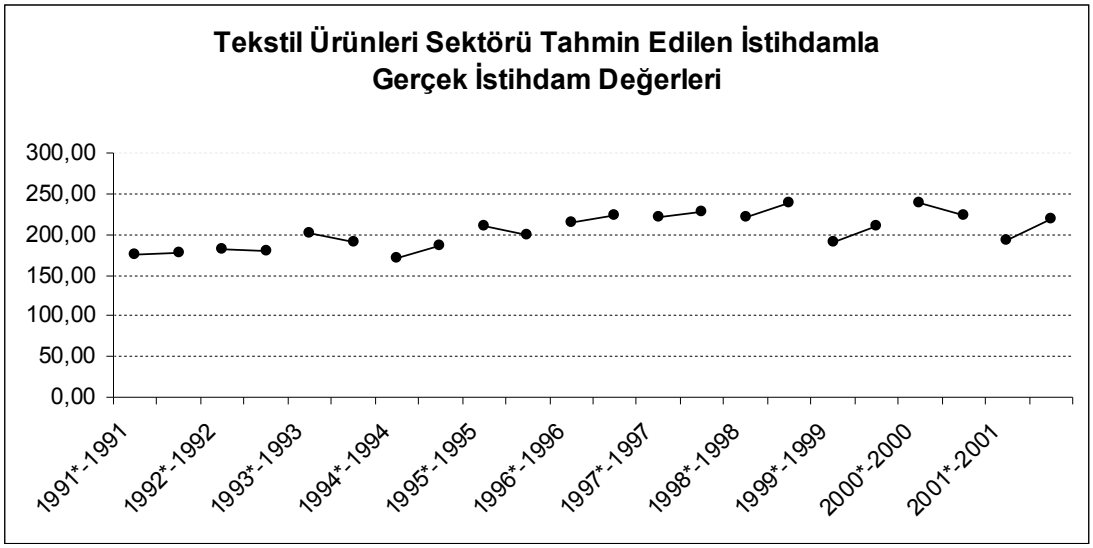

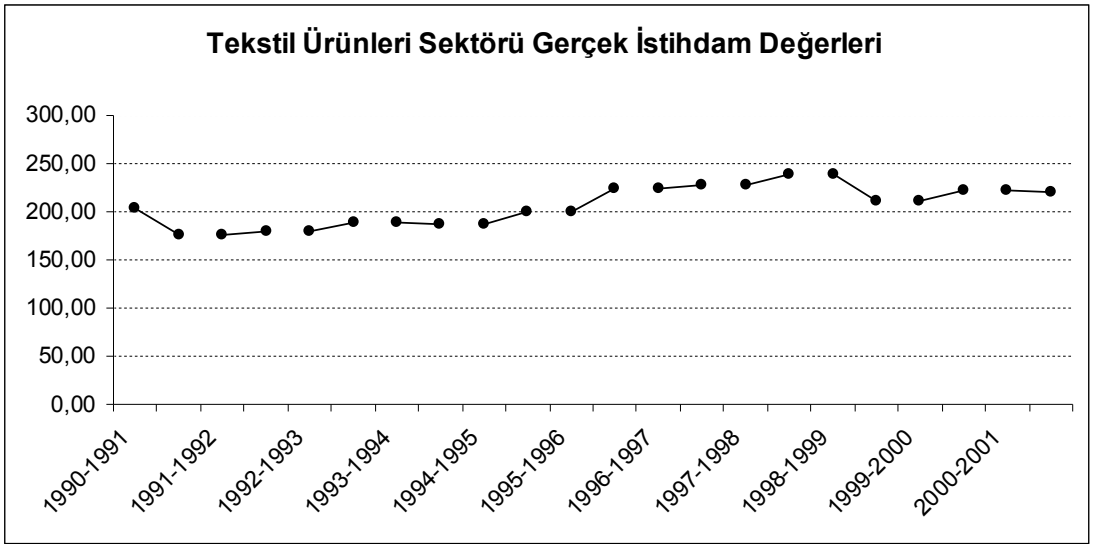
Şekil B.1 : Gıda ve İçecek Sektörü İstihdam Değerleri

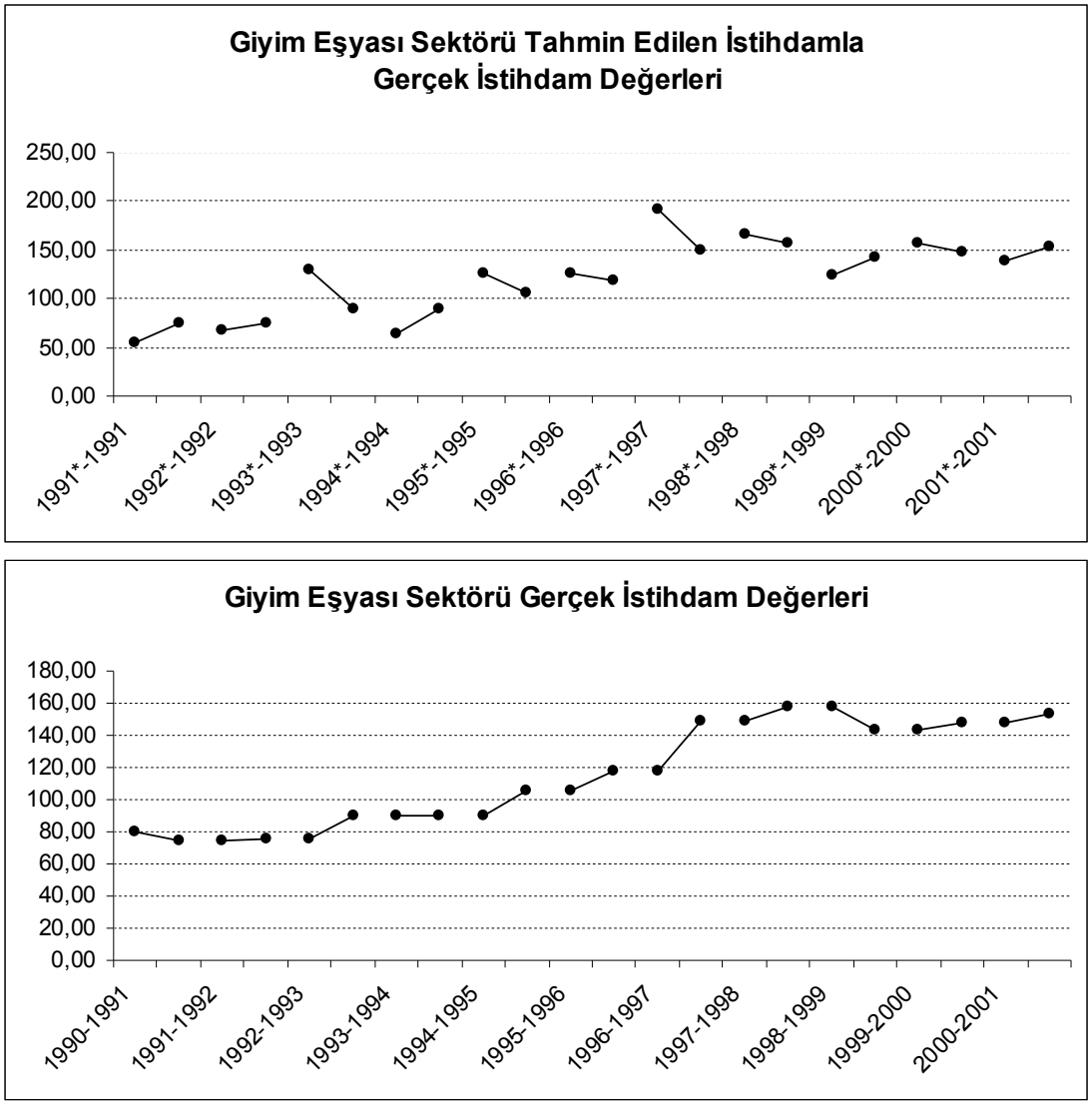

Şekil B.2 : Tütün Ürünleri Sektörü İstihdam Değerleri

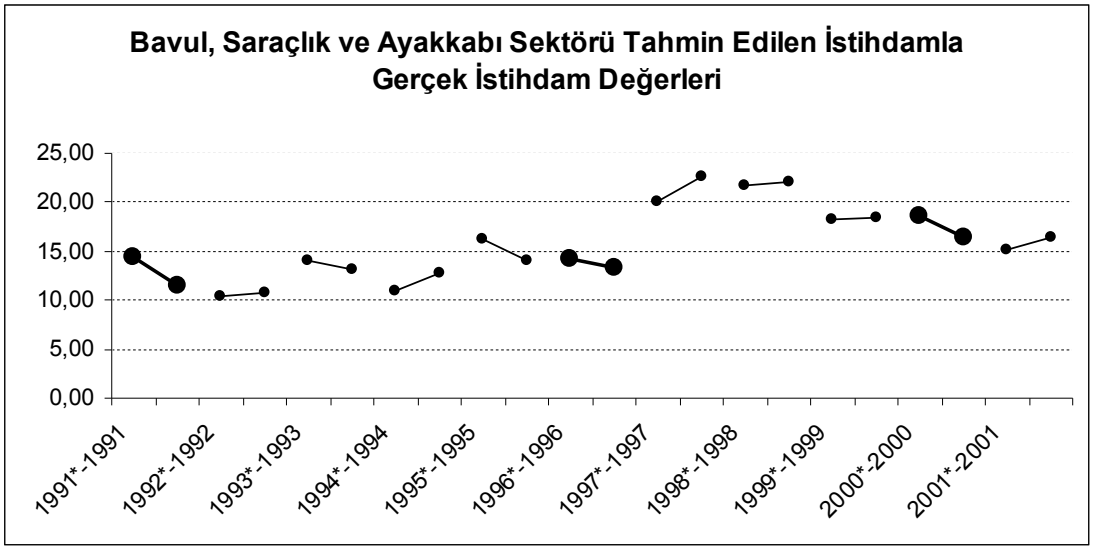

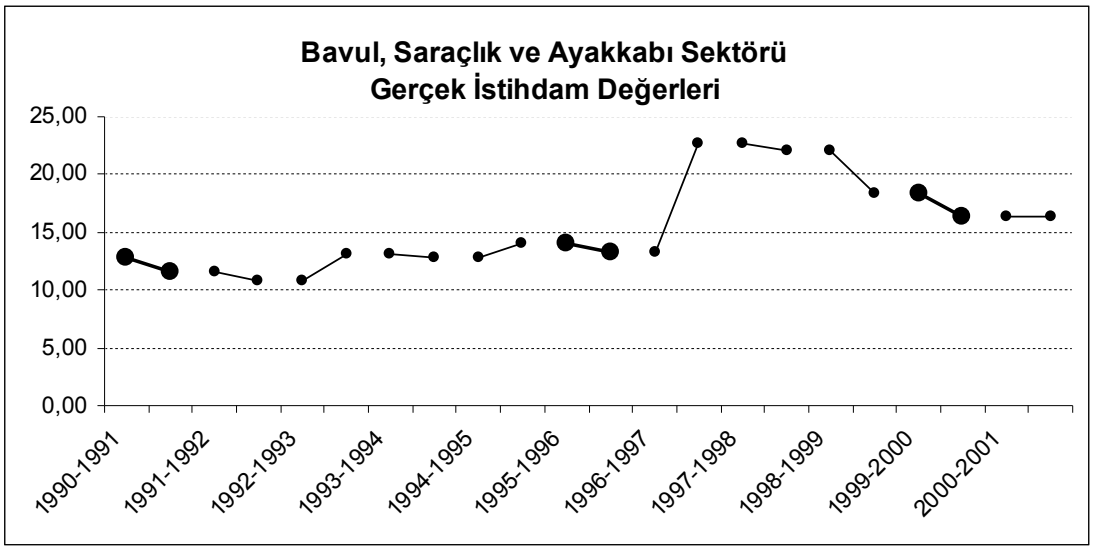

Şekil B.3 : Tekstil Ürünleri Sektörü İstihdam Değerleri

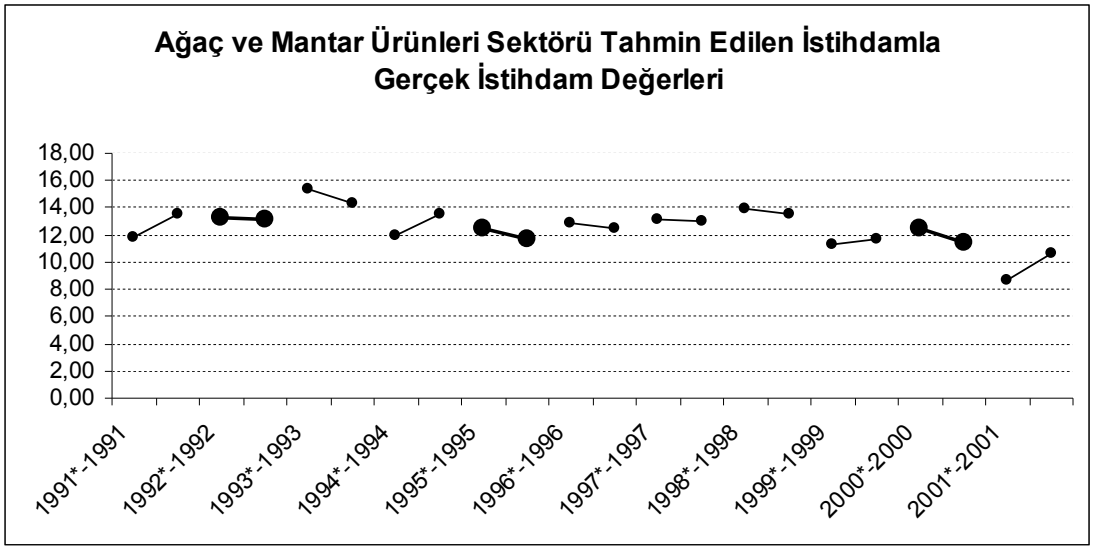

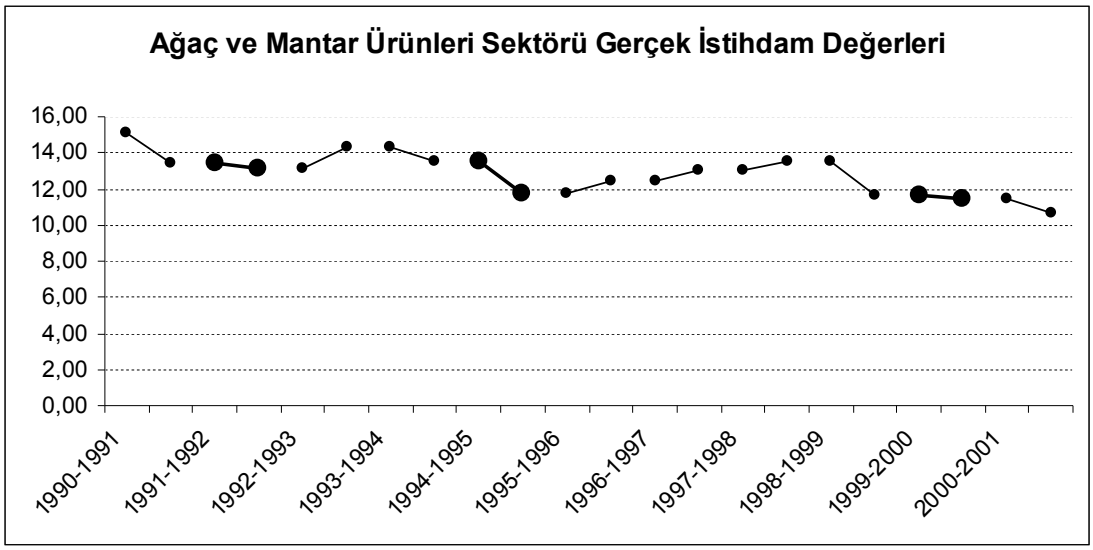
Şekil B.4 : Giyim Eşyası Sektörü İstihdam Değerleri

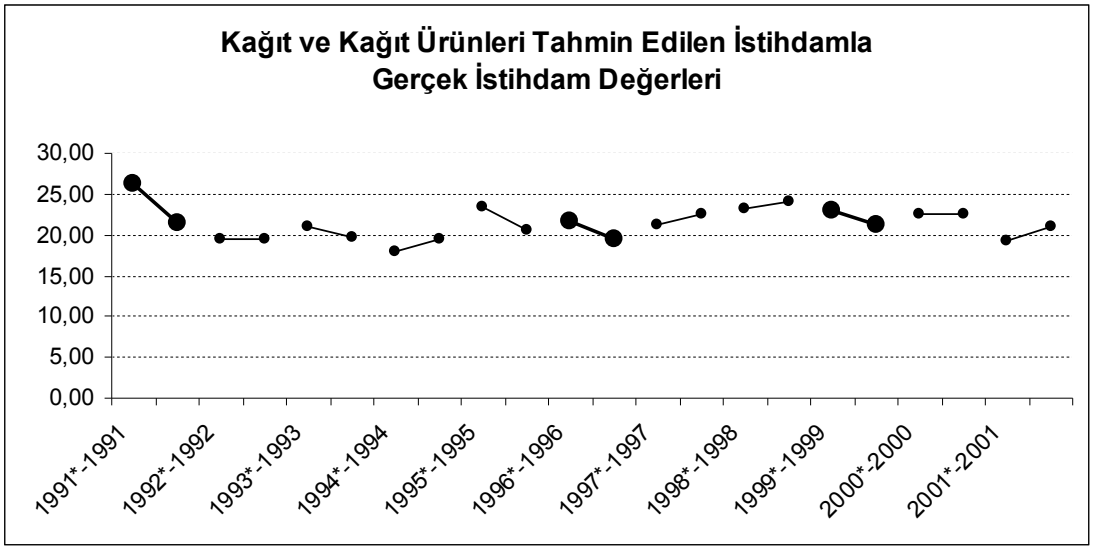

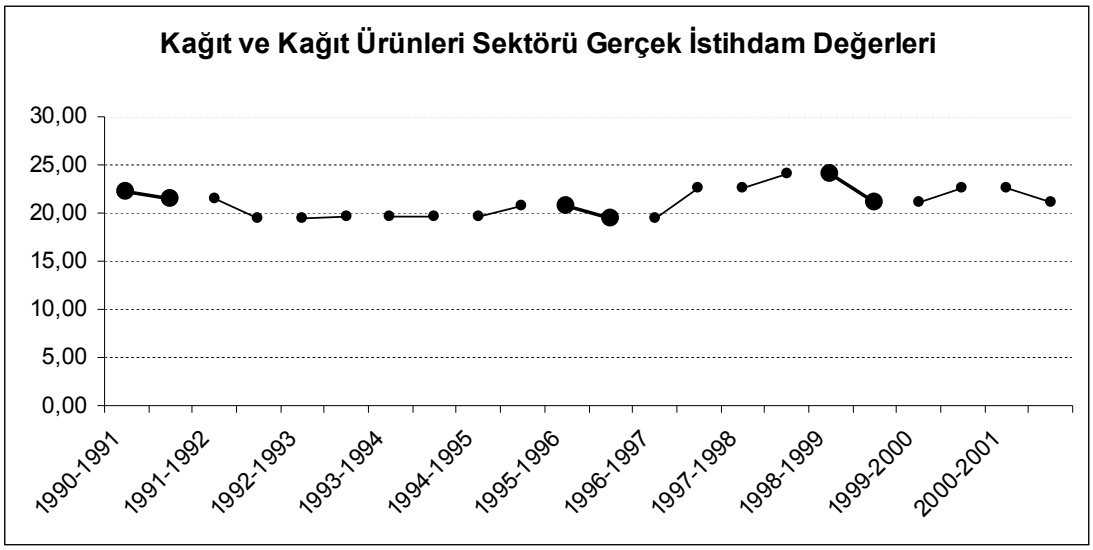
Şekil B.5 : Bavul, Saraçlık ve Ayakkabı Sektörü İstihdam Değerleri

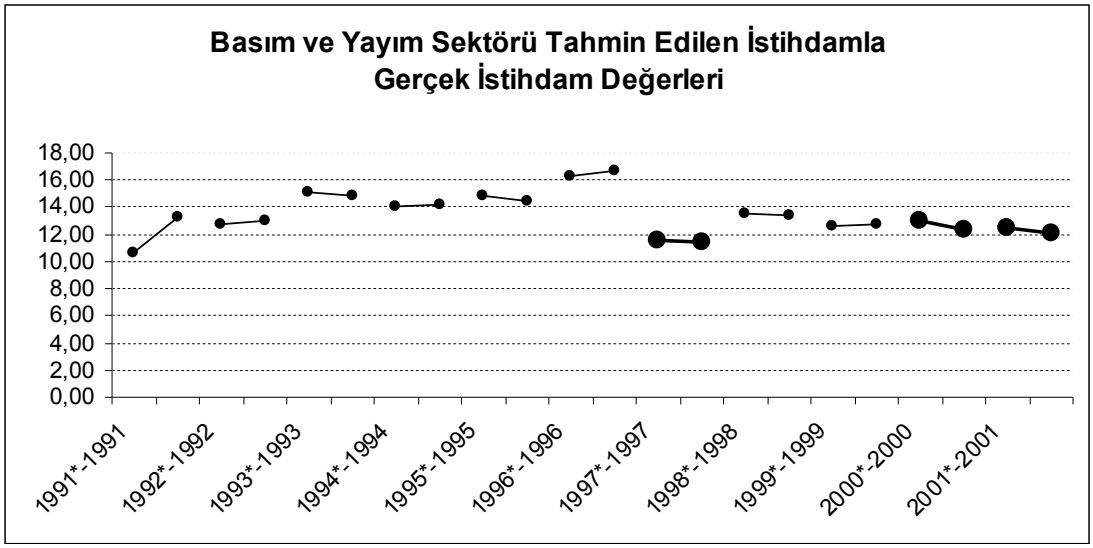

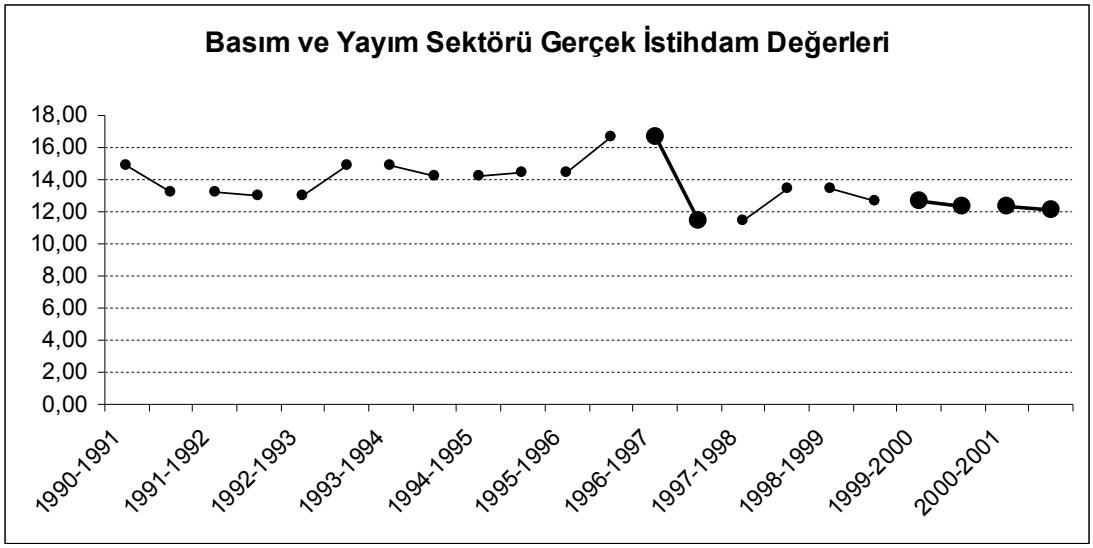
Şekil B.6 : Ağaç ve Mantar Ürünleri Sektörü İstihdam Değerleri

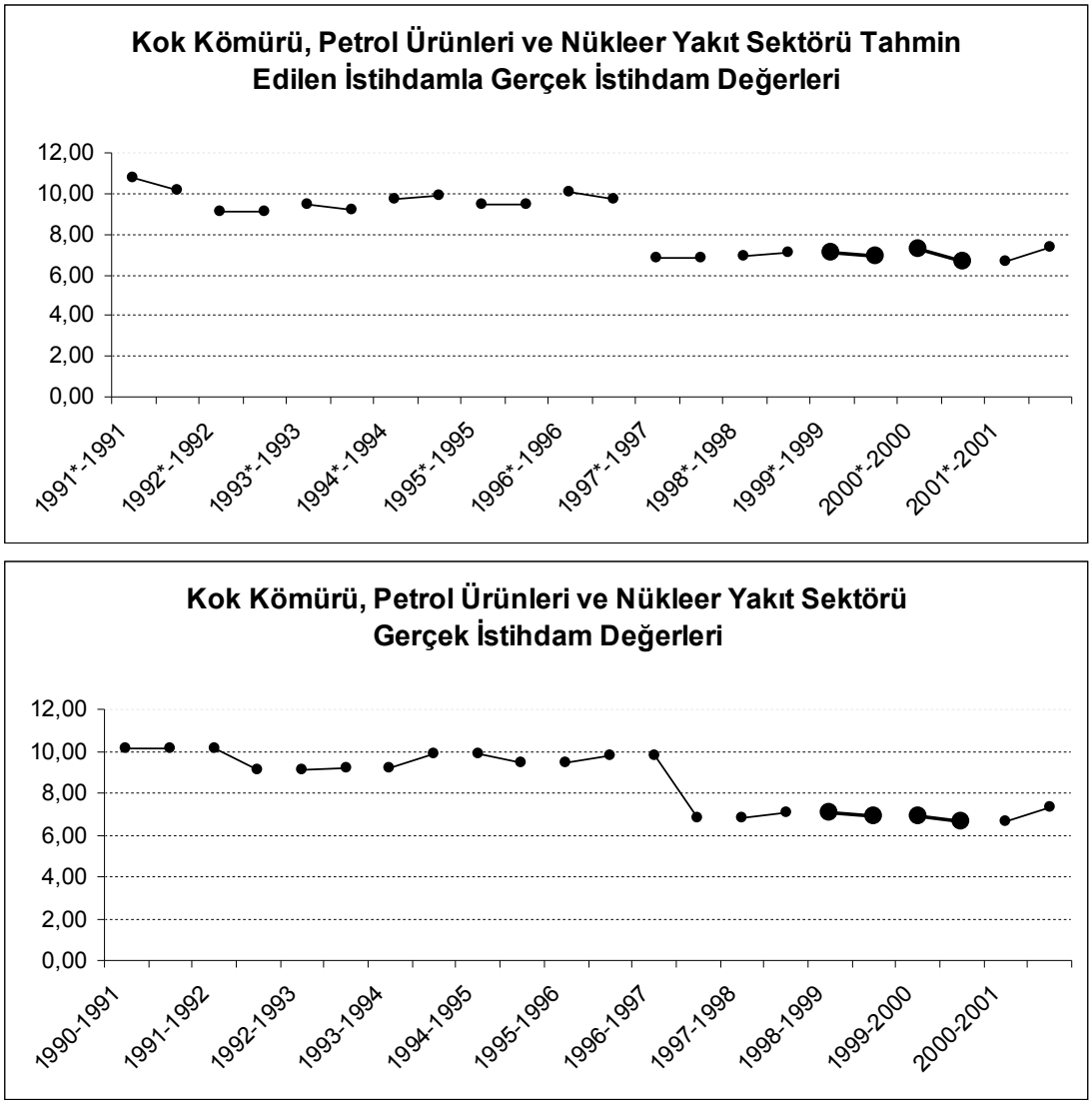

Şekil B.7 : Kağıt ve Kağıt Ürünleri Sektörü İstihdam Değerleri

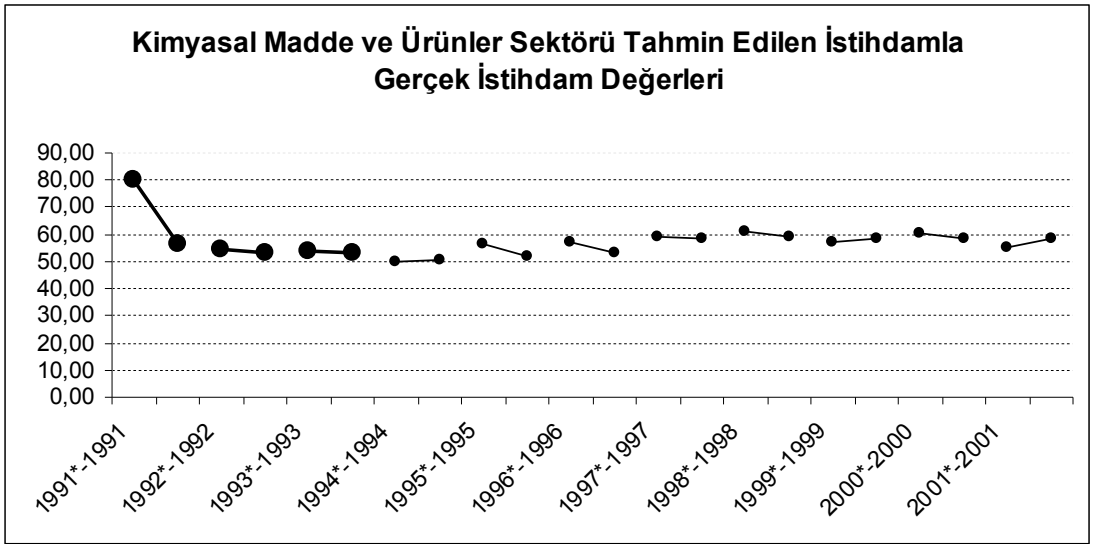

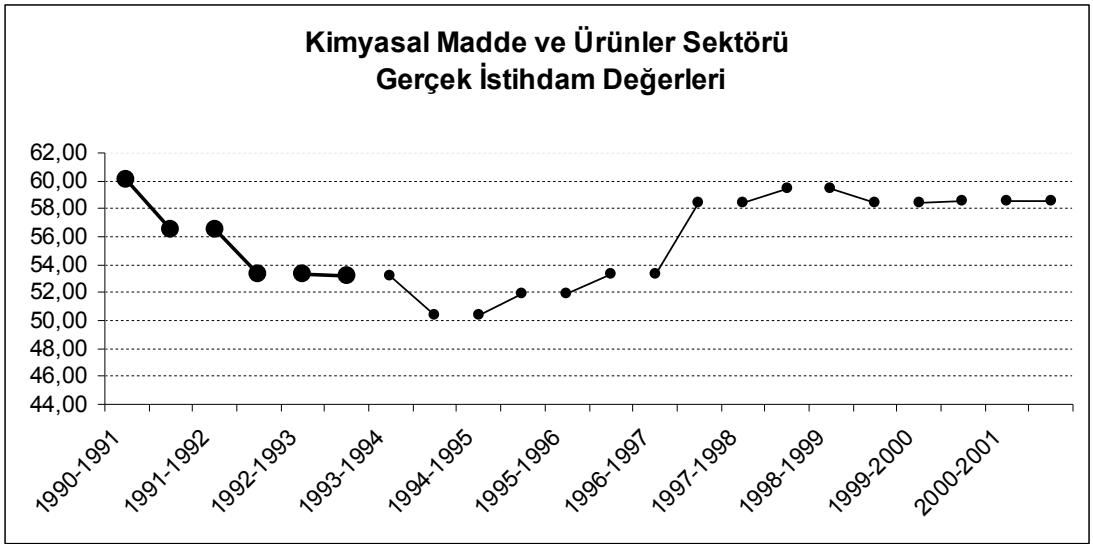

Şekil B.8 : Basım ve Yayım Sektörü İstihdam Değerleri

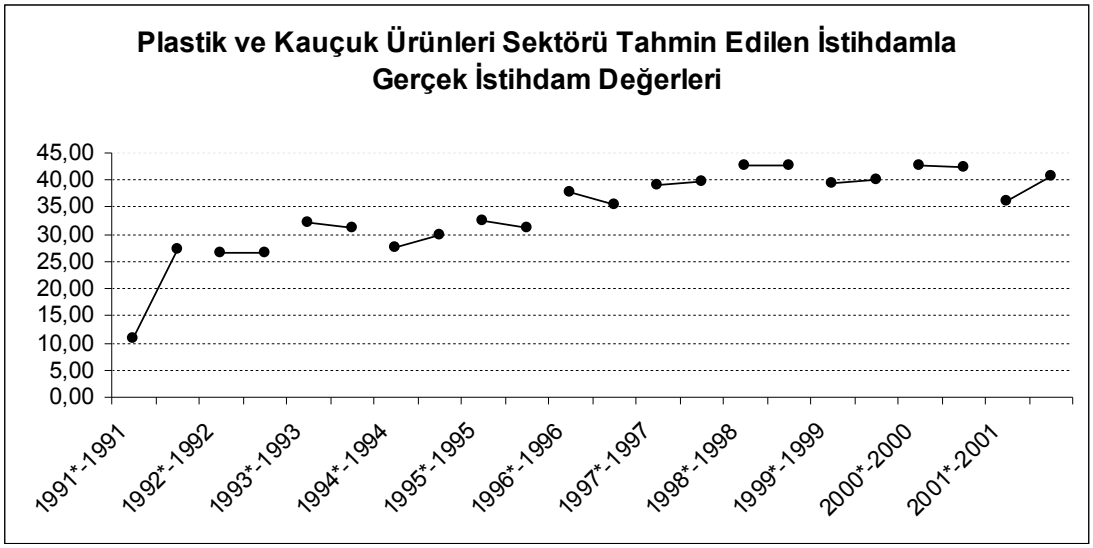

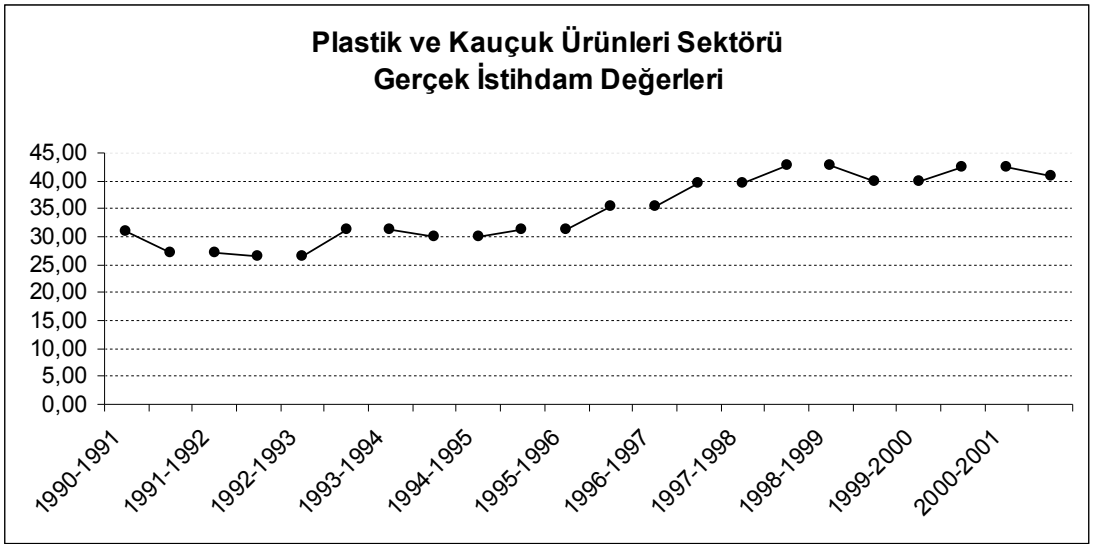
Şekil B.9 : Kok Kömürü, Petrol Ürünleri ve Nükleer Yakıt Sektörü İstihdam Değerleri

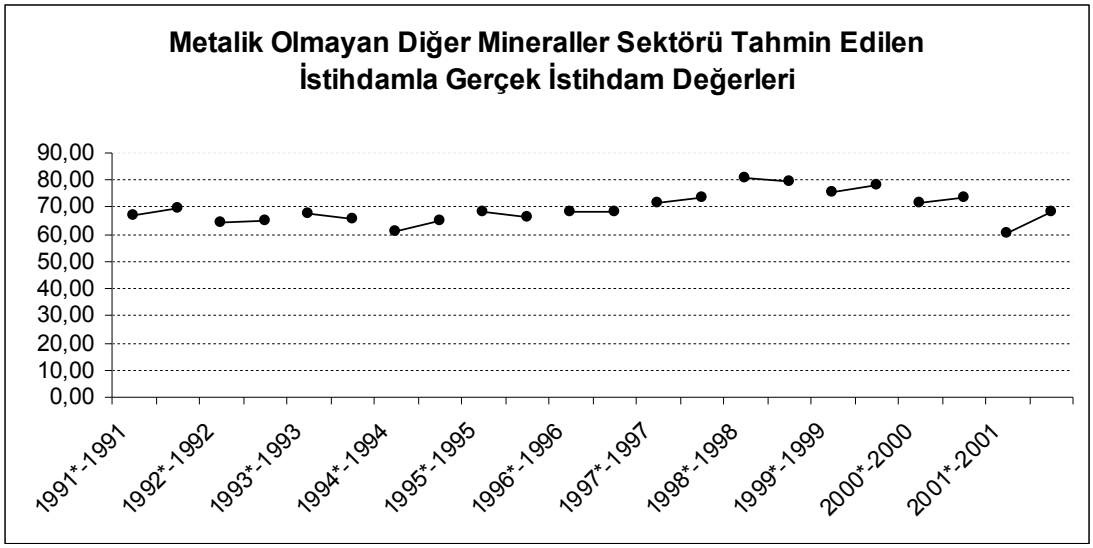

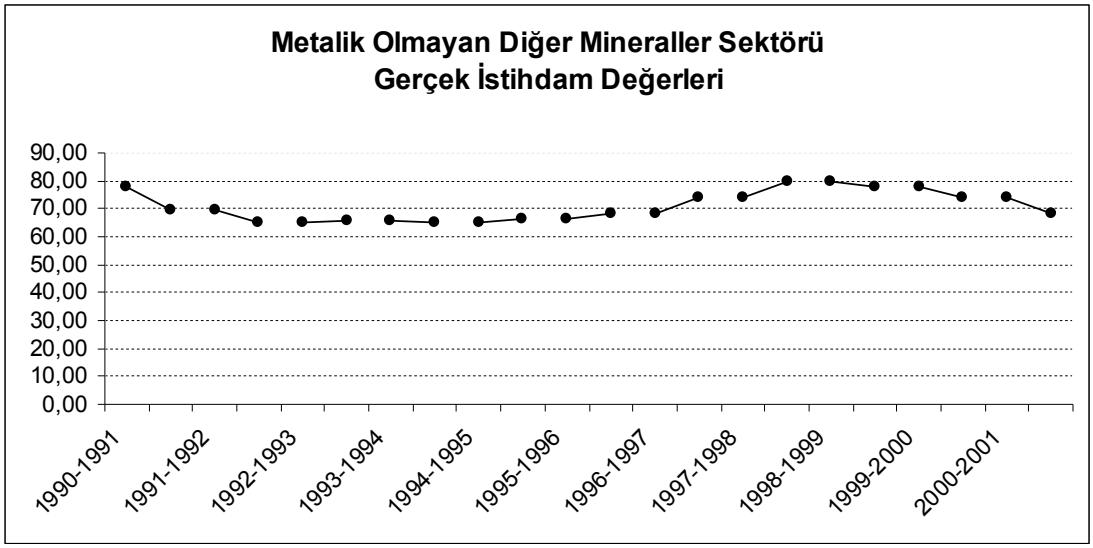
Şekil B.10 : Kimyasal Madde ve Ürünler Sektörü İstihdam Değerleri

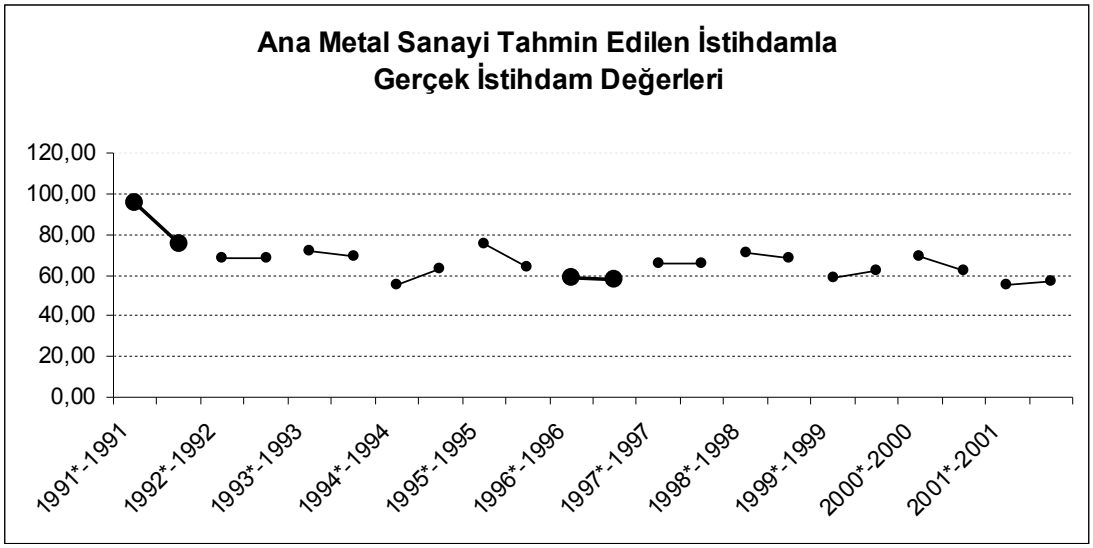

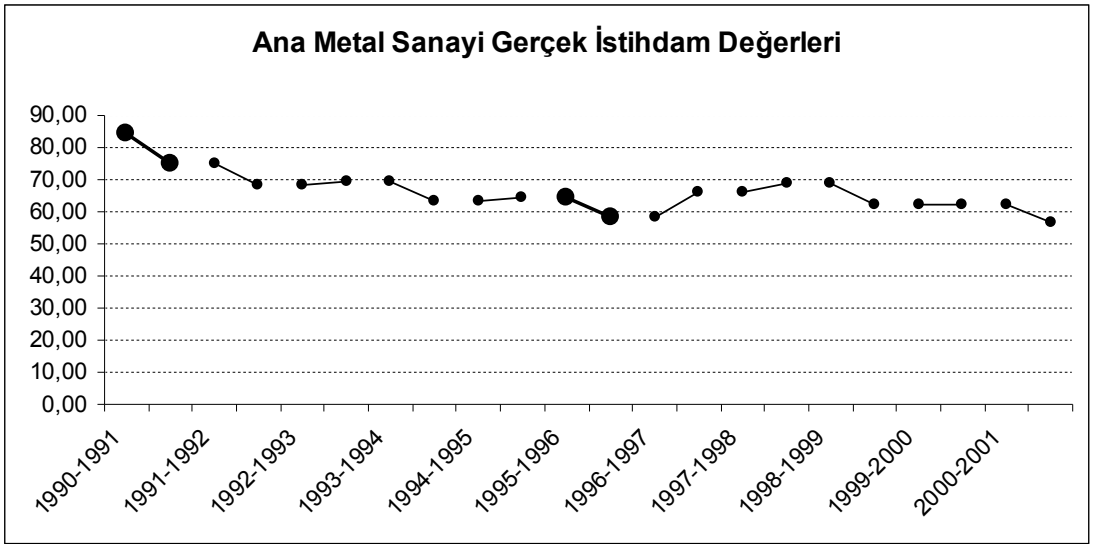
Şekil B.11 : Plastik ve Kauçuk Ürünleri Sektörü İstihdam Değerleri

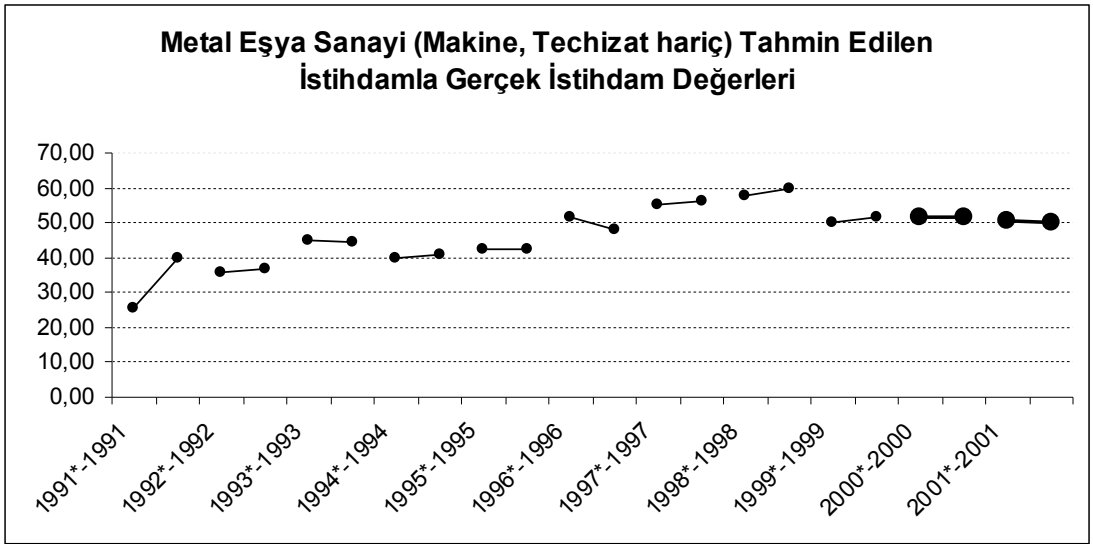

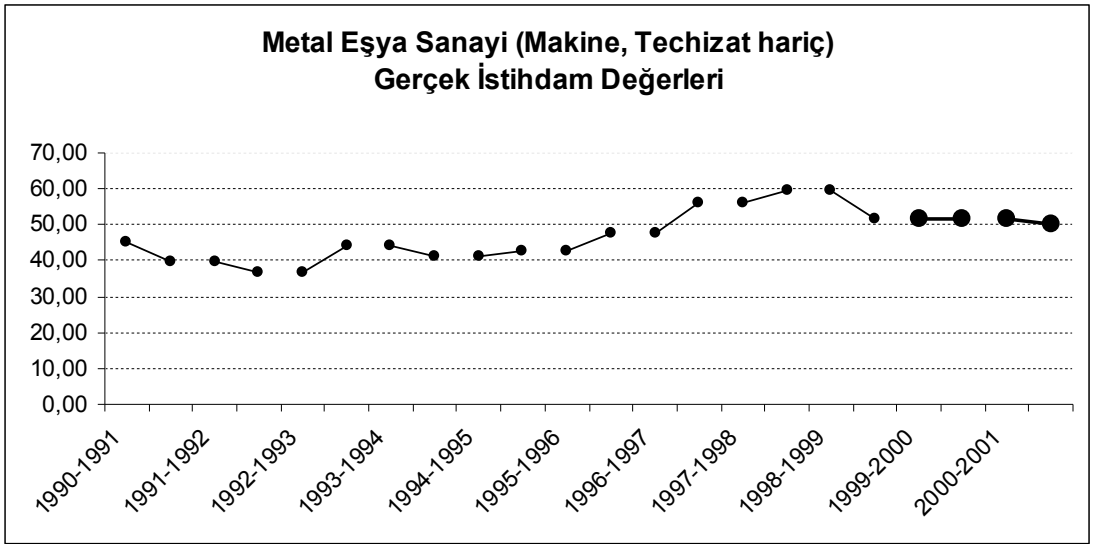
Şekil B.12 : Metalik Olmayan Diğer Mineraller Sektörü İstihdam Değerleri

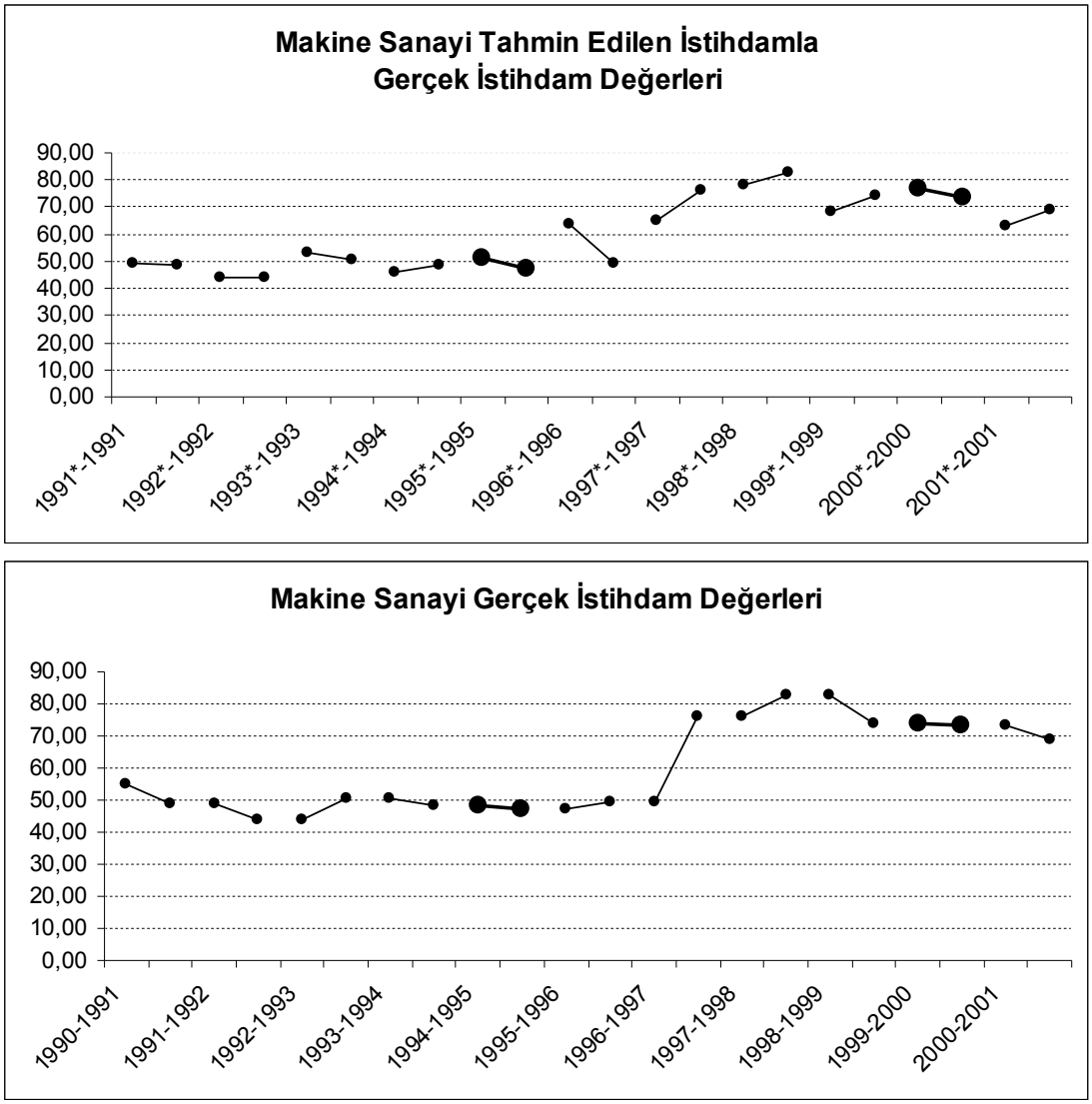

Şekil B.13 : Ana Metal Sanayi İstihdam Değerleri

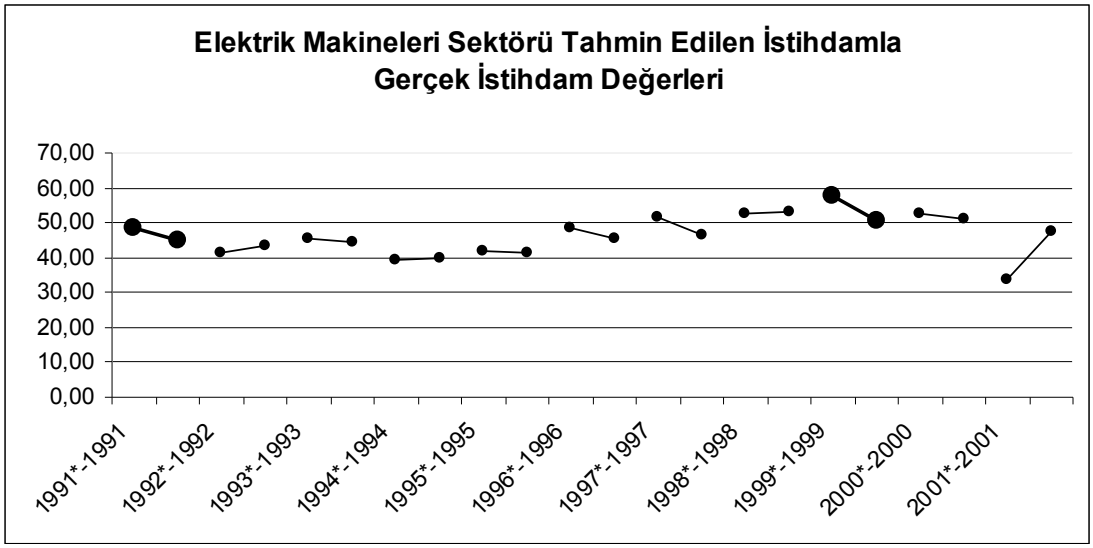

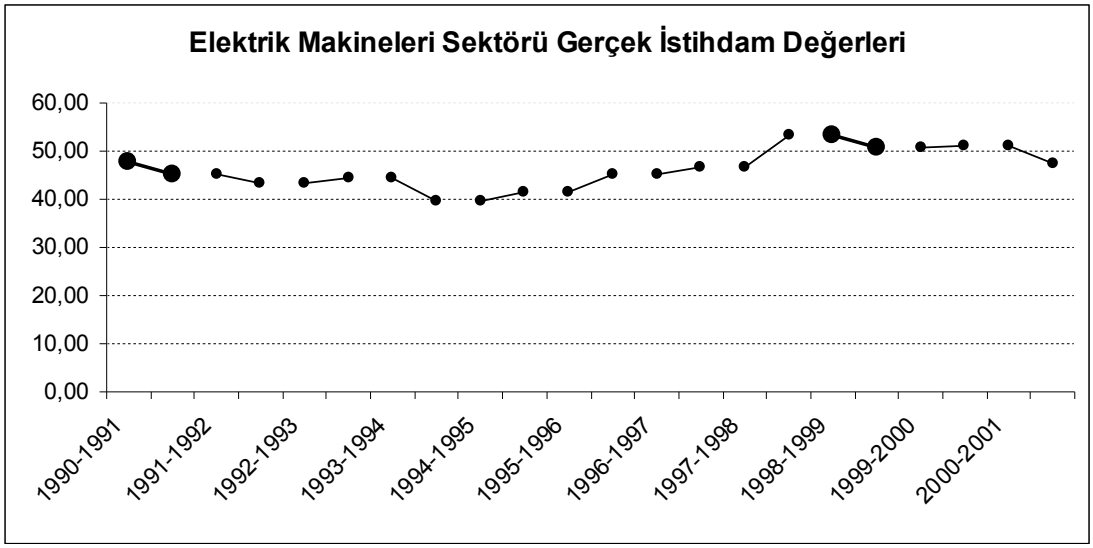

Şekil B.14 : Metal Eşya Sanayi İstihdam Değerleri

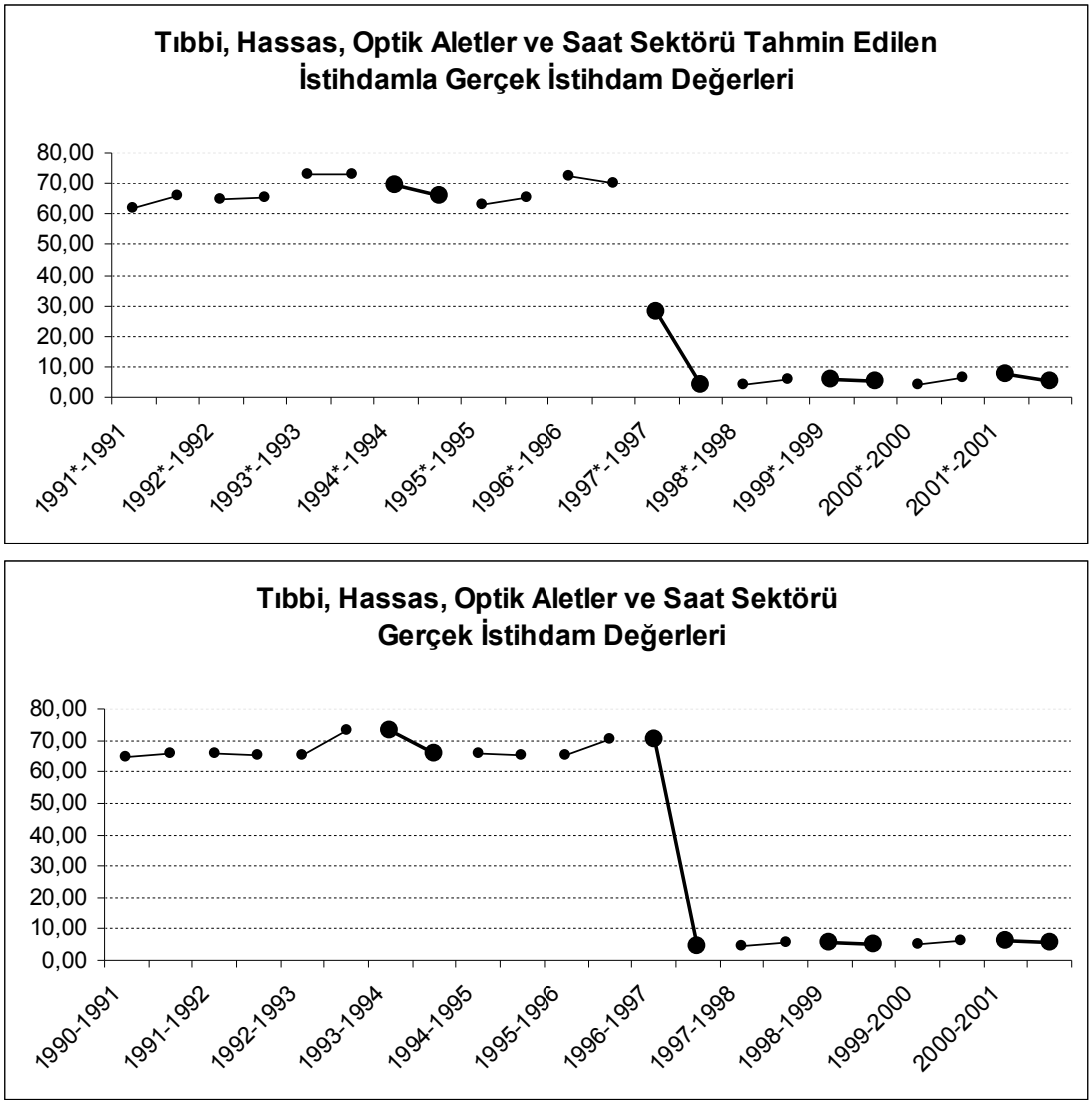

Şekil B.15 : Makine Sanayi İstihdam Değerleri

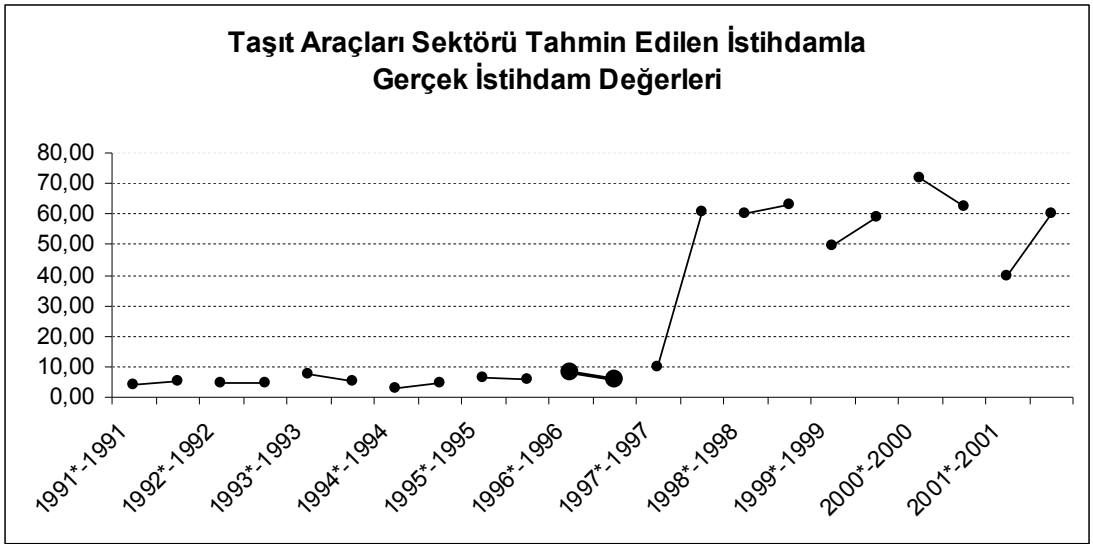

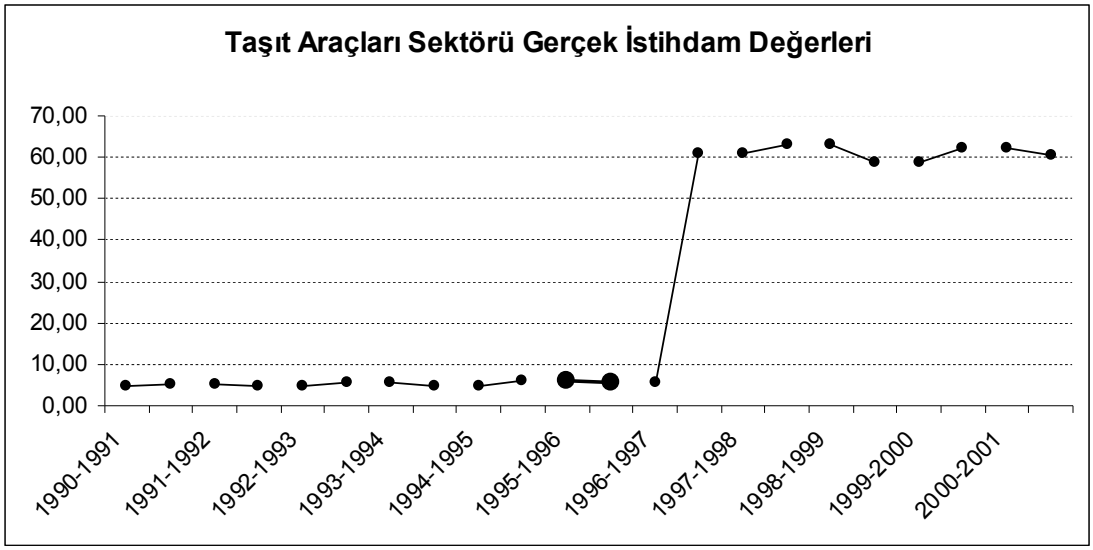

Şekil B.16 : Elektrik Makineleri Sektörü İstihdam Değerleri

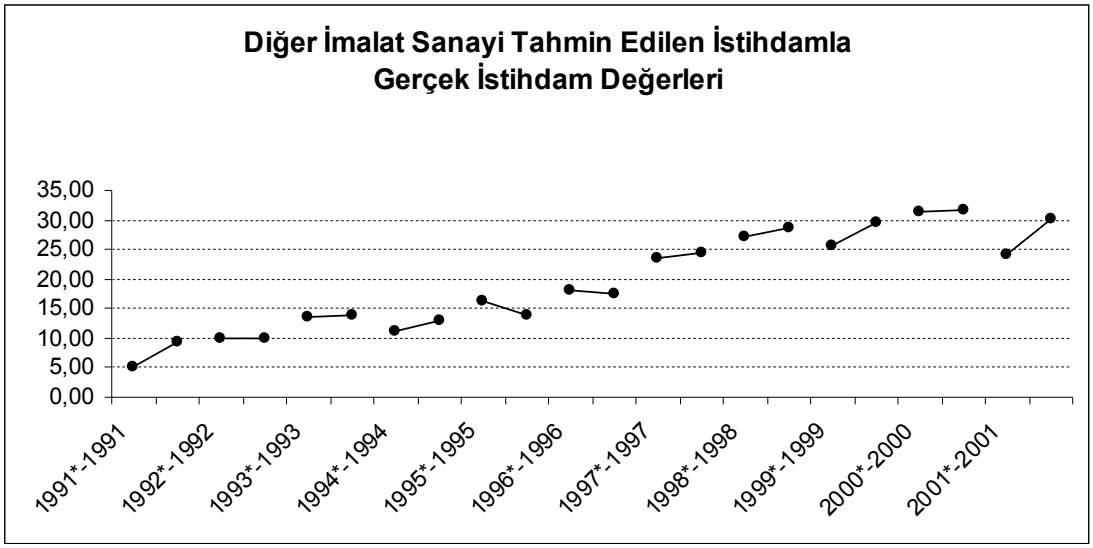

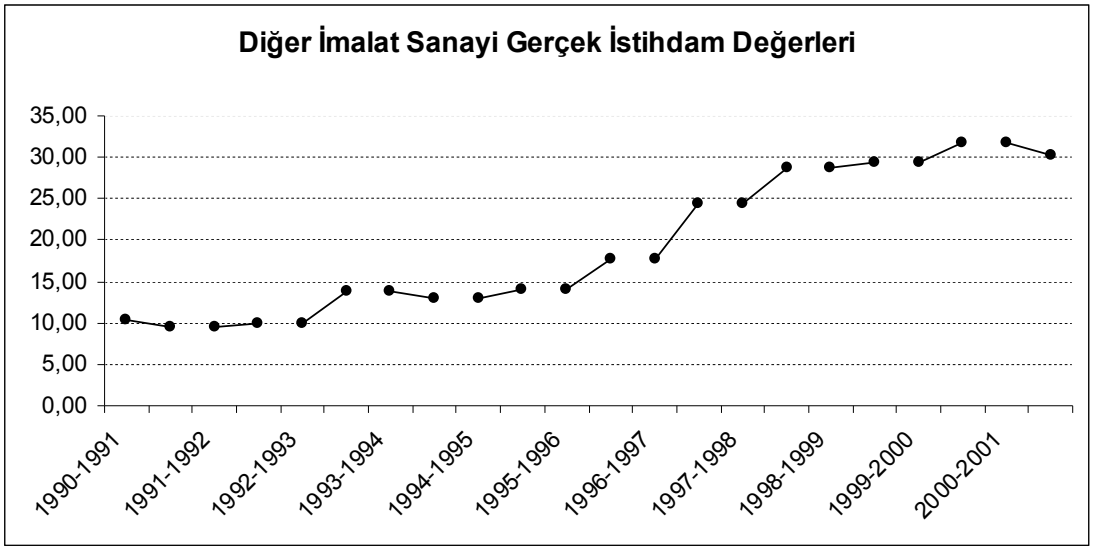
Şekil B.17 : Tıbbi, Hassas, Optik Aletler ve Saat Sektörü İstihdam Değerleri

Şekil B.18 : Taşıt Araçları Sektörü İstihdam Değerleri

Şekil B.19 : Diğer İmalat Sanayi İstihdam Değerleri

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Derya DOĞAN

Doğum Yeri : Eskişehir

Doğum Tarihi : 06.08.1984

Lise : Eskişehir Kılıçoğlu Anadolu Lisesi

Lisans : İTÜ - Tekstil Mühendisliği